

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ЦИГАНЕНКО ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

УДК 332.1 (1–21) (477.52) (043.5)

**СТРАТЕГІЇ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

Спеціальність 08.00.06 – економіка природокористування та
охорони навколишнього середовища

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник
Лук'янихін Вадим Олександрович,
кандидат економічних наук, доцент

Суми – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	11
1.1. Концептуальні основи сталого розвитку міських територій.....	11
1.2. Місто як об'єкт розробки та реалізації стратегії соціо-еколого- економічного розвитку.....	29
1.3. Теоретико-методичні засади до розробки стратегій соціо-еколого- економічного розвитку міських територій.....	47
Висновки до розділу 1.....	66
РОЗДІЛ 2 НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	68
2.1. Формування методичних підходів до комплексної еколого-економічної оцінки якості міських територій.....	68
2.2. Розробка методичних положень стратегічного планування міських територій.....	87
2.3. Методичні рекомендації щодо розробки стратегії соціо-еколого- економічного розвитку міських територій.....	98
Висновки до розділу 2.....	115
РОЗДІЛ 3 ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО СОЦІО -ЕКОЛОГО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ (на прикладі м. Конотоп).....	117
3.1. Стратегічний аналіз соціо-еколого-економічного стану м. Конотоп.....	117
3.2. Комплексне еколого-економічне оцінювання якості міської території м. Конотоп.....	129

3.3. Сценарії стратегічного соціо-еколого-економічного розвитку	
м. Конотоп.....	137
Висновки до розділу 3.....	163
ВИСНОВКИ.....	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	168
ДОДАТКИ.....	194

ВСТУП

Актуальність теми. Основу соціо-еколого-економічного розвитку міських територій складають виважена економічна, соціальна й екологічна політика та збалансованість чинників, що обумовлюють якість життя мешканців міста. Суттєве значення для збалансованого сталого розвитку має поєднання зростання економіки, підвищення соціальної справедливості та зменшення забруднення навколишнього середовища.

Особливо актуальним є вирішення завдання розробки стратегії розвитку, оскільки саме стратегія дає основні цілі, напрями діяльності та програму дій органів місцевого самоврядування щодо якісного поліпшення рівня життя населення відповідної території. Відсутність або неправильна розробка стратегії призводить до невизначеності стану міської території, навіть у найближчій перспективі.

Для досягнення позитивного ефекту в забезпеченні екологозбалансованого розвитку території велику роль відіграють теоретичні та науково-методичні розробки, що стосуються управління, формування й реалізації територіальної стратегії розвитку.

У фундаментальних працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Т. А. Акімової, О. Ф. Балацького, М. Вебера, Б. М. Данилишина, А. Ю. Жулавського, І. М. Лицура, В. Ю. Медвідь, Л. Г. Мельника, В. М. Кислого, П. Г. Олдака, Б. В. Прикіна, М. Ф. Реймерса, Є. В. Рюміної, В. М. Сахаєва, В. М. Степанова, О. М. Теліженка, С. К. Харічкова, Є. В. Хлобистова та інших, ґрунтовно досліджені теоретичні питання, пов'язані з загальними проблемами екологозбалансованого управління й формуванням наукових основ екологічно сталого розвитку.

Разом із тим, сьогодні в науці ще не склалося єдиних підходів до процедури розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій. Існує проблема невизначеності в частині вибору та використання методичного інструментарію на різних етапах стратегічного планування.

Таким чином, одним із найбільш актуальних напрямків управління виступає розробка ефективної системи методичного супроводу формування процесу розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій.

Актуальність зазначених проблем зумовила вибір теми, мети й завдання дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тематика дисертаційного дослідження відповідає основним науковим напрямкам та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень на 2014–2018 рр., затвердженим Постановою Президії Національної академії наук України від 20.12.2013 року № 179, зокрема: п. 3.1.16 «Економіка природокористування й охорони навколишнього середовища»; п. 3.1.25 «Природозбереження та раціональне природокористування». Дисертаційне дослідження виконане в контексті Основних засад державної екологічної політики України на період до 2020 року (затверджено Законом України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI); Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385).

Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з тематикою наукових досліджень Сумського державного університету (далі – СумДУ) «Екологоорієнтовані стратегії управління соціально-економічним розвитком території» (№ ДР 0112U001300), де автором розвинені теоретичні та методологічні положення щодо вирішення проблеми забезпечення збалансованого еколого-економічного розвитку території; «Макроекономічне прогнозування економічного зростання з використанням міжгалузевих моделей» (№ ДР 0115U000846), де автором запропоновано методичний підхід до розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку з використанням стратегічної екологічної оцінки; Конотопського інституту СумДУ «Удосконалення механізму управління діяльністю підприємств в сучасних умовах господарювання» (№ДР0116U004164), де автором

визначено сутність соціо-еколого-економічної взаємодії між окремими підсистемами міської території.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розвиток теоретичних положень та науково-методичних підходів до розробки й реалізації стратегій забезпечення соціо-еколого-економічного розвитку міської території.

Відповідно до поставленої мети дослідження було визначено такі завдання:

- дослідити концептуальні та методологічні засади формування соціо-еколого-економічного розвитку міських територій;
- виявити особливості й визначити сутність соціо-еколого-економічної взаємодії між окремими підсистемами міської території;
- проаналізувати існуючі теоретичні та науково-методичні підходи до розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій;
- виявити напрями удосконалення системи методичного супроводу формування процесу розробки стратегій екологоорієнтованого розвитку;
- поглибити науково-методичні засади формування стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міських територій;
- запропонувати методичний підхід до розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку з використанням стратегічної екологічної оцінки;
- розробити науково-методичні основи оцінки якості міського середовища на основі показників локальної сталості;
- запропонувати основні напрямки розвитку для м. Конотоп.

Об'єктом дослідження є стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міських територій.

Предметом дослідження є сукупність відносин, що виникають у процесі взаємодії соціальної, екологічної та економічної підсистем міських територій із приводу забезпечення їх стійкого розвитку.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження стали фундаментальні положення загальної економічної теорії, економіки

природокористування й охорони навколишнього середовища, основні положення теорії сталого розвитку. У роботі були використані такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз, синтез, наукова абстракція (при уточненні категорійного апарату дослідження); абстрактно-логічний і системно-структурний аналіз (для розроблення структурних схем механізмів та алгоритмів упровадження стратегій розвитку міських територій); експертно-аналітичної оцінки (при розробленні вагових коефіцієнтів у зведених показниках стану міської території); розрахунково-аналітичний (для визначення та розрахунку показників локальної сталості); економіко-статистичні (при оцінюванні стану й тенденції динаміки розвитку територій).

Інформаційну базу дисертаційного дослідження склали зібрані, опрацьовані й узагальнені особисто автором офіційні дані Державного комітету статистики України, законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку теоретичних та науково-методичних положень до розробки стратегій забезпечення екологізбалансованого розвитку міської території.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в такому:

уперше:

– розроблено науково-методичний підхід до комплексної оцінки якості міського середовища на основі агрегованих показників, що характеризують взаємодію між окремими соціальною, екологічною та економічною підсистемами міської території (еколого-економічні, соціально-економічні, соціально-екологічні), що дозволяє визначити оптимальний сценарій стратегічного сталого розвитку міських територій;

удосконалено:

– науково-методичний підхід до розробки оптимальної стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міської території, який, на відміну від існуючих, базується на використанні принципу Демінга шляхом поетапного

узгодження та коригування проміжних результатів розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку та стратегічної екологічної оцінки;

– методичний підхід до кількісної оцінки якості міської території на основі інтегрального показника, який, на відміну від існуючих, характеризує взаємодію між соціальною, економічною та екологічною підсистемами;

набули подальшого розвитку:

– класифікація міст шляхом введення класифікаційної ознаки «якість міського середовища» та виокремлення міст зі сприятливим середовищем, помірно сприятливим середовищем та несприятливим середовищем і запропоновано критерії їх диференціації, що дозволяє визначити відповідні сценарії соціо-еколого-економічного розвитку міста;

– розвинута структурно-логічна сутність поняття «якість міського середовища», під яким розуміється комплексна соціо-еколого-економічна характеристика міської території, що включає показники оцінки якості за еколого-економічним, соціально-економічним, соціально-екологічним напрямками (що відповідає оптимальному співвідношенню соціо-еколого-економічних параметрів з урахуванням поточного потенціалу міської території);

– теоретичні положення щодо формалізації структури соціо-еколого-економічної стратегії розвитку міських територій, які передбачають на етапі «Аналіз зовнішніх та внутрішніх умов розвитку міських територій» проведення комплексної оцінки якості міського середовища, що, додатково до існуючих, надає детальну інформацію для визначення можливих шляхів та цілей розвитку.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що розроблені дисертантом пропозиції щодо вдосконалення науково-методичних підходів до розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку на основі агрегованих показників, які характеризують взаємодію між соціальною, екологічною та економічною підсистемами й дають

можливість визначити оптимальний сценарій стратегічного розвитку міських територій.

Розроблені автором методичні підходи та рекомендації були впроваджені в діяльність Конотопської міської ради в процесі визначення пріоритетів формування стратегії розвитку (довідка № 321 від 29.12.15 року), Департаменту економічного розвитку і торгівлі Сумської обласної державної адміністрації при формуванні концепції фінансової спроможності об'єднаних громад (довідка № 02-01/985 від 09.08.16 року); Департаменту інфраструктури міста Сумської міської ради при розробці «Комплексної програми охорони навколишнього природного середовища м. Суми на 2016-2018 роки» (довідка № 2037/0302.0217 від 11.08.16 року).

Теоретичні, методичні та практичні авторські розробки впроваджені в навчальний процес Конотопського інституту СумДУ й використовуються під час викладання дисциплін «Економіка природокористування», «Регіональний розвиток соціально-економічних систем» (акт від 25.01.2016 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову задачу – подальший розвиток теоретичних та науково-методичних положень щодо розробки та реалізації стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій, зокрема, доповнення діючих підходів новими інструментами, що дають інформаційну базу для визначення оптимального сценарію сталого соціо-еколого-економічного розвитку міських територій.

Наукові положення, висновки та рекомендації, що викладені в роботі, отримані автором самостійно. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використані лише ті положення, які є результатами особистого дослідження здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були оприлюднені та отримали схвальну оцінку на наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: Всеукраїнська

наукова конференція «Екологічний менеджмент в загальній системі управління» (м. Суми, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 рр.); Науково-методична конференція викладачів, співробітників і студентів (м. Конотоп, 2009 р.); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Сталий розвиток міст. Управління проектами і програмами міського і регіонального розвитку» (м. Харків, 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція студентів і молодих учених «Актуальні проблеми розвитку соціально-економічних систем» (м. Бердянськ, 2011 р.); VII Міжнародна XVIII Традиційна науково-практична конференція молодих вчених «Екологічний інтелект-2012» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); XII Міжнародна наукова конференція молодих учених та студентів «Соціально-економічний розвиток України: Європейський вибір» (м. Мелітополь, 2012 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Економічний ріст в умовах державно-приватного партнерства» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної науки» (Москва-Будапешт-Відень, 2015 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Теорія і практика трансформаційних процесів в економіці регіонів, галузей и підприємств» (м. Курськ, 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція імені проф. Балацького О. Ф. (м. Суми, 2015 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 23 наукові праці загальним обсягом 7,229 друк. арк., із яких особисто автору належать 6,545 друк. арк., у тому числі 6 статей у наукових фахових виданнях (із них 3 – у співавторстві), 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, 1 стаття у інших наукових виданнях, 15 публікацій у збірниках матеріалів конференцій (із них 13 – у співавторстві).

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок, у тому числі основного тексту – 168 сторінок. Дисертація містить 42 таблиці, 22 рисунки, 8 додатків. Список використаних джерел налічує 230 найменувань на 26 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Концептуальні основи сталого розвитку міських територій

Серед сучасних проблем розвитку суспільства вченими виокремлюються як найбільш значущі завдання ефективного екологоорієнтованого розвитку, екологічної безпеки та формування концепції сталого розвитку.

На міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, яка відбулась у Ріо-де-Жанейро в 1992 році, були визначені головні завдання та цілі сталого екологозбалансованого розвитку, розроблені принципи Всесвітнього плану діяльності в галузі міжнародного співробітництва та прийнятий «Порядок денний на XXI століття». На цій Конференції вперше проголошено, що основою для вирішення гострих соціально-економічних, ресурсних і екологічних проблем є перехід до моделі сталого екологоорієнтованого розвитку суспільства.

Сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби [152].

В основі поняття сталого розвитку є такі принципи [152]:

- обмеження впливу людини на біосферу до рівня можливостей її стабільного відтворення;
- підтримка запасів біологічного багатства, біологічного розмаїття й відтворюваних ресурсів;
- використання невідтворюваних природних ресурсів такими темпами, які не перевищують часу створення заміни їх за рахунок відтворюваних;

- рівномірний розподіл доходів і витрат при ресурсоспоживанні й управлінні охороною навколишнього середовища;
- розвиток та впровадження технологій, що підвищують обсяги виробництва продукції на одиницю спожитого ресурсу;
- використання економічних механізмів, що змусять виробників зважати на екологічні витрати щодо реалізації прийнятих ними рішень;
- використання міждисциплінарних підходів до прийняття рішень.

У червні 1992 р. Україна взяла участь у Конференції ООН із питань довкілля та сталого розвитку (UNCED) у Ріо-де-Жанейро та підписала документ AGENDA 21, тобто план глобальної діяльності на XXI століття. Згодом великі міста України стали добровільно приєднуватись до Ольборзької Хартії, що була схвалена Європейською конференцією зі сталого розвитку великих і малих міст Європи (1994 р.). Відтоді місцевими органами влади почали розроблятися концепції сталого розвитку територіальних громад, що декларують побудовану на відповідних принципах політику міст та заходи, спрямовані на вирішення екологічних, економічних, культурних і соціальних питань. Цьому процесу передував тривалий науковий пошук відповідей на виклики, спричинені негативними наслідками індустріального XX століття.

Початком виникнення наукової школи щодо аналізу нагальних проблем світового розвитку стало створення у 1968 році Римського клубу. Його члени (серед яких були науковці різних країн світу) прочитали велику кількість лекцій та представили публікації, що стосуються питань глобального розвитку.

Прагнення до усвідомлення проблем глобального розвитку збіглося з певними здобутками у використанні методології системного аналізу та системного підходу. Відтак у 1970 р. за ініціативи Дж. Форестера та Денніса Медуз 17 фахівців Римського клубу з різних галузей науки приступили до комплексного дослідження зазначених проблем. Вони зуміли не лише плідно використати системний підхід до вивчення глобальної тематики, але й

застосувати при цьому метод математичного моделювання на основі комп'ютерного програмування. Результати дослідження опубліковано в 1972 році в науковій доповіді під назвою «Межі зростання». У ній автори дійшли висновку, що тенденції до зростання населення, індустріалізації, науково-технічного прогресу, споживання товарів та відповідне зростання темпів виробництва призведе до того, що в середині XXI століття людство наблизиться до так званої «межі», яка унеможливить подальше зростання. У доповіді зазначається, по-перше: якщо сучасні тенденції зростання чисельності населення, індустріалізації, забруднення навколишнього середовища, виробництва продовольства й виснаження ресурсів продовжуватимуться, протягом наступного сторіччя світ підійде до «меж зростання». Як наслідок, найвірогідніше відбудеться несподіваний і неконтрольований спад чисельності населення й різко знизяться обсяги виробництва. По-друге, можна змінити тенденції зростання й прийти до стійкої в довгостроковій перспективі економічної та екологічної стабільності. Стан глобальної рівноваги можна встановити на такому рівні, який дозволить задовольнити основні матеріальні потреби кожної людини й надаватиме їй рівні можливості для реалізації особистого потенціалу.

Отже, під «межею зростання» розуміється такий стан життя людей на планеті, коли соціально-економічні наслідки стануть некерованими, непередбачуваними та можуть призвести до різкого зниження всіх показників людського розвитку.

Критична оцінка перших дослідницьких праць Римського клубу посприяла глибокому аналізу глобальної проблематики розвитку людства, дослідженню сучасної цивілізації як складної багатокomпонентної системи, що включає сукупність взаємопов'язаних елементів людства та природи, суспільних та економічних відносин.

Уже в 1989 році налічувалося понад 30 визначень сталого розвитку. Проте більш визнаним є те, що викладено в доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища й розвитку ООН: «Сталим є такий розвиток,

який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [38]. Це визначення стосується, перш за все, економічного й екологічного аспектів сталості.

У дослідженнях із питань розвитку суспільства існують два різних підходи щодо досягнення стану сталого розвитку і його підтримки [167]:

- по-перше, сталий розвиток має починатися та підтримуватися на рівні територіальної громади; глобальна сталість визначається сукупністю показників сталого розвитку громад світу;

- по-друге, забезпечення сталого розвитку здійснюється по вертикалі, що починається з населеного пункту й сягає глобального (світового) рівня.

Сталий розвиток населених пунктів передбачає соціально, екологічно та економічно збалансований розвиток, спрямований на створення економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та майбутніх поколінь на основі раціонального використання ресурсів, технологічного переоснащення й реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної комунікаційно-інформаційної та інженерної інфраструктури [64]. Склад і структура характеристик сталого розвитку міських територій зображена на рисунку 1.1.

Розглядаючи проблему узгодженості пріоритетів сталого розвитку на рівні міських територій, зазначимо, що значної уваги потребують питання аналізу та вдосконалення першочергових завдань управління екологоорієнтованим розвитком міст. Формування завдань такого розвитку має здійснюватися на системній основі гармонізації екологічних, соціальних та економічних пріоритетів. Це потребує розвитку системної методології дослідження протиріч сталого розвитку, яка впливає з системної парадигми. Наукова парадигма включає базові передумови, методи дослідження, прийняті в тій чи іншій науці, а також уявлення вчених про способи вирішення наукових проблем [87].

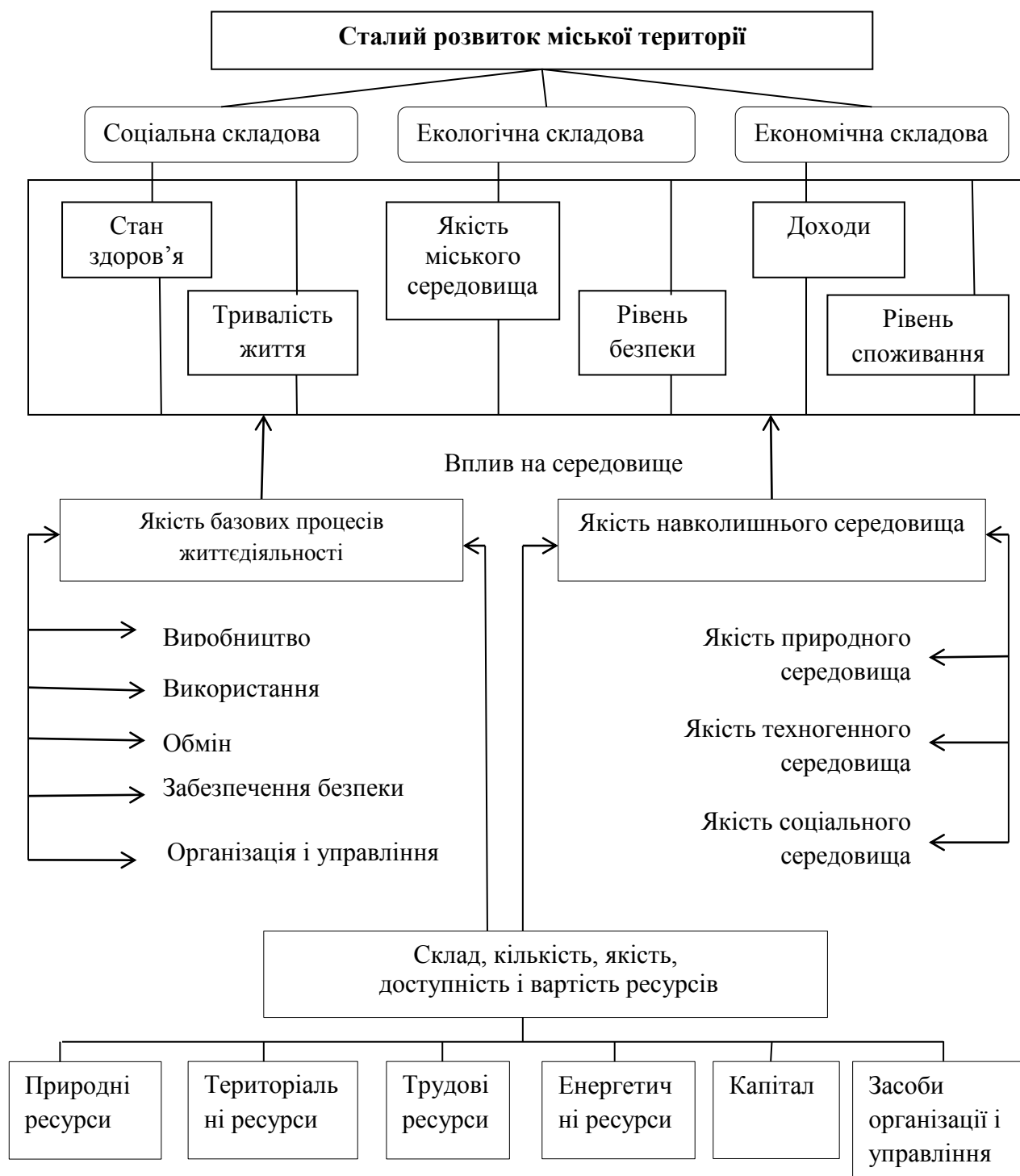


Рис. 1.1 – Склад і структура характеристик сталого розвитку міських територій

Сталим містом можна вважати таке місто, в якому розраховані досягнення в соціальному, економічному та екологічному розвитку на

довготривалу перспективу. Місто повинно мати екологічні ресурси й надійні гарантії від екологічної небезпеки, яка може бути загрозою для сталого розвитку. Пріоритетними є забезпечення екологічних і соціальних завдань для мешканців з урахуванням удосконалення соціальної інфраструктури, житлової забезпеченості, культурно-духовних і естетичних якостей, міського благоустрою, зайнятості населення, екологічних вимог і рекреаційних можливостей.

Основними екологічними факторами, які зумовлюють необхідність переходу українських міст до збалансованого територіального розвитку, є такі, як надмірне природно-техногенне навантаження, що загрожує виходу за межі екологічної ємності території, яке характерне для економічно розвинених міст України і пов'язане з надвисокою матеріало- та енергоємністю, великою відходністю технологій господарського комплексу. Це супроводжується:

- викидами шкідливих забруднюючих речовин і сполук у повітря, які призводять до зміни хімічного складу та фізичного стану атмосфери;
- забрудненнями поверхневих і підземних вод промисловими й побутовими скидами, що призводить до зниження якості та вичерпання придатних до використання водних ресурсів;
- забруднення, виснаження та зниження придатних до використання земельних ресурсів.

Інтенсивна експлуатація природних ресурсів, що загрожує розвитком дестабілізаційних факторів в економічній та екологічній сферах та їх виходом за припустимі межі, зумовлює:

- екологічно неприпустимі та економічно недоцільні обсяги використання природно-ресурсного потенціалу через деформовану структуру господарського комплексу;
- некомплексність використання природних ресурсів, недостатнє впровадження ресурсо-зберігаючих технологій;

- економічні втрати держави від експлуатації природних ресурсів через неефективний і недосконалий механізм перерозподілу природно-ресурсної ренти.

Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання природних благ – енергії, води, корисних копалин на одиницю ВВП.

Так, за показниками енергоємності продукції, Україна займає одне з перших місць. Результати досліджень, що проводились у минулому столітті, показують, що енергоємність національного ВВП перевищувала середньосвітове значення у 14,31 раз, електроємність – у 8,8, водоємність – у 2,83 рази. Загальний індекс природоємності ВВП перевищує середньосвітовий більше, ніж у 10 разів [164]. Зважаючи на значну енергозалежність економічної системи від зовнішніх умов та значну частку металургійних та добувних підприємств, відносні позиції України в порівнянні з багатьма країнами світу є досить критичними (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Природоємність ВВП України порівняно з деякими країнами світу [17]

Країни, світ	Індекс						
	Енерго- ємності	Електро- енерго- ємності	Шкідливості для атмосфери	Водо- ємності	Споживання води, % запасів місцевих водних ресурсів	Загальної природоємності (середнє значення)	
						4-х індексів	5-ти індексів
Світ	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Україна	14,31	8,80	15,25	2,83	2,33	10,30	8,70
Молдова	8,78	6,58	13,38	2,33	3,16	7,77	6,85
Росія	7,44	5,80	7,89	2,69	0,21	5,95	4,80
Румунія	3,06	2,26	3,45	1,10	1,13	2,46	2,20
Польща	1,84	1,44	2,81	0,61	2,40	1,68	1,82
Словаччина	2,95	2,96	2,77	0,11	0,21	2,19	1,80
Білорусь	2,47	2,22	2,78	0,53	0,59	2,00	1,72
Угорщина	1,70	1,54	1,76	0,06	0,65	1,27	1,14
Франція	0,62	0,72	0,39	0,27	2,66	0,50	0,93

Враховуючи наведені дані, слід зазначити, що для України індекс загальної природоємності ВВП (розрахований як середнє значення 5-ти індексів: енергоємності, електроенергоємності, шкідливості для атмосфери, водоемності, споживання води) дорівнює 8,70 середньосвітового значення. Крім того, частина неоплаченої сьогодні в нашій країні електричної й теплової енергії, а також сировини для виробництва товарної продукції використовується «тіньовим» сектором економіки. Саме тому в удосконаленні технологій господарювання й полягає основне завдання в напрямку сталого розвитку [17]. Подібна точка зору простежується в роботах [109, 142, 181], автори яких вважають, що сталий розвиток певної території має відбуватись, в основному, за умов посилення промислового потенціалу, що супроводжується науково-технічним прогресом.

У вирішенні проблем реалізації ідей сталого розвитку такої ж думки дотримуються Шимова О. С. і Крейдич С. В. [214]. Вони вважають, що при послідовній екологізації економічної діяльності буде відбуватися перехід до екологічно лімітованого та безпечного типу господарювання. Практично це може виражатись у реструктуризації виробництва, технічному переоснащенні, впровадженні стандартизованих систем управління, а також підготовці та перепідготовці персоналу з метою збільшення їх екологічної компетенції.

Веклич О. О. зосереджує увагу на тому, що для вирішення проблем взаємодії суспільства й природи потрібна перебудова механізмів функціонування господарської діяльності. По-перше, гострими залишаються питання реформування техногенного способу виробництва шляхом екологізації, при якому досягається максимальний ефект (у вигляді «...високоякісної продукції... і збереження екологічної рівноваги...») при мінімальних витратах («...живої і уречевленої праці...») і мінімальним збитком навколишньому середовищу. Наступним є процес «інтенсифікації», який передбачає економне використання природних благ в усіх сферах діяльності людини, а також дає змогу для використання «...нових природних

факторів і джерел економічного росту в поєднанні з діяльністю по відновленню і збереженню навколишнього середовища». Важливим компонентом змін форм господарювання виступає комплексна програма по управлінню відходами, яка полягає в економії природних ресурсів шляхом їх вторинного використання, як зазначає автор – це і є «...арсенал ресурсозбереження» [26].

Усі питання сталого розвитку є дуже актуальними для міських територій України. Неузгодженість темпів економічного розвитку й вимог екологічної безпеки, домінування природомістких галузей із високою питомою вагою ресурсо- та енергомістких застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність культури праці та споживання тощо призвели до формування техногенного типу економічного розвитку. Як наслідок, нині антропогенне навантаження на природу наближається до граничної межі її екологічної стійкості. За нею починаються кризові та катастрофічні зміни в природі, що негативно впливає на життєдіяльність людини й суспільства [133, с.11].

Населення й виробництво в нашій країні сконцентровані в тих містах, де стан навколишнього середовища не відповідає екологічним вимогам і є небезпечним для здоров'я й навіть життя людей. Високий рівень забруднення від усіх природних ресурсів і зменшення якості екологічних послуг відображає поглиблення кризи та взаємодії суспільства й навколишнього середовища. Динаміку шкідливих викидів у водне та повітряне середовище та витрат на охорону навколишнього природного середовища представлено на рисунку 1.2.

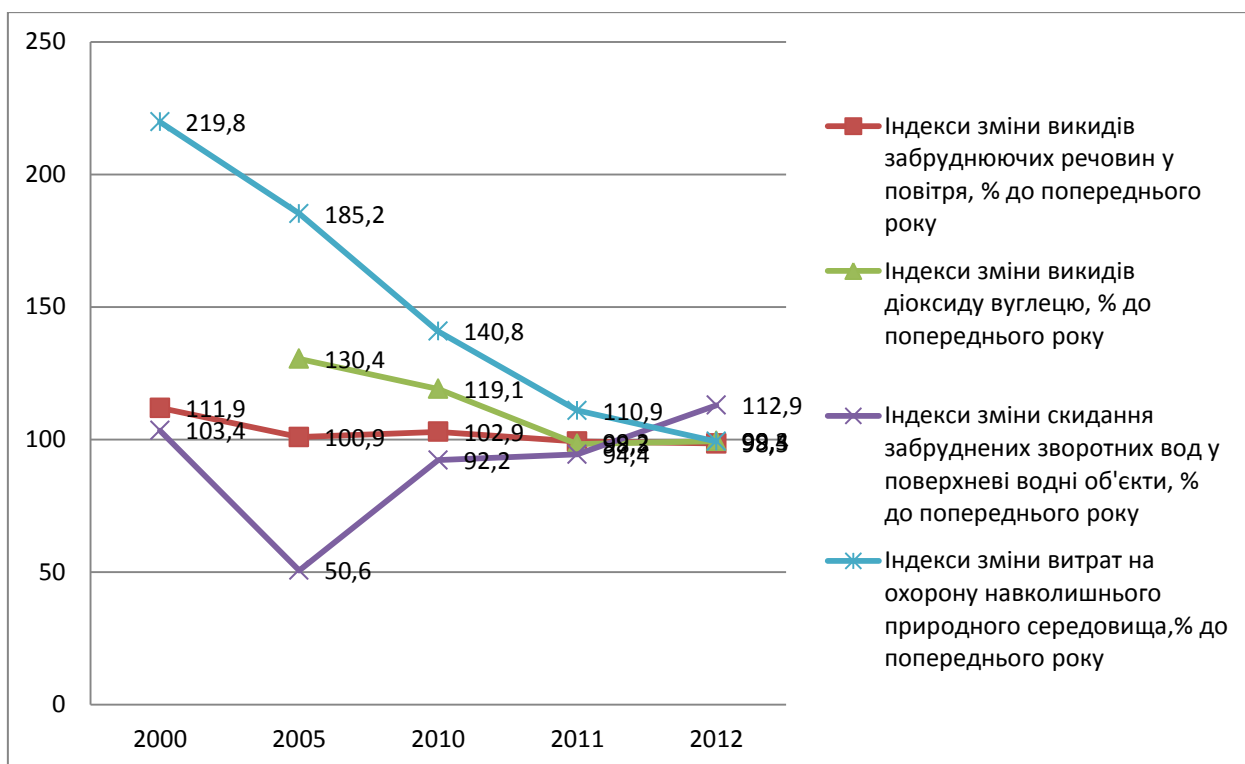


Рис. 1.2 – Динаміка шкідливих викидів у водне й повітряне середовище та витрат на охорону навколишнього природного середовища

Обсяги викидів забруднюючих речовин наведені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Обсяги викидів забруднюючих речовин у 2012-2014 роках [170]

	2012	2013	2014
Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, тис. т.	4299,4	4265,9	3190,4
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на одну особу, кг	99,4	98,9	72,2
Обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення, тис. т.	2363,2	2303,3	1996,2
У тому числі за видами транспорту:			
- Автомобільний транспорт	2133,9	2081,5	1976,5
- Залізничний, авіаційний, водний транспорт та виробнича техніка	229,3	221,8	199,7
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення у розрахунку на одну особу, кг	54,6	53,4	46,4
Обсяги викидів діоксиду вуглецю, млн. т.	228,8	227,4	180,9

В Україні у 2012 році в розрахунку на 1 особу викинуто в атмосферу 148 кг забруднюючих речовин, 5,1 т діоксиду вуглецю, який належить до парникових газів, скинуто 38 м³ забруднених зворотних вод, утворено 9,9 т відходів, у тому числі 20,0 кг відходів I-III класів небезпеки [43].

Значна частина промислових підприємств (понад 80%) розташована в містах і селищах міського типу. Тут проживає близько 70% населення країни.

За статистикою, до 90% газоподібних, рідких і твердих відходів утворюється в містах і близько 10% – у сільській місцевості. Основні показники утворення та поводження з відходами наведено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

**Основні показники утворення та поводження
з відходами за 2011-2013 роки [170]**

	2011		2012		2013	
	I-IV класів небезпеки	у тому числі I-III класів небезпеки	I-IV класів небезпеки	у тому числі I-III класів небезпеки	I-IV класів небезпеки	у тому числі I-III класів небезпеки
1	2	3	4	5	6	7
Утворено відходів	419191,8	1659,8	450726,8	1368,1	448117,6	923,8
Отримано зі сторони	30019,2	259,6	233344,2	164,1	171038,5	172,4
- У тому числі з інших країн	4,1	0,0	113,3	5,2	169,6	4,6
Утилізовано, оброблено (перероблено)	145710,7	642,4	143453,5	541,4	147177,9	439,0
Спалено	1058,6	16,5	1215,9	14,0	918,7	15,1
Передано на сторону	42104,2	1011,8	320972,5	538,9	155122,8	513,1
- у тому числі іншим країнам	281,3	26,6	556,6	4,0	318,7	5,8
Видалено в спеціально відведені місця чи об'єкти	336955,1	306,3	289627,4	146,7	288121,1	103,0
Видалено в місця неорганізованого зберігання	860,9	0,4	100,0	0,0	111,6	0,0

Продовження таблиці 1.3

1	2	3	4	5	6	7
Втрачено (випаровування, витікання, пожежі, тощо)	1367,6	188,2	519,9	56,0	373,9	66,6
Наявність відходів на кінець року, млн. т.	13267,5	16,2	14910,1	14,3	15167,4	12,6
- у розрахунку на 1 км ² , т.	21984,2	26,9	24706,1	23,7	25132,3	20,9

Більшість міських територій України характеризуються складною екологічною ситуацією, оскільки саме тут наявна велика кількість промислових підприємств та заводів. Такі міста є безперечними лідерами за рівнем забрудненості повітря. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення за окремими міськими територіями наведено в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення за окремими міськими територіями (тис. т.)

Міські території	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6
Кривий Ріг	321,6	395,0	358,6	354,6	351,8
Маріуполь	283,9	364,9	382,4	330,4	333,8
Бурштин	191,2	146,8	198,7	174,7	182,7
Комсомольське	95,1	108,1	126,2	151,3	164,3
Енергодар	79,2	100,3	104,9	107,7	145,5
Харцизьк	73,0	75,4	103,1	110,2	126,6
Ладижин	91,6	74,8	59,3	75,6	125,3
Луганськ	150,4	160,7	142,6	130,5	119,5
Дніпродзержинськ	110,8	108,5	124,7	116,4	115,5
Алчевськ	97,8	89,3	96,8	106,0	111,8
Дніпропетровськ	105,6	110,0	110,0	110,4	104,8
Запоріжжя	94,3	109,6	117,0	92,3	94,1
Українка	76,9	82,8	91,7	109,2	91,8
Єнакієве	69,8	67,4	83,2	77,3	75,2
Дебальцеве	119,2	112,8	127,0	172,2	74,4

Продовження таблиці 1.4

1	2	3	4	5	6
Черкаси	31,7	32,3	30,4	35,7	39,9
Київ	43,9	28,6	33,3	32,9	31,9
Чернігів	19,2	19,8	23,0	21,4	21,1
Кременчук	25,2	18,7	19,9	20,7	19,8
Лисичанськ	34,5	31,1	33,3	22,1	18,8
Стаханов	18,5	23,9	22,2	19,9	17,4
Комсомольськ	9,9	11,3	12,7	12,9	12,2
Одеса	12,4	14,4	15,2	13,1	11,9
Суми	9,4	10,4	12,9	10,9	9,9
Миколаїв	9,1	5,9	8,2	7,6	6,2
Красний Луч	7,0	5,5	5,6	6,7	5,8
Бердичів	5,4	5,6	5,7	5,7	5,4
Харків	4,7	4,9	5,0	5,3	4,9
Херсон	8,1	3,5	4,2	4,2	4,2
Рівне	2,1	4,5	5,9	4,7	4,0
Боярка	6,4	5,4	1,1	4,0	3,6
Червоний Донець	6,5	3,5	2,9	3,0	3,6
Красилів	3,5	3,6	3,1	3,6	3,6
Здолбунів	2,3	2,7	4,8	4,6	3,5
Вінниця	4,3	3,4	4,2	4,1	2,9
Севастополь	3,7	4,0	3,7	3,2	2,6
Ковель	3,6	3,5	3,2	3,0	2,5
Кіровоград	2,1	2,2	2,4	2,3	2,3
Львів	1,8	2,0	1,8	1,7	1,6
Житомир	1,5	0,9	1,3	1,4	1,4
Біла Церква	3,0	1,2	1,4	1,4	1,4
Богуслав	1,7	1,9	1,9	1,1	1,3
Коростень	0,6	0,5	0,6	0,8	1,2
Іллічівськ	1,1	1,1	0,8	1,0	1,1
Полтава	2,0	1,8	1,6	1,4	1,1
Хмельницький	0,8	1,0	1,0	1,0	1,1
Котовськ	0,9	1,1	1,5	1,2	1,0
Чернівці	1,2	1,3	1,3	1,1	1,0
Ніжин	1,0	1,0	1,1	1,0	1,0
Луцьк	0,8	1,0	0,9	0,9	0,9
Тальне	0,7	0,9	1,2	1,0	0,8
Кременець	0,9	0,9	1,1	1,1	0,7
Шостка	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6
Тернопіль	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6
Славута	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
Івано-Франківськ	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4
Нововолинськ	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3
Ужгород	1,4	1,4	1,1	0,6	0,3
Конотоп	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3
Старокостянтинів	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3
Воловець	1,1	0,5	0,7	0,2	0,1
Виноградів	3,0	2,6	2,0	0,6	0,0

Недооцінка сьогодні значення екологічних проблем та природно-ресурсної бази суспільного відтворення призводить до виснаження й деградації природного середовища в майбутньому, що, в свою чергу, ліквідує майбутні виробничі та соціальні можливості.

М. Ф. Реймерс вважав, що без попередньої протидії можливій майбутній екологічній кризі людство не зможе потім її зупинити через нестачу реального часу та засобів [156, с. 244]. Вкрай необхідно розробити й впровадити заходи щодо оптимізації природокористування разом із ліквідацією забруднення біосфери, тобто знизити антропогенне навантаження. Для забезпечення сталого розвитку міських територій органи місцевого самоврядування повинні впроваджувати екологічну політику. Ми згодні з В. О. Мариненко, що недооцінка екологічної складової в політиці соціально-економічного розвитку міст стає на заваді ефективному ресурсозбереженню, еколого-конструктивній структурній перебудові економіки, екологізації всього міського господарства, що передбачає розробку та впровадження ефективних механізмів інтеграції екологічної політики у секторальну економіку міста [108, с.7].

Л. В. Жарова зазначає, що стратегія екологічної політики не мета, а інструмент управління екологобезпечним розвитком суспільства. Основна мета – це розвиток. Тому невід’ємною частиною екологічної політики як системи управління є вдосконалення функції контролю. Останнє потребує розробки системи індикаторів екологічної політики, що становитимуть основу моніторингу, інформування та прийняття рішень [61, с. 139].

Згідно з Концепцією [84], метою екологічної політики є стабілізація й поліпшення екологічного стану території держави шляхом затвердження національної екологічної політики як інтегрованого фактора соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Цілі сучасної екологічної політики визначені як:

- захист здоров'я населення від техногенного та антропогенного навантажень;
- удосконалення системи інтегрованого екологічного управління щодо інтеграції екологічної складової до програм розвитку секторів економіки;
- розвиток екологічно збалансованого використання природних ресурсів;
- екологічна безпека, усунення зростання навантаження на навколишнє природне середовище у зв'язку з економічним зростанням;
- регіоналізація екологічної політики.

Екологічна політика стає все більш актуальною для місцевого територіального розвитку. На сьогоднішній день лише деякі території мають чітко сформульовану, задекларовану й прийняту до виконання екологічну політику.

Інституційною основою нової екологічної політики повинна стати оновлена система екологічного регулювання, відповідна пріоритетам розвитку країни до 2020 року. Успішна реалізація програми екологічного розвитку є найважливішим внеском у збереження глобального біосферного потенціалу й підтримку глобальної екологічної рівноваги. Деякими авторами використовується визначення «еколого-економічна політика», проте воно залишається спірним і стосується лише деяких частин теоретичних досліджень. На їх думку, ефективна еколого-економічна політика – це узгодження глобальних, регіональних і муніципальних екологічних та соціально-економічних цілей розвитку суспільства й території. Таке визначення відображає один важливий аспект розвитку – це узгодження цілей, оскільки в більшості випадків цілі екологічної політики можуть суперечити цілям економічної політики. Особливо характерно це протиріччя простежується в приватному секторі економіки, коли цілі підприємця орієнтовані на отримання максимального доходу, а не на збереження природних ресурсів, природних умов території й запобігання збитку довкіллю. У зв'язку з цим стає важливою розробка екологічної політики міської території у взаємозв'язку з економічними процесами. Дана політика

орієнтована на забезпечення стійкості параметрів стану екологічної й економічної систем міста. Важливу роль у такій взаємодії відіграє ефективне використання природно-ресурсного потенціалу.

Найчастіше вживається визначення природно-ресурсного потенціалу як сукупності природних ресурсів території, що можуть бути використані в господарстві з урахуванням досягнень науки й техніки. Природно-ресурсний потенціал міста є складовою частиною економічного потенціалу, і його ефективне використання відображається в соціальній і екологічній ситуації міста. На основі зазначеного вище можна стверджувати, що екологічна політика міської території – це і політика використання природно-ресурсного потенціалу міста.

До найважливіших умов екологоорієнтованого розвитку міст належать і територіальні, природні, водні, енергетичні, трудові, економічні та ін. ресурси. Для кожного міста характерний різний рівень їх використання, що впливає на потенціал перспективного розвитку. Поповнення й відновлення ресурсів пов'язане з витратами і є обмеженими. Визначимо основні категорії ресурсів, які впливають на збалансований соціо-еколого-економічний розвиток міських територій.

Територіальні ресурси – наявність вільних територій або ділянок, які можуть використовуватися для потреб забудови міста [32, с. 19]. Наявність територіальних ресурсів має важливе значення для розміщення основних об'єктів галузей промисловості. Ці ресурси визначаються на основі генеральних планів міст.

Природні ресурси – це природні компоненти та сили природи, що використовуються або можуть бути використані як засоби виробництва й предмети споживання для задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства, підвищення якості життя людей [52]. Природні ресурси є матеріальною базою виробництва, постійно споживаються ним і вимагають свого повного відновлення в натуральній формі.

Водні ресурси – це та частина запасів її, яка технічно й економічно

доступна для задоволення потреб суспільства [141]. Ресурси водопостачання та водовідведення – визначають можливість розвитку міст. При дефіциті водних ресурсів виникає необхідність будівництва дорогих споруд для водопостачання.

Економічні ресурси – сукупність ресурсів, які використовуються в господарській діяльності для виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних і духовних благ, задоволення зростаючих потреб населення [55].

Трудові ресурси – це частина населення країни, яка, маючи відповідні психофізіологічні, фізичні та інтелектуальні якості, здатна виробляти матеріальні та духовні блага й послуги, тобто здійснювати корисну діяльність [184]. При вивченні передумов розвитку міста необхідно виявити й зіставити чисельність трудових ресурсів у складі населення міста. Невикористані трудові ресурси можуть бути залучені у виробництво чи у сферу обслуговування. Раціональне їх використання є важливою умовою розвитку усіх галузей міського комплексу.

Енергетичні ресурси (джерела енергії) – це матеріальні об'єкти, в яких зосереджена енергія, придатна для практичного використання людиною [58].

Транспортні зв'язки міста з районами сировинних та інших ресурсів, що забезпечують життєдіяльність міста.

Таким чином, для визначення перспективного сталого розвитку міських територій при розробці стратегій розвитку необхідно визначити наявність і можливість використання різних видів ресурсів.

Правильна територіальна екологічна політика повинна сприяти створенню стійкої соціо-еколого-економічної системи міста. При розробці екологічної політики необхідно, перш за все, орієнтуватися на вирішення проблем, що виникають при реалізації стратегій соціально-економічного розвитку міської території. Розробка екологічної політики дозволяє розставити пріоритети розвитку міста в сфері охорони довкілля й природокористування і зосередити управління на вирішенні конкретних

проблем, які можуть виникати в процесі реалізації проектів тощо. Основним засобом досягнення якісної екологічної політики є правильний вибір територіальних механізмів управління цим процесом і механізми реалізації цієї політики. Оптимальний вибір механізмів реалізації екологічної політики дозволяє підвищити ефективність заходів, що реалізуються, та підвищити їх результативність.

Сучасний стан розвитку міських територій в Україні знаходиться на низькому рівні й потребує пошуку ефективних шляхів його удосконалення. Із позиції управлінського підходу розвиток міських територій можна розглядати як сукупність економічних і соціальних змін у розвитку визначеної території. Для міської території, як відкритої соціальної системи, джерелом розвитку є не тільки збереження цілісності, але й сприйняття всього, що відбувається в зовнішньому середовищі. Без постійного розвитку, змін, відновлення, міська територія, перетворена на замкнуту систему, неминуче буде деградувати, а система управління стримуватиме розвиток адміністративної одиниці [138, с. 39].

Як об'єкт сталого розвитку міська територія, з одного боку, – це самостійна система з органами управління, що реалізують специфічні інтереси співтовариства, а з іншого – підсистема утворень більш складного рівня – регіону й держави, що виконує безліч зовнішніх функцій. Завдяки своїй відкритості міська територія, її статус і можливості розвитку залежать рівною мірою і від внутрішніх, і від зовнішніх факторів. Дослідження сучасного стану розвитку міських територій дасть можливість установити фактори, які впливають на життєдіяльність цих територій, та надати прогноз щодо їх подальшого розвитку, а також запропонувати науково обґрунтовані, з погляду державного управління, альтернативні рішення, що реально відповідають інтересам як самої громади в особі її жителів, так і системи більш високого рангу – регіону, держави [138, с. 46].

1.2. Місто як об'єкт розробки та реалізації стратегії соціо-еколого-економічного розвитку

Основними осередками економічного, соціального та екологічного життя сучасної спільноти виступають міста, в яких зосереджена найбільша кількість виробничого, фінансово-економічного, соціального, культурного та трудового потенціалу країни.

Сучасне місто в житті суспільства можна розглядати як складний соціальний організм, як економічний, екологічний, архітектурний, інженерно-будівний, а також культурний комплекс.

Найхарактернішою рисою міста є концентрація на обмеженій території практично всіх видів людської діяльності, на ній реалізуються функції матеріального виробництва, обміну, розподілу, створення духовних цінностей, освіти та інших.

З урахуванням цих рис Ф. Ратцель визначив місто як «довгострокове скупчення людей і їх помешкань, що займає значний простір і розташоване в центрі великих комунікацій» [155].

При віднесенні населеного пункту до категорії міста науковці використовують ряд критеріїв:

- 1) чисельність населення міста й функції, які воно виконує [14, с. 321];
- 2) кількість населення; види занять мешканців (переважно не пов'язані з сільським господарством); тип забудови території; благоустрій оселі; традиції [111, с. 13];
- 3) людність поселення; багатосторонність промислу; наявність ринку у вигляді постійного товарообміну на місті поселення, тобто товарний характер виробничої діяльності [23].

Сьогодні адміністративна та дослідницька функції у визначенні міського статусу співпали в спробах точного визначення чисельності міст із метою наукового управління їх розвитком. Таким чином, кількісний критерій присутній майже в усіх визначеннях. Але відмінності мінімальної

чисельності населення міста в різних державах надзвичайно великі. Так, у Франції з 1887 року зберігається критерій мінімальної чисельності міста в 2 тисячі чоловік. У Японії ж міста повинні мати чисельність населення не менше 30 тисяч чоловік. У Данії агломерація може починатися із 200 осіб. У колишніх республіках СРСР існували різні нормативи чисельності для міст.

У деяких країнах чисельність поєднується з супутнім критерієм. У Франції до числа таких критеріїв належить відстань між будинками. Воно не повинно в одному місті перевищувати 200 метрів. В Ізраїлі при мінімальній чисельності містян 2000 осіб – не менше третини з них мають займатися несільськогосподарських працею [20].

У науковій літературі на сьогоднішній день існує багато визначень поняття «місто», що трактується різними дослідниками по-різному залежно від мети дослідження. Найбільш типовими є визначення, представлені в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Визначення поняття «місто»

Автор	Сутність поняття «місто»
1	2
1. Ж. Боже-Гарньє [12]	«Плід зусиль природи і людини. Подібно до квітки, воно зобов'язане своїми відмінними особливостями як тій території, на якій зросло, її ґрунту й клімату, так і праці людей».
2. О. Бойко-Бойчук [13]	Значний за розміром населений пункт, адміністративний, торговельний, промисловий і культурний центр. Виокремлений природній простір, який містить штучні рукотворні простори (економічний, соціокультурний тощо) існування та життєдіяльності територіальної громади міста.
1. М. Вебер [24]	Поселення, в якому діє ринок.
2. Я. Верменич [27]	Не лише вписані у природний ландшафт споруди різного призначення, а й своєрідні форми співжиття людей, осередки цивілізації, центри культурного притягання.
3. Географія: короткий тлумачний словник [30]	Населений пункт, віднесений законодавством країни до категорії міст

Продовження таблиці 1.5

1	2
6. Економічна енциклопедія [55]	Територіально-концентрована форма зосередження різних сфер (матеріальних і нематеріальних), галузей і видів діяльності, а, отже, і головної продуктивної сили та стилю життя.
7. Г. Лаппо [89]	Населений пункт, жителі якого переважно зайняті поза сільським господарством.
8. Н. Лисяк [90]	Адміністративно-територіальна одиниця, яка має визначені межі, специфічну освоєність території, де переважають ділянки (понад 75%) з несільськогосподарськими функціями, є місцем концентрації капіталу, видів економічної діяльності, економічних і соціальних благ та населення, понад 75% якого зайнято в несільськогосподарських підприємствах, установах, організаціях.
9. Т. Меліхова [117]	Сукупність різних видів антропогенних ландшафтів, у формуванні та розвитку яких брала безпосередню або опосередковану участь людина.
10. Ф. Ратцель [155]	Поселення замкненого типу, з особливими (міськими) правами, з більшою кількістю мешканців, зайнятих – у протилежність до хліборобського сільського оточення – головне в ремісничо-промисловому виробництві, у торгівлі й транспорті, а також в адміністрації та в різного роду культурних і суспільних установах і вільних професіях, а лише подекуди (в малих містах і містечках) і в сільському господарстві.
11. В. Шкабаро [215]	Населений пункт, який сформувався історично природним шляхом або створений за ініціативою держави, який відповідно до законодавства віднесено до категорії міст і в межах території якого на публічних засадах сама організовується та функціонує міська територіальна громада.
12. Б.Хорєв [193]	Насамперед населений пункт, не пов'язаний за переважаючим родом занять жителів зі сільським господарством
13. Н. Фролова [188]	Населений пункт, віднесений відповідно до законодавства держави до категорії міст. У ньому сконцентрована значна кількість населення, яке переважно зайняте у сфері промислового виробництва, транспорту, торгівлі, соціального обслуговування, науки, культури. Місто має свою територію, окреслену порівняно стійкими межами.

В Україні важливим критерієм для віднесення населеного пункту до статусу міста є чисельність населення, що визначається [40]:

- малі міста – до 10 тис. чол.; 10 – 20 тис. чол.; 20 – 50 тис. чол.;

- середні – 50 –100 тис. чол. та 100 –250 тис. чол.;
- великі – 250 – 500 тис. чол.;
- значні (крупні) –500 – 1000 тис. чол.;
- найзначніші (крупніші) – понад 1000 тис. чол.

Чисельність населення – основна ознака, за якою класифікують місто. Вона впливає на розмір території, планувальну структуру, кількість та якість установ побуту, транспорт, інженерне обладнання та ін. Для класифікації міст за чисельністю населення слід враховувати: зміну способу життя населення міст; зміну видів міського транспорту, зміну системи установ культурно-побутового обслуговування; зміну характеру забудови й благоустрою в міру зростання розмірів міста [10].

В Україні на сьогодні налічується 459 міст [39]. З них 3 міста – це найзначніші (крупніші) міста з чисельністю населення більше 1 млн. чол. (Київ, Харків, Одеса); 5 значних (крупних) міст із чисельністю населення 500-1000 тис. чол. (Дніпропетровськ, Донецьк, Запоріжжя, Львів, Кривий Ріг); 17 великих міст із чисельністю населення 250-500 тис. чол. (Миколаїв, Маріуполь, Луганськ, Вінниця, Макіївка, Севастополь, Сімферополь, Херсон, Полтава, Чернігів, Черкаси, Житомир, Суми, Хмельницький, Горлівка, Чернівці, Рівне). У таблиці 1.6 представлена структура українських міст за чисельністю населення станом на 01.01.2012 року.

Більшість міст України належать до категорії малих (370) і середніх (64 міста). Малі й середні міста в більшості є центрами однойменних адміністративних районів, наприклад, Скадовськ у Херсонській, Лозова в Харківській області.

Таблиця 1.6

Угрупування міст України за чисельністю населення

Групи міст із числом жителів	Кількість міст	
	Од.	%
до 50 тис. чол.	371	80,78
50-100 тис. чол.	43	9,39
100-250 тис. чол.	21	4,58
250-500 тис. чол.	17	3,71
500-1000 тис. чол.	5	1,09
більше 1000 тис. чол.	3	0,65
усього	459	100

Кількість населення (на 1 січня 2012 року) – 45,6 мільйонів чоловік.

Міське населення – 3,14 млн. чол., що становить 68,6%. За цим показником Україна подібна до таких європейських країн, як Італія, Польща, Болгарія, Білорусь.

Динаміка чисельності міського населення представлена на рисунку 1.3.

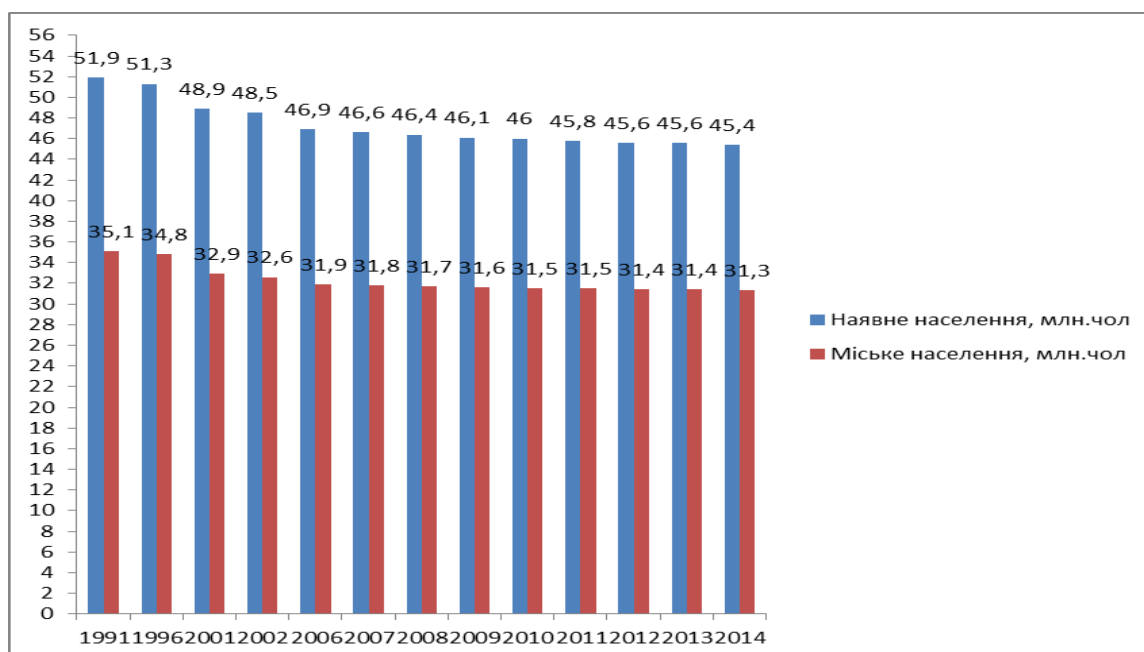


Рис. 1.3 – Динаміка чисельності всього наявного та міського населення України

За основною функцією, яку виконує місто, вони поділяються на [142, с. 18]:

- портові;
- курортно-рекреаційні;
- наукові;
- управлінські (організаційно-господарські);
- культурно-освітні;
- шахтарські тощо.

Проте на практиці майже не існує міст, які б виконували лише одну з наведених функцій. У сучасних умовах міста стають багатофункціональними, оскільки головна функція притягує до себе інші. За таких умов важливого значення набуває диференціація одного міста від іншого та виділення ключової функції (або кількох) для позиціонування та розвитку міста саме в цьому напрямку.

При визначенні ключової функції міста, яку можна застосувати для його позиціонування, необхідно також враховувати тип міста за генетичною ознакою (тобто історичним походженням). Відповідно до неї, міста поділяють на 3 типи:

- міста, які виникли на транспортних і торговельних шляхах;
- міста – центри гірничо-добувної промисловості;
- міста-курорти.

На необхідність врахування організуючої ролі міст у системах розселення і при оцінці процесів розвитку міст поряд із функціональною структурою міст наголошує Л. М. Корецький (1982). За цими ознаками він створює типологію міст України, виділивши такі типи [85, с. 9]:

- 1) столиця – м. Київ;
- 2) найбільші й великі багатофункціональні міста;
- 3) промислові центри;
- 4) міста, що виконують промислові й транспортні функції;
- 5) транспортні центри;

- б) міста перехідного типу;
- 7) господарські центри місцевого значення;
- 8) оздоровчо-курортні центри.

Застосовуючи системний підхід до вивчення міських поселень, учений Ю. І. Пітюренко дає схему функціональної типології міст з урахуванням умов їх перспективного розвитку. В основу типології покладено такі ознаки: величина міста, його народногосподарські функції, організовуюче значення, величина зони впливу міста на навколишню територію, оцінка перспективних можливостей. За цими ознаками виділено 10 типів міст [144]:

I. Найважливіші адміністративно-політичні, індустріальні, наукові та культурні центри країни – столиці.

II. Багатофункціональні міста – обласні центри:

- а – обласні центри регіонального значення;
- б – обласні центри з переважаючим розвитком важкої промисловості;
- в – обласні центри з переважаючим розвитком машинобудування і легкої промисловості;
- г – решта обласних центрів.

III. Багатогалузеві промислові центри.

IV. Промислово-транспортні центри.

V. Транспортно-промислові центри.

VI. Одногалузеві промислові центри.

VII. Транспортні центри.

VIII. Міста зі слаборозвиненою промисловістю – організаційно-господарські центри, торгово-розподільчі, культурно-освітні центри місцевого значення.

IX. Різнофункціональні міста-супутники великих міст.

X. Міста – курортні центри, або з переважним значенням курортно-оздоровчих функцій.

Взявши за основу класифікацію міст за чисельністю населення, а також використовуючи класифікацію міст залежно від виконуваних функцій,

пропонуємо використовувати доповнену нами класифікацію з урахуванням якості міського середовища (таблиця 1.7).

Таблиця 1.7

Класифікація міст

Ознаки класифікації міст	Види
1. За чисельністю населення	- малі (до 50 тис.чол.); - середні (50-250тис.чол.); - великі (250-500 тис.чол.); - дуже великі (500-1000 тис.чол.); - міста-мільйонери (понад 1 млн.чол.).
1. Залежно від адміністративного статусу	- місто світового (міжнародного) значення; - місто – столиця держави; - місто – центр автономної республіки; - місто – обласний центр; - місто – районний центр.
2. Залежно від виконуваних містом першочергових функцій	- монофункціональні міста; - багатофункціональні міста.
3. Залежно від наявних природних умов формування міст	- міста, розміщені на рівнинній території; - гірські міста; - міста, розташовані поблизу водойм.
4. Залежно від спеціалізації міст	- промислові центри; - логістичні центри; - організаційно-господарські центри; - науково-дослідні центри; - культурно-освітні центри; - туристично-рекреаційні центри.
5. За роллю міста в міжнародній системі економічних відносин	- штаб-квартири міжнародних інституцій; - освітньо-наукові центри; - фінансові центри - логістичні центри; - туристичні центри; - розважально- ігрові центри.
7. За якістю міського середовища*	- місто зі сприятливим середовищем; - місто з помірно сприятливим середовищем; - місто з несприятливим середовищем.

*– авторська розробка

Додана класифікаційна ознака міст за якістю міського середовища дає можливість розподіляти міста на міста зі сприятливим середовищем, помірно

сприятливим та несприятливим середовищем.

Запропонована класифікація міст дасть змогу місцевим органам влади ґрунтовніше дослідити й охарактеризувати напрями діяльності міст, визначити напрями їх розвитку, попередити виникнення проблем та забезпечити максимально зручний процес управління.

Сучасне місто – це складна природно-соціально-техногенна система, яка являє собою специфічний спосіб організації енергетичних, комунікаційних, ціннісних, інформаційних та цінкових структурних компонентів. Ознаками цієї системи є [32, с. 4]:

- значна чисельність населення, основну частину якого складають робітники, службовці і члени їхніх родин, зайняті поза сільськогосподарським виробництвом, тобто у сферах промисловості, послуг, управління, науки, культури та ін.;

- наявність зв'язків;

- наявність та висока щільність розміщення установ освіти й науки, охорони здоров'я і культури;

- наявність та різноманітність каналів соціально-інформаційного обміну (газети, журнали, теле- та радіопередачі, Інтернет та ін.);

- наявність розвинутої системи управління й корекції соціальними, техногенними, економічними та іншими процесами;

- домінування забудованої частини території над незабудованою, штучних і видозмінених природних покриттів над незміненими;

- наявність, а найчастіше перевага, багатоповерхової забудови;

- наявність промислових підприємств і підприємств сфери послуг;

- розвинута система суспільного транспорту, наземних і підземних комунікацій;

- розвинута торгова мережа;

- високий рівень забруднення навколишнього середовища (на один-два порядки вище, ніж на території, яка прилягає до міста);

- так звані «хвороби урбанізації», у тому числі пов'язані зі швидким

поширенням інфекцій при високій щільності населення та інтенсивних контактів один з одним;

- наявність спеціально створених рекреаційних територій загального користування;

- наявність приміської зони – перехідної між містом і прилягаючої до нього території з перевагою сільськогосподарської території; у цю зону з міста поступово переносяться найбільш шкідливі виробництва.

Розвиток більшості міст відбувається нерівномірно. У роки радянської влади на їх розвиток часто впливало «вольове» рішення згори. На сьогоднішній день, в основному, відбувається саморозвиток міст.

У середині ХХ століття одночасно з науково-технічним проривом помітно позначилися проблеми економічного розвитку суспільства, в основі якого закладений пошук раціональної моделі господарювання, націленої на зростання добробуту людства. Проте незалежно від відмінностей в політичному устрої, економічному розвитку, релігійних і національних особливостей, як і в попередні критичні періоди, що передбачали появу нових форм господарювання, починають усвідомлюватися природно-екологічні обмеження громадського розвитку.

Функціонування і розвиток міст-мільйонників спричиняють за собою комплекс соціальних, екологічних, техногенних та інших проблем, які не властиві іншим містам або виявляються у великих містах особливо гостро.

У містах найгостріше стоять питання підвищення якості навколишнього середовища, оптимізації взаємин у системі «природа-суспільство», забезпечення фізіологічних потреб у поєднанні з виробничо-соціальними, де несприятливі реакції у відповідь на різноманітні негативні наслідки впливають на здоров'я населення та якість життя людини.

Як правило, чим більша чисельність населення й площа міської території, тим значніший вплив на навколишнє середовище за рахунок росту поверховості будов, поглиблення комунікацій і інфраструктури (підземні гаражі, метрополітен і т. д.), розширення зон рекреації та ін. Людство

виявилось перед обличчям невідкладної необхідності регулювання власної діяльності у рамках системи «Людина – суспільство – місце існування – природа» з метою збереження умов життєдіяльності і якості місця існування.

Місто – це середовище з високою концентрацією антропогенних чинників. Концентрація виробництва, техногенних чинників і процесів, перенаселеність території, масові відходи життєдіяльності створюють і загострюють екологічні проблеми не лише на території самого міста, але й далеко за його межами, збільшуючи ризик природних і техногенних катастроф.

Такий стан приводить до негайного реагування та проведення оцінки умов життя, ресурсів різного роду, включаючи сировинні, тимчасові, просторові, генетичні, екологічні та інші.

Екологічним проблемам до 70-х років минулого століття практично не приділялось належної уваги. У результаті міські території України та характер їх функціонування на сьогоднішній день не відповідають вимогам сталого розвитку.

При аналізі взаємодії людини й навколишнього природного середовища в сучасному великому місті можна виділити три групи проблем.

По-перше, проблеми, пов'язані з впливом антропогенно навантаженого навколишнього середовища на міське населення.

По-друге, проблеми, що виникають при дії забрудненого навколишнього середовища міст на природні системи, як у самих містах, так і на прилеглих до них територіях.

По-третє, проблеми, які є наслідком впливу забрудненого навколишнього середовища міст на їх матеріально-технічні об'єкти.

Розглянемо проблеми, які пов'язані з впливом міського середовища на населення. Міське середовище відокремлює людину від природи. Спостерігається існування людини в умовах деформування біоценозу – спілкування з тваринним і рослинним світом обмежене. Міське середовище відокремлює людину не тільки від природи, а й людину від людини,

породжує анонімний спосіб життя. Масова комунікація витісняє людське спілкування, формує віртуальний комп'ютерний світ. Перевага штучного середовища в умовах міста є чинником постійного стресу, що викликає навантаження на адаптаційні механізми людського організму. Міське середовище й міський спосіб життя зумовлюють розсинхронізацію біологічних ритмів. Одне з істотних порушень полягає в тому, що природна синхронізація світлового дня та активності людини зсунута в бік темної частини доби. У містах підвищений рівень захворюваності, і вона має свої особливості. Фактори міського середовища сприяють збільшенню мутаційного тиску на мешканців міст – це призводить до зростання кількості спадкових захворювань. Змінюється характер інфекційної захворюваності: тісний контакт людей одне з одним призводить до зростання вірусних інфекцій, зникнення деяких природно-вогнищевих інфекцій. Рівень захворюваності міського населення майже в 2 рази перевищує захворюваність сільського населення. Негативні зрушення в стані здоров'я різних груп населення, яке проживає в містах, дуже значні. У першу чергу, це стосується захворювань серцево-судинної системи (в економічно розвинених країнах вони призводять до більш, ніж 50%-ї смертності і 30%-ї інвалідності населення). Наступне несприятливе зрушення – ріст злоякісних новоутворень, переважно раку легенів і дихальних шляхів. Існує прямий кореляційний зв'язок між величиною міста (кількістю жителів) і частотою захворювань на рак легенів. Ще одним несприятливим зрушенням у стані здоров'я слід вважати зростання алергічних захворювань, насамперед серед міського населення. У великих промислових містах захворюваність на алергічні хвороби становить від 10 до 20%, тоді як у сільській місцевості – лише 2-4% [74, с. 20]. Екологічні й економічні проблеми тісно взаємопов'язані, вони супроводжують процес природокористування. Від того, наскільки раціонально використаний цей зв'язок, опосередкований громадськими спрямуваннями, залежить можливість їх розв'язання.

Сталий розвиток припускає гармонізацію відносин людства і біосфери,

розвиток людства у згоді із законами природи, що стає можливим за умови усвідомлених обмежень на споживання ресурсів [83].

Таким чином, при розкритті поняття сталого розвитку виділяються два ключові аспекти:

- потреби людства, тобто задоволення основних, найбільш важливих, життєзабезпечуючих потреб;
- обмеження потреб, виходячи з можливостей навколишнього середовища їх задовольнити.

Із точки зору природного середовища сталий розвиток має на увазі чисте повітря, воду, ґрунти, діючі природні системи, тобто збереження здатності природи до самовідновлення.

Із соціальної точки зору сталий розвиток припускає об'єднання усіх соціальних, етнічних, вікових груп для участі в управлінні розвитком території; справедливий розподіл роботи, доходу, соціальних благ, забезпечення безпеки й благополуччя.

Сталий розвиток економічної системи включає використання ефективних методів господарювання (в усіх галузях промисловості й сільського господарства), спрямованих на підвищення якості використання ресурсів. Це ресурсозберігаючі технології, товари й послуги високої якості [83].

Процес розвитку всіх трьох підсистем є взаємопов'язаним і взаємообумовленим, тому повинен розглядатися в єдності. Тобто доцільно розглядати процес розвитку соціо-еколого-економічної системи (далі СЕЕС), що складається з трьох підсистем: екологічної, соціальної й економічної.

У загальнонауковому розумінні система визначається як сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою і утворюють певну цілісність, єдність. Для системи характерна не тільки наявність зв'язків і відносин між її елементами (певна організованість), але й нерозривну єдність із середовищем, у взаєминах з якою вона проявляє цілісність [129, с. 361].

Взаємовплив елементів природи, економіки та суспільства при розвитку окремої території очевидні, так як розвиток окремого елемента стає імпульсом для розвитку двох інших елементів і всієї системи в цілому.

У структурі СЕЕС передбачається наявність процесів і типів взаємозв'язків (рис. 1.4):

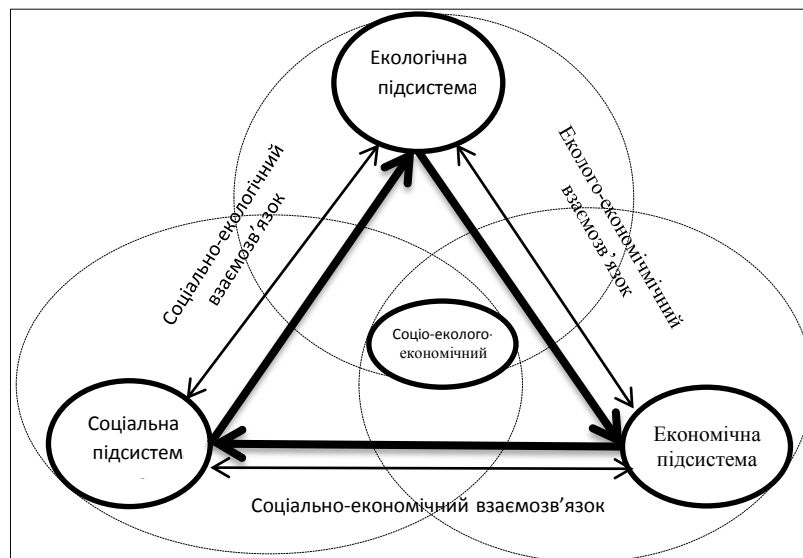


Рис. 1.4 – Структурно-функціональні елементи соціо-еколого-економічної системи міської території

Джерело: авторська розробка

- *економіко-екологічні*, які включають природокористування та інші види господарської діяльності на природне міське середовище; що є наслідком забруднення довкілля відходами виробництва, нерациональне використання природних ресурсів і т.д., а також заходів з його оздоровлення та запобігання екологічних збитків;

- *еколого-економічні* відображають вплив навколишнього природного середовища на умови суспільного виробництва; відображають роль природи в забезпеченні економіки природними ресурсами й формування сировини для виробництва;

- *соціально-екологічні* визначають суспільство як джерело трудових ресурсів, винахідник технологій і предметів виробництва;

- *еколого-соціальні* характеризують природу як середовище життєдіяльності людини, джерело харчування і природних благ, як фактор, що визначає здоров'я людей і умови життєдіяльності;

- *економіко-соціальні* відображають безпосередні взаємозв'язки людей у сфері виробництва й використання благ;

- *соціально-екологічні* визначають вплив, що виявляється в забрудненні навколишнього природного середовища відходами життєдіяльності людини.

Ми погоджуємося з думкою вчених [121, 101, 11, 137], які вважають за доцільне розглядати показники сталого розвитку у взаємодії «людини – навколишнього середовища – господарської діяльності». Навколишнє середовище в цьому контексті розглядається як екологічний простір, який характеризується станом економіки, суспільства і природи. Тоді екологічні, соціальні й економічні чинники треба розглядати як єдине нерозривне. Вказані показники взаємопов'язані. Наприклад, екологічні (якість природного середовища) впливають на соціальні (погіршують стан здоров'я, зменшують народжуваність), у свою чергу, соціальні (покращення демографічної ситуації) впливають на екологічні (можуть сприяти більш інтенсивному використанню природних ресурсів та в цілому збільшують антропогенну напругу на стан довкілля). Економічні системи безпосередньо залежать від екологічних, наприклад, виробництво енергії здійснюється за рахунок мінеральних ресурсів, і лише використання альтернативних джерел енергії зменшує навантаження на природне середовище.

На думку Мельника Л. Г. [120, с. 730; 122, с. 431] така взаємопов'язаність соціальних, екологічних та економічних систем забезпечує досягнення сталості території. При цьому надзвичайно важливу роль відіграють екологічні фактори, тому що, по-перше, присутні в кожній із систем, а по-друге, беруть участь у підтриманні фізіологічних функцій людини (якість продуктів харчування й питної води та ін.) або у формуванні особистісних властивостей «соціо-» (інформаційний контакт із цілісними

природними системами).

Відповідно до інтерпретації цього поняття стосовно рівня міської території, соціо-еколого-економічна система – це структурно організована й обмежена певною територією частина біосфери, яка функціонує і розвивається за економічними законами, має ієрархічну будову, де природні, соціальні й виробничі процеси пов'язані взаємопідтримувальними потоками речовини, енергії і інформації. Місто, як соціо-еколого-економічна система, має об'єктивні структурні властивості, що характеризують її функціонування і розвиток, а також певні властивості керованості, представлені на рисунку 1.5.

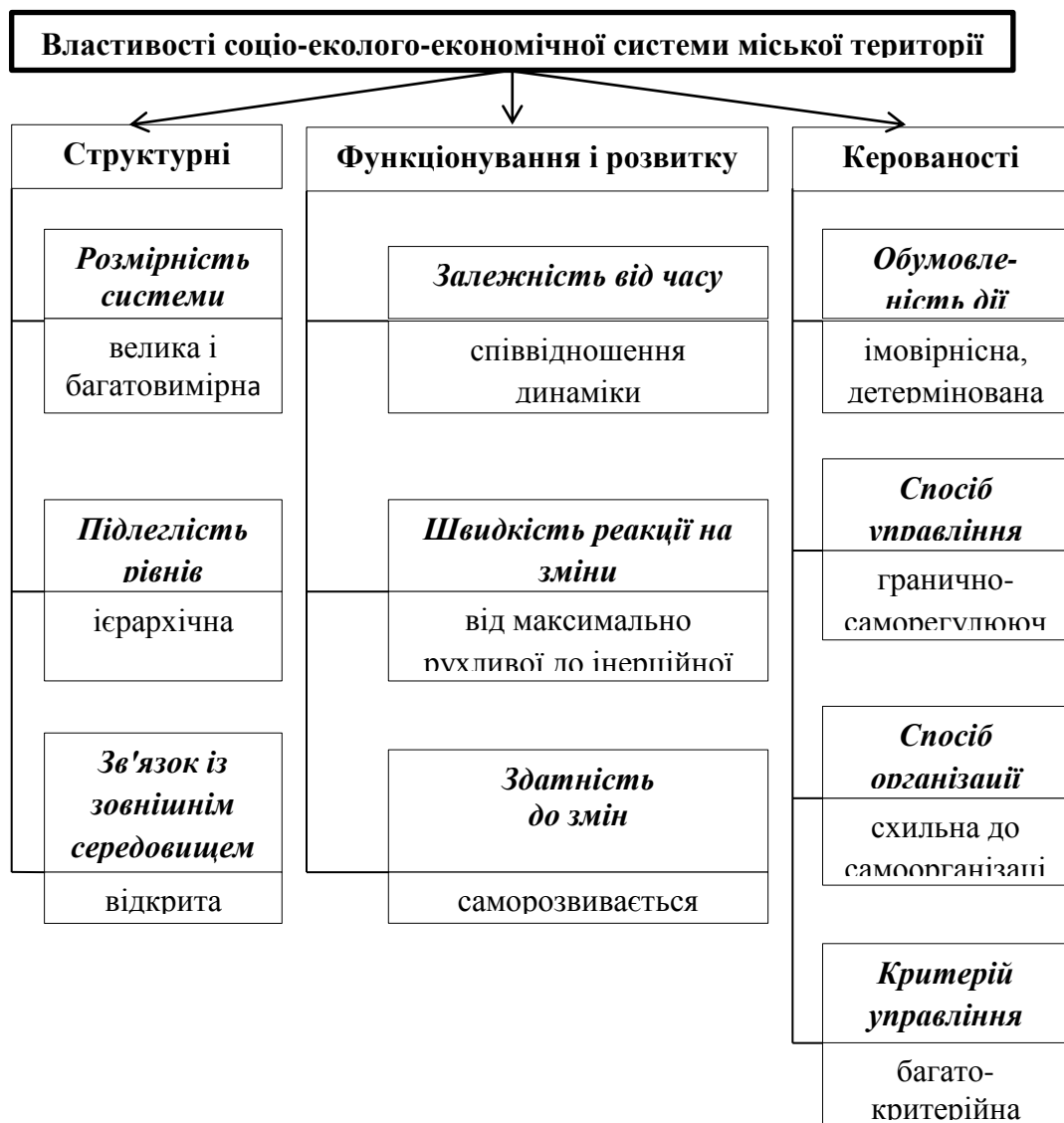


Рис. 1.5 – Властивості міської території як соціо-еколого-економічної системи

Нині існує необхідність у якісному перегляді механізму управління соціо-еколого-економічними системами міських територій. На зміну виснажливому природокористуванню повинно прийти комплексне використання ресурсів для отримання максимального економічного ефекту при мінімальному рівні антропогенного навантаження, без перевищення рівня самовідновлювальної здатності екосистеми

На рисунку 1.6 наведена спрощена схема потоку речовини та енергії на міській території в процесі взаємодії з навколишнім середовищем.



Рис. 1.6 – Схема потоку речовини та енергії на міській території в процесі взаємодії з навколишнім середовищем

Як відомо, природний кругообіг речовин у природі відбувається за замкнутим циклом. На відміну від нього, виробничий ресурсний цикл розімкнений, кінцевий. На кожному етапі ресурсного циклу практично неминучі втрати ресурсів, що є джерелом забруднення довкілля. Крім того, до техногенного кругообігу залучається все більше речовин і матеріалів, не властивих живій природі. У результаті тільки частина вилучених природних ресурсів може бути реально відновлена й тільки частина промислових забруднень може бути нейтралізована природою за допомогою діючих механізмів самоочищення. Відповідно до принципу еколого-економічної збалансованості, вилучення природних ресурсів не повинно перевищувати швидкості їх відновлення, а забруднення – швидкості їх розсіяння й асиміляції в природному довкіллі [95].

Екологічно орієнтований розвиток виробництва передбачає поступове наближення ресурсних циклів до замкнутого кругообігу речовин в природі. Така їх організація відповідає безвідходному (точніше, маловідходному) виробництву. Важливим елементом такого виробництва є повторне використання ресурсів і виробничо-побутових відходів шляхом реутилізації.

У збалансованій СЕЕС сукупне техногенне навантаження не повинно перевищувати самовідновлювального, асиміляційного потенціалу природного середовища. Екологічна регламентація допустимого навантаження на довкілля встановлюється у вигляді нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин в атмосферу, викидів у водні об'єкти, лімітів розміщення відходів та ін. Порушення принципів збалансованого природокористування призведе до втрати сталості й деградації природних екосистем, а потім абсолютно невідворотно обернеться серйозним збитком і для економіки СЕЕС.

Ідея узгодження екологічних і економічних інтересів в еколого-економічній системі міської території не зводиться лише до обмеження економічного зростання та індустріального розвитку. Збалансованість потрібна не лише природним екосистемам, але й господарським комплексам,

підприємствам. Тут ідеться про обмеження природоємності виробництва, що має не лише екологічне, але і пряме економічне значення.

У процесі взаємодії систем і підсистем потрібний контроль, який здійснює управлінський вплив з метою впорядкування зв'язку й підвищення ефективності від взаємодії.

1.3. Теоретико-метологічні підходи до розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій

Стратегічна концептуальна ідея сталого розвитку міських територій – це досягнення збалансованості соціально-економічного й екологічного розвитку та покращення якості життя населення міст і стану природного середовища на основі його інформатизації та інтелектуалізації з забезпеченням суспільної ефективності, спрямованої на структурно-технологічну перебудову всіх галузей господарства, покращення добробуту населення, економічне зростання, розбудову соціальної, ринкової, комунікаційно-інформаційної та екологічної інфраструктури тощо.

Суть сталого розвитку пов'язана з розумінням взаємозалежності розвитку суспільства та якості життя людини з сукупністю економічних, соціальних і екологічних чинників. Деколи тепер використовують термін «місцевий розвиток», який трактують як процес змін у територіальній громаді, що призводить до покращання якості життя зараз і в майбутньому жителів території, зокрема міської [138, с. 16].

Що ж являє собою стратегія як поняття? Саме слово «стратегія» походить із грецької, де означає складову частину військового мистецтва [stratos – військо + ago – веду], яка займається питанням підготовки, планування й ведення війни. Згодом словом «стратегія» стали означати майстерність керівництва суспільними, політичними процесами [124, с. 8].

У сфері управління поняття «стратегія» почало вживатися на початку 60-х років ХХ століття, коли проблеми своєчасної реакції на раптові зміни середовища й адаптації до нових умов господарювання набули важливого значення. Праці І. Ансоффа, Г. Мінцберга, А. Томпсона, А. Стріклєнда та інших спонукали розгортання досліджень поняття і змісту стратегій, процесів їх реалізації. Книга М. Портера «Стратегія конкуренції» [148], опублікована у 1980 році, дала новий поштовх для розгляду та тлумачення стратегії в контексті конкурентного середовища. Стратегічна думка набуває значного розвитку, основна увага приділяється впровадженню, реалізації стратегії, втіленню стратегічного управління у сферах управління. В економічній енциклопедії «стратегія» визначається як «узагальнена модель дій, спрямованих на досягнення мети через розподіл, координацію та ефективне використання ресурсів, систему правил і методів реалізації стратегічної концепції розвитку» [54, с. 482]. А. Томпсон та А. Стріклєнд розуміють стратегію як «комбінацію із запланованих дій і швидких рішень з адаптації до нових досягнень промисловості та нової диспозиції на полі конкурентної боротьби» [182, с. 20]. Г. Мінцберг визначає стратегію як сукупність п'яти структурних елементів, як-от: план (курс дій, орієнтир), стратегіми (маневри), позиція, принципи поведінки та перспектива (основний спосіб дії) [123].

Залежно від розуміння поняття «стратегія» сформувалися основні школи стратегій у бізнесі ще в середині минулого століття. Характеристика методичних підходів у стратегічному плануванні різних шкіл стратегій представлена в таблиці 1.8.

Проаналізувавши підходи різних шкіл стратегій, можна зробити висновок про можливість застосування основних їхніх положень в управлінні розвитком території з урахуванням її особливостей. Вони не пропонують різних методологій, а лише розвивають опорну схему стратегічного планування, акцентуючи увагу на тих чи інших її аспектах. Такі стратегії не забезпечують раціонального використання й відтворення природних ресурсів, зупинення зростання рівня забруднення й погіршення якості

навколишнього природного середовища.

Таблиця 1.8

Характеристика методичних підходів у стратегічному плануванні різних шкіл стратегій (розроблено на основі [123])

Школа стратегій	Основні положення	Представники	Переваги	Недоліки
1	2	3	4	5
1.Школа дизайну	Формування стратегії на підставі співпадіння зовнішніх (ключові фактори успіху) та внутрішніх (компетенції, що відрізняють) можливостей підприємства з урахування внутрішніх цінностей менеджменту і соціальної відповідальності	Ф. Селзник, А.Д.Чандлер, К. Ендрюс	Узгодженість потенціалу зовнішнього та внутрішнього середовища, передбачуваність розробки адаптивних реакцій на зміни, досяжність за рахунок врахування внутрішніх можливостей	Обмеженість врахуванням внутрішніх можливостей, обмеження перспективного концентрованого зростання, організаційна недосконалість
2.Школа планування	Формування стратегії як стратегічного плану розвитку, що є у свою чергу системою узгоджених планів, розроблених з використанням методики програмування та бюджетування	І. Ансофф, Р. Акофф, Г. Стейнер	Поділ стратегії на «субстратегії», побудова ієрархії стратегій, використання методу сценаріїв, розширення меж стратегічного контролю	Не враховує особистої індивідуальності, недосконалість прогнозів, що є підставою формування планів, недосконалість інформаційного забезпечення

Продовження таблиці 1.8

1	2	3	4	5
3.Школа позиціонування	Формування стратегії на підставі вибору із базових з урахуванням економічних чинників: зростання-частки ринку (матриця БКГ), впливу ринкових стратегій на прибуток (модель PIMS, GE), елементів структури галузі (стратегії М.Портера).	М.Портер, Р.Кац, Дж. Куїнн	Урахування при розробці стратегії економічних чинників, наявність моделей вибору базової стратегій, урахування особливостей галузі, визначення стратегічних реакцій на зовнішні зміни	Обмеженість чинників, що враховуються в запропонованих базових стратегіях, концентрація уваги на аналізі замість синтезу, непередбаченість змін чинників, що впливають на вибір базової стратегії
4.Школа підприємства	Формування стратегії на підставі стратегічного передбачення, особистого розуміння стратегії та перспективного розвитку підприємства керівником. Формування стратегії як процес зародження перспектив, концепцій, карт, схем на підставі отримання інформації із зовнішнього середовища	Й.Шумпетер, А.Коул, К.Найт	Акцент на особистості керівника – підприємця, що може передбачити зміни і має власне, унікальне бачення стратегії, притаманне саме йому та “його” підприємству	Обмеженість особистого стратегічного бачення, відсутність аналізу, великий ризик стратегічних помилок, відсутність гнучкості і альтернативності в процесі формування стратегії

Продовження таблиці 1.8

1	2	3	4	5
5. Школа навчання	Формування стратегій на підставі стратегічних ініціатив на різних рівнях менеджменту, розвиток стратегії на підставі врахування попередніх помилок	Р. Лап'єр, Дж.Куїнн, Ч.Лінд-блом	Постійне оновлення стратегії як реакція на зміни зовнішнього середовища, роль керівництва	Орієнтація на постійне навчання може привести до втрати самої стратегії
6. Школа влади	Формування стратегії визначається владними та політичними силами як на підприємстві, так і в навколишньому середовищі. Стратегія формується методами переконання на підставі переговорів	А.Макміллан, Е.Петті-грю	Можливість скористатися методами переконання і переговорів для досягнення переваг в тих аспектах, де існує влада	Стратегії, що формуються владними силами, мають спонтанний характер і форму певної позиції, але не перспективи
7. Школа культури	Формування стратегії – це процес соціальної взаємодії, заснований на загальному переконанні і розумінні. Культура (домінуючі на підприємстві цінності) впливає на загальний образ мислення і на процес формування стратегії.	Е.Ренман, Р.Норманн	Культура допомагає зменшити протистояння стратегічним змінам, культура та ідеологія сприяють підтримці стратегії	Орієнтація на постійність і ігнорування необхідності змін. Ототожнення стратегічної переваги з корпоративною унікальністю

Продовження таблиці 1.8

1	2	3	4	5
8.Школа зовнішнього середовища	Формування стратегії на підставі адаптації до зовнішнього середовища з використанням теорії ситуаційних чинників	М.Ханнан, Дж. Фрімен, У.Естлі	Врахування під час розробки стратегії ситуаційних чинників, що забезпечує адаптацію стратегії до зовнішнього середовища	Керівництво виступає пасивним елементом процесу створення стратегії, ситуаційні чинники зовнішнього середовища, що враховуються, мають невизначений характер
9.Школа конфігурації	Формування стратегії як стабільного плану або схеми дій. Розгляд організації як стійкої конфігурації складових частин, які в певні моменти швидко трансформуються в іншу конфігурацію.	Д.Міллер, П.Фрізен, Р. Майлс	Чергування періодів стабільності в організації відображає певну схему (життєвий цикл організації), головна задача стратегічного менеджменту – підтримка стабільності	На практиці більшість підприємств не є ані простими структурами, ані великими бюрократичними машинами. Більшість підприємств змінюються не стрибками, а постійно і не є стійкими конфігураціями

Оскільки визначення терміна «стратегія» є предметом дослідження серед науковців багатьох галузей, необхідно визначити основні характерні риси даної категорії з погляду концепції екологоорієнтованого розвитку (таблиця 1.9).

Таблиця 1.9

Сучасні тлумачення сутності стратегій екологоорієнтованого розвитку

Поняття	Автор	Сутність
1	2	3
1. Стратегія сталого розвитку регіону	Герасимчук З.В. [29]	У відповідності до загальнодержавної стратегії розвитку повинні будуватися стратегії сталого розвитку регіонів з врахуванням таких критеріїв: рівень розвитку, стадія життєвого циклу регіону, рівень ризику реалізації цілей розвитку
2. Екологічні стратегії	Пахомова Н.В. [139]	стратегія достатності, стратегія екоефективності, стратегія переходу до чистого виробництва, стратегія циркулярності, стратегія кооперування
3. Еколого-економічна стратегія	Садєков А.А. [160]	включає: ігнорування екологічних аспектів, вимушену стратегію відповідності, пасивну стратегію відповідності, стратегію конкурентної переваги за рахунок екологічних аспектів, стратегію сталого розвитку
4. Стратегії забезпечення екологічно сталого регіону	Мельник Ю.М. [106]	це сукупність стратегій різних рівнів, які прямо чи опосередковано сприяють досягненню соціо-еколого-економічного ефекту в регіоні.
5. Стратегія екологічної безпеки	Хлобистов Є.В. [192]	стратегічне планування політики екологічної безпеки, яке спирається на принципи: екологічних пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики, збалансування, взаємного доповнення національних та регіональних інтересів, науково-технічного обґрунтування, громадського контролю, що визначають його ефективність і перспективність екологічної політики держави в цілому
6. Екологічна стратегія	Шевчук В.Я. [209]	паритетна складова національної стратегії переходу до сталого розвитку з усіма системними та інтегрованими положеннями, принципами і цілями

Продовження таблиці 1.9

1	2	3
7. Стратегія реформування системи охорони природного середовища	Мартиненко В.О. [110]	плановий документ, який розробляється на основі принципів стратегічного планування і виступає найбільш адекватним інструментом, здатним консолідувати зусилля державно-управлінських структур і громади у вирішенні проблеми охорони довкілля, впровадження екологічно безпечних технологій і відтворення ландшафтів
8. Стратегія соціо-еколого-економічного розвитку	Вахович І.М. [19]	стратегія у своїх цільових орієнтирах повинна спрямовуватись: щодо економічних процесів – на відновлення відтворювальної здатності економіки країни та її регіонів до саморозвитку; щодо соціальних процесів – на забезпечення соціальної безпеки, підвищення рівня і якості життя населення в усіх регіонах країни; щодо екологічних процесів – на забезпечення відтворювальної здатності навколишнього середовища та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу регіонів.
9. Регіональна стратегія розвитку	Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку [130]	є стратегічним планом розвитку регіону, що визначає цілі, завдання, пріоритети, напрям сталого економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя на середньостроковий (4—6 років) та довгостроковий (10—15 років) періоди.

Аналіз різних тлумачень сутності стратегій свідчить, що поняття «стратегія» найчастіше трактується як комплекс планів і дій, спланованих для досягнення бажаних результатів і цілей у майбутньому. Будь-яка стратегія повинна мати інструменти і результати реалізації. Під інструментами реалізації стратегії більшість авторів розуміють вибір напрямів майбутнього зростання, найбільш ефективних шляхів досягнення цілей, враховуючи позиції в

навколишньому середовищі. Результатами реалізації стратегії можуть бути: досягнення цілей, покращення добробуту населення, зміцнення позицій, задоволення потреб клієнтів, максимальна віддача від капіталовкладень, зміцнення конкурентних переваг на цільових ринках тощо.

Проаналізувавши роботи вчених [6, 15, 123, 135, 148, 182, 213, 54, 119, 177], ми дійшли висновку, що не існує конкретних підходів до класифікації стратегій, але їх можна виокремити за наступними ознаками (табл.1.10).

Таблиця 1.10

Класифікація стратегій

Класифікаційна ознака	Види стратегій та їх характеристика
1	2
Рівень управління, прийняття стратегічних рішень (ієрархія в системі управління)	- корпоративна (загальна, портфельна) – описує загальні напрями розвитку діяльності; - ділова (бізнес-стратегія) – забезпечує довгострокові конкурентні переваги; - функціональна – деталізує, підтримує корпоративну і ділову стратегії
Масштаб розробки	- загальна (генеральна) стратегія; - допоміжні (підтримуючі) стратегії
Характер поведінки	- активна (наступальна, екстенсивна); - пасивна
Дії, за допомогою яких реалізується стратегія	- реактивна стратегія (адаптивна реакція на ситуацію, що виникла) – впроваджується за допомогою коригувальних дій, прийняття окремих рішень; - проактивна (превентивна) стратегія – реалізується за допомогою запобіжних дій, завчасного введення відповідних змін, прогнозування потенційних загроз (небезпек), які можуть виникнути в перспективі, формування і реалізації планів
Напрямок і темпи розвитку (базисні стратегічні альтернативи)	Стратегії: зростання, обмеженого зростання, стабільності (альтернативи – пауза; обмежене просування, без змін; зняття прибутку); скорочення бізнесу (ліквідація; стратегія «збирання врожаю», стратегія скорочення витрат, стратегія скорочення)
Способи забезпечення розвитку	Стратегії: концентрованого розвитку, диверсифікованого розвитку, інтегрованого розвитку (Ф. Котлер); комбінаційний підхід

Продовження таблиці 1.10

1	2
Специфіка виробництва	Стратегія зростання, стратегія стабілізації (сталості), оборонна стратегія (стратегія виживання)
Терміни реалізації стратегії	Стратегії середньострокові (до 3-5 років), довгострокові (до 10-15 років)
Функціональні ознаки (сфери діяльності)	Стратегія туризму, маркетингова стратегія, виробнича, фінансова, організаційна, екологічна, соціальна, економічна, стратегія управління, стратегія НДДКР
Конкурентна позиція в галузі, ринковому сегменті	Стратегії лідера, стратегії послідовника, стратегії претендента на лідерство (челенджера, стратегія наступу), стратегія новачка (нішера)
Спосіб досягнення конкурентних переваг	- стратегія лідерства за рахунок зниження витрат (цін); - стратегія диференціації (спеціалізації, ніші); - стратегія фокусування (стратегія ринкової ніші, сегментація – М. Портер)
Економічний стан підприємства	Стратегія ліквідації (банкрутство), стратегія виживання (запобігання банкрутству), стратегія стабілізації
Вид диференціації	Стратегія товарної, сервісної, іміджевої, кадрової диференціації
Джерела фінансування	Державні, приватні стратегії, стратегія державно-приватного партнерства

За рівнем управління, ієрархічним принципом виділяють корпоративну, ділову і функціональну стратегії розвитку, які утворюють «піраміду» взаємопов'язаних стратегій [182, с. 56]. Базисними (еталонними) стратегічними альтернативами є стратегії зростання, обмеженого зростання, стабільності та скорочення бізнесу. Загальна класифікація стратегій придатна і для міських територій.

Спеціальні стратегії, які доцільно застосовувати на територіях, класифікують таким чином [9]:

1) стратегії за рівнем прийняття рішень: глобальна (міжнародний рівень), національна (державний рівень), регіональна (регіональний рівень) та місцева (місцевий рівень);

2) стратегії залежно від способів забезпечення розвитку: розвиток під впливом глобальної експансії (оптимізація діяльності в межах існуючого

позиціонування – інтенсивне зростання), розвиток завдяки організаційній гнучкості (передбачення розвитку економічних процесів конкурентів);

3) стратегії, що дозволяють управляти попитом за допомогою таких інструментів, як: диференціація цін, стимулювання попиту в періоди низького завантаження, застосування системи попередніх замовлень і резервування часу обслуговування;

4) стратегії непрямого розподілу продуктів, що передбачають здійснення франчайзингу, створення нових послуг; мультисегментна та змішана стратегії;

5) стратегії підтримки якості послуг, засновані на низьких витратах, товарній диференціації, ринковій ніші або сегменті; стратегії горизонтальної і вертикальної інтеграції;

6) стратегії розвитку територій – кардинальної зміни; збереження зростання; досягнутого та вибіркового зростання.

Незважаючи на потужний внесок науковців у визначення змісту поняття «стратегія», залишається неузагальненим і неконкретизованим поняття «стратегія розвитку».

Розвиток – це незворотна, спрямована, закономірна зміна системи на основі реалізації внутрішньо притаманних їй механізмів самоорганізації [119, с. 23], характеристика якісних змін об'єктів у часі, суттєвий, необхідний рух.

Розвиток – це шлях переведення організації з вихідного в бажаний, якісно кращий стан протягом певного проміжку часу, в рамках якого можливості підприємства реалізуються відповідно до умов зовнішнього середовища [177, с. 143]. У результаті розвитку виникає якісно новий стан об'єкта – через зміни в його складі та структурі. Синонімами терміну «розвиток» є «зростання», «процес зростання». Поняття «стратегія» і «розвиток» тісно пов'язані між собою: розвиток є результатом реалізації стратегії, станом функціонування за результатами виконання стратегії, тоді як стратегія є інструментом забезпечення розвитку, формує бачення майбутнього розвитку.

Ми пропонуємо доповнити і дати наступне визначення стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міської території. Це – прогнозно-аналітичний документ, що містить систему уявлень про стратегічний вибір, стратегічні цілі й пріоритети розвитку міста, основні положення місцевої політики, що гарантує поступове поліпшення якості міського середовища та оптимального розвитку в розрізі її окремих складових.

Процес формування стратегій дуже трудомісткий, він складається із динамічної сукупності етапів, які виконуються послідовно та логічно. Існує сталий зворотний зв'язок і вплив кожного етапу на інші та на всю їх сукупність. Аналіз літератури виявив різні підходи до формування стратегії розвитку і етапів стратегічного управління (алгоритм Бейлі, модель Мейерсона, багатоступеневе планування, метрополітенське планування Хейвуда), які представлені на рисунку 1.7.

Порівняльний аналіз даних алгоритмів показує, що вони тісно пов'язані між собою і в цілому відображають етапи прийняття управлінських рішень.

Узагальнення підходів, які містяться в фаховій літературі [158, 169, 174, 107] дозволили виділити класифікацію існуючих підходів до розроблення стратегічних документів за наступними напрямками:

1. Залежно від основних суб'єктів планування:

1.1. Управлінський підхід – орган влади доручає розроблення стратегії своїм підрозділам:

а) відомчий тип – розробка виконується вузьким колективом усередині адміністрації, найчастіше окремим управлінням чи департаментом; інші структури адміністрації не беруть участь у роботі. У рамках отриманого плану виявляється неможливою організація діяльності навіть різних департаментів і управлінь адміністрації, що знаходяться в конкуренції стосовно територіального бюджету;

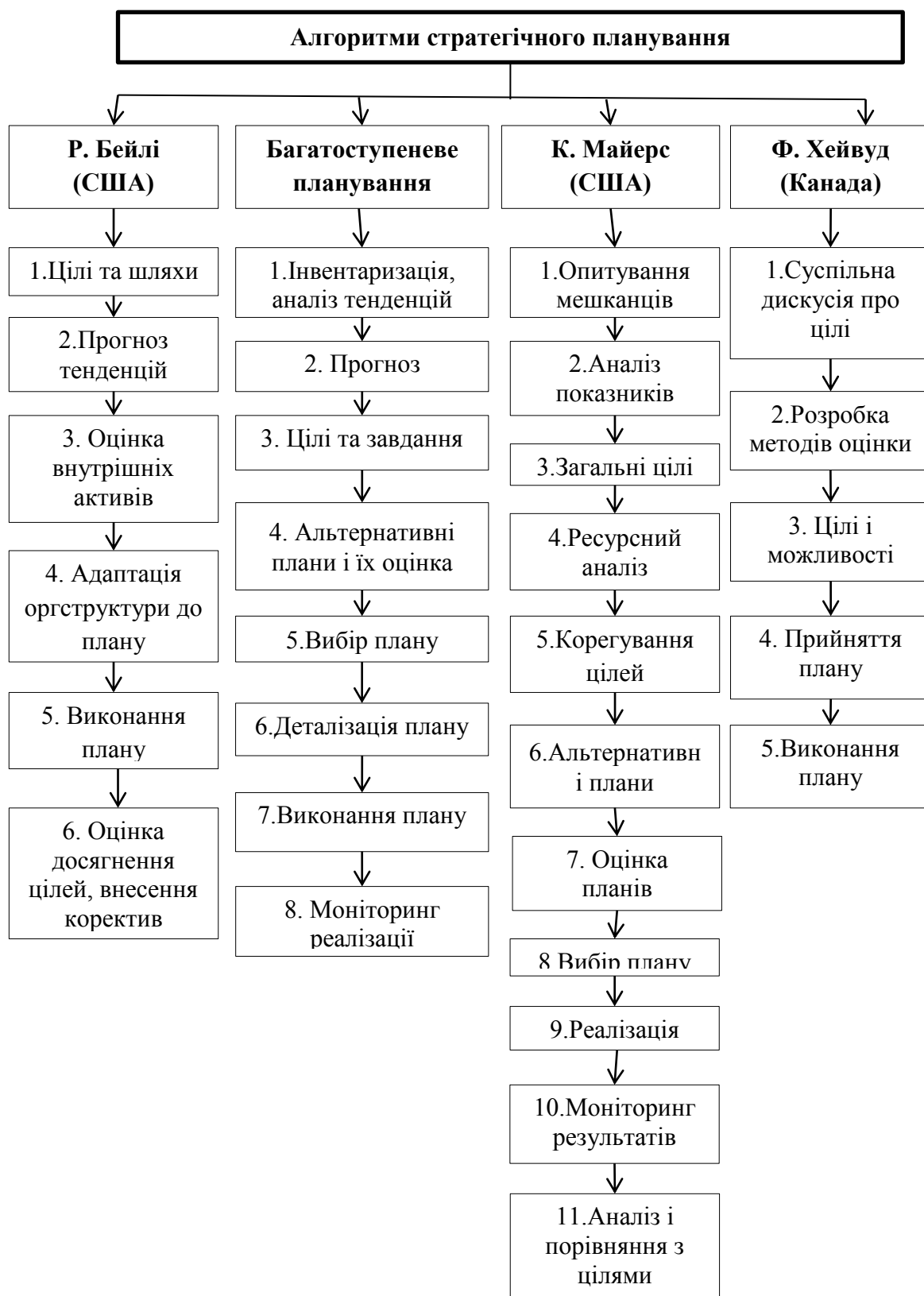


Рис. 1.7 – Підходи до формування стратегії розвитку

б) адміністративний тип – розробка виконується багатогалузевим колективом усередині адміністрації; бізнес, громадськість і стейкхолдери

інформуються, але не залучаються до роботи. Готовий план подається на затвердження уповноваженого органу.

1.2. Експертний підхід передбачає залучення спеціалістів ззовні:

а) стратегію на конкурсних засадах розробляють консультативна організація, науково-дослідна установа, вища навчальна установа тощо, які мають потенціал для опрацювання стратегії. У спеціальній літературі для характеристики даного підходу використовується також поняття «технократичний тип» – серед розробників домінує представлення про можливість усе детально і точно спрогнозувати і розрахувати, і план розуміється як виключно наукова розробка.

б) до розроблення стратегії залучають міжнародних експертів, робота яких фінансується з донорських організацій. Такі спеціалісти можуть дати об'єктивнішу оцінку наявного стану громади, виконати описову частину, економічний аналіз, розробити план дій. Якість самого плану може в такому випадку значно зрости. Недоліком такого підходу може бути недостатнє знання експертами специфіки, ментальності та особливостей громади.

1.3. Громадський підхід дає змогу створити комітет із написання стратегічного плану розвитку, розробити стратегічний план та забезпечити його виконання. За такого підходу громадяни відчують себе «співучасниками» планування. Серед напрямів такого підходу можна виділити:

а) елітарний підхід – до стратегічного планування залучається вузьке коло осіб. Робота з планування ведеться закрито, результати не публікуються, але використовуються;

б) партнерський підхід передбачає рівноправну участь у робочій групі представників всіх секторів громади, тим самим враховуються їхні інтереси в загальній стратегії міста. Робоча група з планування стратегічного розвитку залучає до розроблення експертну групу й доручає їй виконання аналітично-розрахункових робіт. Це оптимальний підхід до написання плану стратегічного розвитку територіальної громади.

Істотними перевагами застосування громадського партнерського підходу до розроблення стратегії є: поєднання інтелектуального потенціалу та зусиль групи фахівців-експертів з потенціалом територіальної громади; об'єднання фінансових і матеріально-технічних ресурсів партнерів та зацікавлених сторін – потенційних учасників розвитку території; впровадження інноваційних технологій у процес планування; підвищення прозорості влади, розвитку зв'язків з громадськістю (бізнесовою, науковою тощо) та формування громадянського суспільства [2, с. 18].

2. Залежно від цілей можна виділити:

- популістський тип – у цьому випадку акцент робиться на інтенсивній PR-кампанії, розробка стратегічного плану зв'язується з тим чи іншим політичним лідером, зміст плану зводиться до обіцянок;

- прагматичний тип – розробка стратегічного плану, як правило, ведеться під зовнішнім адміністративним впливом, виконання завдань дозволяє вкластися у визначений термін, видати документ заданої структури і проходить за графіком.

3. В залежності від застосування методики дослідник Мавко П. виділяв наявність наступних видів методик [107]: американська (канадська); європейська: британська (французько-швейцарська); польська як синтез американської та європейської (британської та швейцарської); литовська (школа управління і демократії у Клайпеді) як творче засвоєння на базі власних розробок американської та європейської (британської); російська (Леонт'євський центр, Санкт-Петербург; Інститут економіки міста, Москва) як адаптація американської і європейської. При розробці стратегічних документів використовуються різні методики, єдина методика відсутня.

Територіальні урбанізовані системи належать до класу гіперсистем, що характеризуються значною інтелектуальною складовою, складністю та динамізмом. Їх складність, зазвичай, зумовлена необхідністю врахування соціальних, економічних, екологічних, технологічних, естетичних, історичних та інших характеристик територіальної громади, певних відносин

і зв'язків. Для дослідження таких систем виникає потреба оперувати значними масивами різномірної інформації, що свою чергу потребує в подальшому застосуванні математичних моделей.

При плануванні сталого розвитку території використовують методи суміжних наук: географії, біології, соціології, економіки, математики та історичних наук. Ідеї обумовленості суспільних явищ географічним середовищем висловлювались філософами, істориками, географами, соціологами, які досліджували процеси історичної взаємодії людини й природи, розглядали природне середовище як визначальний елемент буття суспільства.

Із наявних методів суміжних наук у дослідженнях також використовують: аналіз інформації за допомогою метричних методів; індуктивний метод – як отримання узагальнюючого знання на підставі окремих даних.

Загалом, вивчення існуючих методологічних основ діяльності в напрямку сталого розвитку міської території дає змогу виявити систему явищ і проблем, які обумовлені, як правило, зростанням динаміки суспільних процесів, інтенсифікацією використання природних ресурсів, збільшенням негативного впливу антропогенної діяльності на довкілля.

В Україні, як і в інших постсоціалістичних країнах, проблема розроблення засад, на яких би базувалися стратегії розвитку, досі залишається відкритою.

Аналіз сучасних методологічних підходів до розробки та впровадження стратегій сталого розвитку засвідчує відсутність вітчизняних загальноприйнятих сучасних методик, що досить часто призводить до прийняття багатьох невдалих рішень у сфері управління екологоорієнтованим розвитком території.

Методики дослідження й проектування територіальних/містобудівних систем в умовах командно-адміністративної системи, орієнтувались на спрощені розрахунки найважливіших показників стану території та

соціально-виробничої сфери, а при потребі частково розширювались відповідними рекомендаціями та доповненнями. Поняття сталого розвитку на той час офіційно не існувало, були народногосподарські плани.

На сьогодні відомі й широко використовувані такі методи та методики:

- прогнозування зміни чисельності населення та визначення демографічної місткості території;
- передпроектного та факторного аналізів й комплексної оцінки стану території;
- оцінки інтенсивності освоєння території та урбанізованих систем;
- визначення оптимальних розмірів окремих функціональних зон та їх компонування;
- розрахунку транспортних потоків та транспортної місткості на території і в населених пунктах;
- мінімізації територіальних зв'язків та оцінки пов'язаності міських систем;
- розрахунку розміщення об'єктів обслуговування та окреслення їх радіусів доступності;
- напрацювання окремих екологічних програм, стосовно вибіркового проблем благоустрою та утримання зелених зон.

Найбільш характерними ознаками і недоліками вищезначених практик були:

- досить часто дослідження проблем територіальних систем обмежувались, зазвичай, на окремих, важливих, однак відомчих аспектах;
- нереалістичний підхід тодішньої науки до організації урбанізованих систем, а відповідно й отриманий результат - необ'єктивне висвітлення реального стану функціонування територій;
- людина, її потреби та особливості існування, зазвичай нехтувались або розглядались абстрактно – результатами цього є відсутність достатньої кількості соціологічних досліджень у сфері анкетування та опитування

громадської думки для цілей формування розвитку територій і територіальних громад;

- зазвичай, безальтернативність проектних розробок, коли в процесах дослідження та проектування опосередковано розглядались і оцінювались лише окремі альтернативи.

Внаслідок існуючої практики опрацювання стратегій сталого розвитку територій, проектні документи й матеріали виявляються досить неефективними, адже, зазвичай, пасивно фіксують стан території, досить абстрактно програмують процес сталого розвитку, у більшості з них відсутні опрацювання щодо пропонування ефективних механізмів реалізації проектних пропозицій та рішень, які досить часто залишаються нединамічними і негнучкими.

Стратегія має декілька рівнів залежно від об'єкта, для якого вона призначена: стратегія країни в цілому, регіону, адміністративного району, фірми, підприємства.

Стратегія соціо-еколого-економічного розвитку міських територій являє собою політику територіальних органів влади, розраховану на тривалий термін, спрямовану на досягнення основної мети сталого розвитку.

При розробці стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій та оцінки ефективності використовуваних засобів їх реалізації доцільно встановлювати цільові орієнтири й обмеження із забезпеченням процедури контролю за їх досягненням (дотриманням).

Цільові орієнтири можуть бути виражені в інтегральних показниках, які характеризують:

- якість соціального розвитку міської території (якість життя);
- якість навколишнього природного середовища (якість довкілля);
- якість економічного розвитку (ефективність господарювання).

Показники розвитку, необхідні для встановлення ступеня відповідності їхніх значень критеріям сталого (екологізбалансованного) розвитку. Структурно виділяються три основні рівні агрегування показників:

- перший – інформативні соціометричні, екологічні, економічні показники як показники базового рівня;

- другий – агреговані соціальні та еколого-економічні макропоказники;

- третій – узагальнена інтегральна оцінка соціально-економічного розвитку міської території та якості міського середовища;

Прийняті для оцінки та аналізу базові (узагальнені вихідні) показники включають:

- соціально-економічні показники стану міського середовища;
- еколого-економічні показники стану міського середовища;
- соціально-екологічні показники стану міського середовища.

Якість міського середовища – це не лише показники якості неживої природи, але й здатність міської території як екосистеми до самовідновлювання і самозахищеності з урахуванням природно-кліматичних факторів і здатності біотичної складової підтримувати обмінні процеси у збалансованому стані. Тому традиційні компоненти навколишньої неживої природи (атмосфера, літосфера, гідросфера) повинні розглядатися з урахуванням змін, що відбулися в минулому для оцінки ступеня деградації системи, стану компонента, порівняно з нормованим змістом параметрів, що контролюються, рівня техногенного навантаження або вилучення ресурсів, природної захищеності компонента й небезпеки подальшої деградації цієї системи.

Ми пропонуємо визначати «якість міського середовища» як комплексну соціо-еколого-економічну характеристику міської території, що включає показники оцінки якості за еколого-економічним, соціально-економічним, соціально-екологічним напрямками (що відповідає оптимальному співвідношенню соціо-еколого-економічних параметрів з урахуванням поточного потенціалу міської території).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Необхідність впровадження концепції сталого розвитку визначається екологічними, соціальними, економічними та інформаційними передумовами. Розроблення екологоорієнтованої стратегії розвитку міських територій є першим необхідним кроком до подальшого збалансованого розвитку країни.

2. Основним напрямком концепції сталого розвитку міської території є об'єднання в єдину систему економіки, природи і суспільства, співвідношення яких визначає необхідність комплексного підходу до дослідження міських територій. Взаємне негармонійне поєднання соціальних, економічних та екологічних факторів негативно впливає на розвиток соціо-еколого-економічної системи, що призводить до виникнення збитків та послаблення соціально-економічної та екологічної безпеки території.

3. У роботі доведено доцільність розгляду проблеми екологоорієнтованого сталого розвитку міської території як соціо-еколого-економічної системи, яка завдяки своїй відкритості, її статус й можливості розвитку залежать від врахування та вивчення соціально-економічних, соціо-екологічних та еколого-економічних взаємозв'язків. Ефективне управління соціально-економічними, соціо-екологічними та еколого-економічними напрямками стає передумовою гармонійного екологоорієнтованого розвитку міських територій.

4. Застосовані в роботі системний, процесний, ситуативний та еколого-економічний підходи дозволили розвинути структурно-логічну сутність поняття «якість міського середовища» та доповнити класифікаційною ознакою поняття «місто», яка поділяє міста за якістю міського середовища на міста зі сприятливим середовищем, із помірно сприятливим та несприятливим середовищем.

5. Аналіз наявних шкіл стратегій дає змогу зробити висновок про можливість застосування основних їхніх положень в управлінні розвитком з урахуванням особливостей кожної території. Вони не пропонують різних методологій, а лише розвивають опорну схему стратегічного планування, акцентуючи увагу на тих чи інших її аспектах.

6. У роботі проведено аналіз досвіду розробки документів стратегічного планування на регіональному і місцевому рівнях в Україні, який дає змогу зробити висновок про відсутність в Україні єдиних методологічних підходів (положень) та методології розробки стратегії розвитку, не має єдиних (типових) методичних рекомендацій стосовно розробки, контролю, моніторингу, процедури перегляду (корегування), оцінки ефективності стратегічних документів розвитку міст.

7. Узагальнення вітчизняних та зарубіжних досліджень щодо формування екологоорієнтованої системи управління визначили особливості використання методів та інструментів, які можуть бути застосовані з метою досягнення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку міських територій

8. Аналіз літературних джерел дозволив визначити характер, оцінити ступінь негативного впливу нераціонального поводження з довкіллям у містах України на забезпечення їх соціо-еколого-економічного розвитку та акцентувати увагу на необхідності застосування комплексної оцінки якості міської території для розробки стратегій розвитку, які б забезпечували раціональне використання й відтворення природних ресурсів, зупинення зростання рівня забруднення й погіршення якості навколишнього природного середовища.

Результати досліджень автора за даним розділом опубліковані у працях [103, 195, 197, 198, 201-204, 206, 207]

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

2.1. Формування методичних підходів до комплексної еколого-економічної оцінки якості міських територій

Модель екологоорієнтованого розвитку не може виглядати як універсальна схема, оскільки вона відбиває об'єктивні умови, історичні тенденції, своєрідність культури, духовний склад населення того чи іншого міста. Кожне місто повинно виступати ініціатором та прискорювачем прогресивних соціально-економічних перетворень у регіоні та країні в цілому. Чим більший сукупний потенціал міста, тим більше можливостей воно має до екологізбалансованого розвитку, економічної самостійності та економічної безпеки. Під економічною безпекою розуміється такий стан економіки міста, за якого забезпечується збалансоване економічне зростання, ефективне задоволення суспільних потреб, висока якість управління, захист економічних інтересів населення та господарюючих суб'єктів [128].

Розвиток економіки міських територій вимагає розробки стратегій розвитку на науковій основі та інноваційних підходів з урахуванням демографічної ситуації, стану використання природного, науково-виробничого й трудового потенціалу, досягнутого рівня економіки і соціальної сфери. Формування нової якості розвитку міських територій стає найважливішою умовою виходу з кризової ситуації господарства країни, забезпечення сталого екологоорієнтованого розвитку в майбутньому.

Після прийняття Конституції України [82] та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [65] органи місцевого самоврядування отримали можливість приймати самостійні рішення щодо перспективних напрямів розвитку міських громад, провадити більш незалежну від

центральної влади власну економічну політику. Водночас більша самостійність у проведенні такої політики вимагає від них максимального покладання на власні сили, можливості й ресурси, застосування новітніх методів у прийнятті управлінських рішень. І при цьому слід враховувати втрати та вигоди, які можуть бути в результаті прийняття рішення, аналізувати та оцінювати їх з урахуванням майбутніх наслідків для розвитку територіальної громади, тобто стратегічно мислити та планувати свою діяльність [125].

Міські території є джерелами соціальних, демографічних, техногенних та інших механізмів впливу на місце існування людини і характеризуються особливо високою динамікою розвитку, яка, у свою чергу, ініціює швидке наростання соціальних проблем, концентрацію фінансових потоків, погіршення екології, а також зміну методів управління економікою міста.

На нашу думку, стратегія розвитку міської території може бути визначена як комплекс рішень (система заходів, сукупність цільових програм), спрямованих на визначення перспектив, пріоритетів і напрямів розвитку, формування та ефективного використання потенціалу, забезпечення динамічного і сталого розвитку території. Стратегія розвитку міської території характеризується спрямованістю, чітко визначеними пріоритетами, логічно побудованою програмою перспективних заходів для досягнення поставленої мети, набором принципів її формування.

Розробка стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій має базуватися на таких основних загальних принципах [210]:

- природні ресурси є обмеженими й мають використовуватися з урахуванням потреб нинішнього та майбутніх поколінь;
- використання природних ресурсів повинно базуватись на інтенсивному та наукоємному підходах;
- будь-яка антропогенна діяльність має узгоджуватися із законами природи та обмеженнями, які з цих законів випливають;

- екологічно орієнтоване виробництво має бути економічно ефективним;
- одержаний від господарської діяльності результат не може бути меншим від шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу;
- усі соціально-економічні перетворення повинні спрямовуватися на утвердження засад гуманізму, демократії й цінностей громадянського суспільства.

Основними науково-організаційними принципами територіального розвитку мають бути [210]:

- 1) науковість – максимальне використання результатів наукових досліджень;
- 2) гуманність – соціо-еколого-економічні стратегії розвитку мають бути спрямовані на забезпечення сприятливих умов життя людини – здорової людини, високої якості довкілля ефективної економіки;
- 3) відповідність міжнародним нормам;
- 4) узгодженість – соціо-еколого-економічні стратегії розвитку територій повинні бути узгоджені між собою, спрямовані на виконання національної програми сталого розвитку та її відповідності міждержавним і міжнародним програмам;
- 5) комплексність – міські території – це складні територіальні одиниці, в яких структурно й функціонально поєднані соціальні, природні (екологічні) й економічні сфери. Досягти мети соціо-еколого-економічного розвитку можна лише за умови збалансованого поєднання в єдиній комплексній програмі продуманої соціальної, екологічної та економічної політики;
- 6) системність – передбачає розкриття взаємозв'язків і взаємозалежностей між усіма прийнятими для аналізу провідними структурними сферами міської території;
- 7) функціональність – структура і функціонування міської території мають бути проаналізовані до такої міри, щоб можна було передбачити

результати функціонування окремих тісно взаємопов'язаних сфер і території загалом;

8) реальність – стратегія соціо-еколого-економічного розвитку міської території буде успішною, якщо вона складена з урахуванням реального соціально-економічного стану регіону, його природних (екологічних), виробничих та інтелектуальних ресурсів, а також взаємозв'язків з іншими територіями, показників соціального та еколого-економічного обміну між ними, можливостей зовнішніх фінансових і інтелектуальних інвестицій;

9) поетапність – реалізація стратегій соціо-еколого-економічного розвитку – це довготривалий, праце- та капіталоемний процес, тому важливою умовою її результативності є проектування й обґрунтування вузлових етапів втілення її в життя.

При розробці стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій повинні створюватись умови, що забезпечують можливість спільного, внутрішньо збалансованого функціонування природи, населення й господарства. При цьому механізми розробки та прийняття рішень повинні бути орієнтовані на відповідні пріоритети, враховувати наслідки реалізації цих рішень у соціальній, екологічній та економічній сферах, передбачати максимально повну оцінку соціальних результатів, еколого-економічних ризиків, витрат і їх ефективність.

Стратегія розвитку міської території послідовно формується за основними етапами, які представлено на рисунку 2.1.

Визначення власної моделі екологозбалансованого розвитку міської території – важлива й необхідна справа керівників структурних підрозділів адміністрації міста, експертів та вчених. При її вирішенні необхідно враховувати сучасний стан економіки міста, його ресурсний потенціал (трудові й природні ресурси, науково-технічну базу), особливості соціально-політичних відносин, його географічне положення – тобто можливості міської території. Виходячи з цього, слід визначити мету, якої має досягти місто в своєму розвитку. В умовах сьогодення метою стратегічного розвитку

має бути, на нашу думку, забезпечення виходу з кризи й створення умов для екологізбалансованого розвитку міст. Цей розвиток передбачає формування економічного потенціалу й повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних, екологічних тощо), технологічного переоснащення й реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікативно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження біологічного розмаїття й культурної спадщини [150].



Рис. 2.1 – Загальна схема формування стратегії розвитку міста

Визначення головної мети й підпорядкованих цілей здійснюється в декілька етапів [175]:

- обґрунтовується необхідність зміни пріоритетів розвитку; визначається напрям стратегічних змін;
- формується основна мета, яку необхідно досягнути в процесі трансформаційних змін; визначаються цільові орієнтири, принципи й завдання розвитку;

- визначається послідовність дій намічених планів розвитку. Чіткість і обґрунтованість цілей у проектуванні соціо-еколого-економічного розвитку міських територій має особливе значення, оскільки невизначеність цілей стає джерелом виникнення нових проблем, зокрема, прийняття помилкових управлінських рішень та окреслення напрямів розвитку.

Цілі відображають бажані результати діяльності й на вищих рівнях узагальнення можуть бути задані у вигляді певного напрямку (наприклад, підвищення якості умов проживання населення, розвиток екологічно сприятливого середовища, формування здорового способу життя тощо). Кількісною мірою наближення до цілі є критерії. Цілі та критерії можуть бути задані як певна множина, елементи якої відрізняються за фізичним змістом. Критерії повинні мати кількісний вираз, однозначно характеризувати мету та ситуацію міської території. Обґрунтування цілей безпосередньо пов'язане з узгодженням потреб і можливостей їх досягнення, а також їх пріоритетом щодо цілей. Досліджуючи проблеми управління розвитком територій, основне протиріччя вбачаємо між необхідністю задоволення соціальних потреб та обмеженістю засобів або ресурсів. Відповідно, встановлено вимогу чіткого формулювання потреб у соціально-економічних завданнях на проектування та визначення залежностей між потребами населення та можливостями їх досягнення. Окреслено й напрями реформування процесу сталого розвитку – переходу від директивних методів управління розвитком міст до правових та економічних, від директивного планування до саморегуляції, а також реформування механізмів управління шляхом децентралізації та підвищення ролі місцевих органів влади, зростання та зміцнення ролі територіальної громади в управлінні соціо-еколого-економічним розвитком території.

Наступним етапом розробки стратегії є визначення методів її досягнення. Сукупність заходів, що застосовують органи місцевої влади для досягнення стратегічної мети, є стратегічною політикою. Ця політика починається з визначення необхідних людських, фінансових, виробничих і

природних ресурсів, які потрібні для реалізації стратегічної мети. Наступним етапом формування стратегій розвитку міських територій є розробка механізму реалізації стратегічної мети, тобто визначення заходів місцевої влади щодо регулювання економіки в основних її сферах, створення необхідних інституцій, фондів, залучення коштів для вирішення тих чи інших стратегічних завдань. Оскільки одночасне вирішення всіх завдань рідко буває можливим, виокремлюють пріоритетні цілі на кожному етапі здійснення стратегії. Пріоритетні цілі групують за трьома напрямками: економічними, соціальними та екологічними.

Реалізація стратегій соціо-еколого-економічного розвитку передбачає формування відповідної законодавчої бази, яка забезпечувала б впровадження нових заходів щодо реформування економіки через здійснення стратегічної політики.

Розробка стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій – це особливий вид управлінської діяльності, який полягає в розробці й прийнятті стратегічних рішень, що передбачають виокремлення таких цілей, реалізація яких забезпечує ефективне функціонування в довгостроковій перспективі, швидку адаптацію до умов зовнішнього середовища. Стратегіям розвитку властиві такі характерні риси, що відрізняють від «класичного» дотаційного планування:

- адаптивний характер, тобто здатність передбачати зміни зовнішнього й внутрішнього середовища соціо-еколого-економічної системи міста і з урахуванням цих змін організувати процес її ефективного функціонування;

- врахування впливу на соціо-еколого-економічну систему міста численних зовнішніх чинників, що впливають як позитивно, так і негативно.

Суб'єкт розробки стратегій значною мірою визначається специфікою його об'єкту й носить багаторівневий характер. Наприклад, стосовно міста, ядром суб'єкта стратегій розвитку виступають органи міської влади. У той же час, до його складу входить державна компонента в особі органів

регіонального, а в ряді випадків – державного управління, представники інших суб'єктів управління й господарювання, що мають стратегічні інтереси в розвитку міста. Що стосується об'єкту стратегій екологізбалансованого розвитку міста, то в його якості повинні виступати, на нашу думку, усі галузі й сфери життєдіяльності міста, а також економічні, екологічні та соціальні процеси, що мають місце на території.

Стратегія соціо-еколого-економічного розвитку міської території не є аналогом довгострокового комплексного плану соціально-економічного розвитку. Вона може (і навіть повинна) зачіпати тільки найголовніше для виживання й адаптації міста в конкурентному ринковому середовищі. Вона стосується лише тих галузей і сфер життя, які мають критичне значення для його існування, можуть дати сильний імпульс його розвитку. Предметом стратегій розвитку є, передусім, конкурентоспроможність:

а) міста в цілому як місця для життя, господарської діяльності й тимчасового перебування;

б) окремих сторін або галузей міського господарства й соціальної сфери.

Цілі, проекти, дії можуть бути стратегічними і при цьому швидко реалізуватися. Прагнення зробити комплексний і нібито збалансований план під виглядом стратегій непродуктивні. Хоча комплексний план також потрібний і має право на існування.

Одним із головних завдань розробки стратегій є зниження невизначеності майбутнього шляхом артикуляції, прояснення, узгодження дій зацікавлених учасників міського розвитку. Тому стратегія може бути розроблена тільки у багатосторонньому діалозі бізнесу, влади і суспільства. Спроба відмовитися від цього діалогу або імітувати його робить безглуздою всю роботу.

Під стратегічним вибором міста ми розуміємо сукупність пріоритетних функцій, виконання яких в перспективі повинне забезпечити досягнення головних цілей його збалансованого розвитку. Пріоритетні функції можна

визначити як ключові галузі і види діяльності, визначені в якості «полюсів росту» (галузі спеціалізації, містоутворювальні, домінуючі, тобто ті, що мають ефект мультиплікатора). Стратегічний вибір є ядром збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку міської території. Метою розвитку в загальному випадку ми пропонуємо розуміти очікуваний обґрунтований результат, який визначено якісно (на вербальному, змістовному рівні), кількісно і в часі. Тоді мета екологозбалансованого розвитку міської території додатково характеризується, по-перше, довгостроковим (чи середньостроковим) часовим горизонтом; по-друге, обліком зовнішніх чинників (для об'єкту планування). Розглядаючи «стратегію» як засіб досягнення стратегічних цілей розвитку, слід зазначити, що між категоріями «стратегія» і «стратегічний план» простежується взаємозв'язок частини і цілого. Іншими словами, стратегічний план розвитку міської території повинен включати в якості складової основні положення стратегії її розвитку. Включаючи вищезазначене, схема формування стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міста представлена на рисунку 2.2.

Проблема формування стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міської території як документу стратегічного характеру багато в чому зводиться до виявлення внутрішніх закономірностей її розвитку, під якими розуміється сукупність впливу об'єктивних законів причинно-наслідкових зв'язків, що виникають як усередині міста, так і поза ним, і забезпечують стійку тенденцію і спрямованість його трансформацій.

Унікальність і складність міської території як об'єкту дослідження й управління обумовлює необхідність використання системних досліджень для її вивчення й розробки рішень щодо екологозбалансованого розвитку. Основою методології системних досліджень є діалектика, що припускає вивчення явищ розвитку, єдності й цілісності. Єдність міста означає розгляд його з урахуванням внутрішніх явищ і структурних зв'язків, а також у взаємозв'язку із зовнішніми явищами та середовищем.

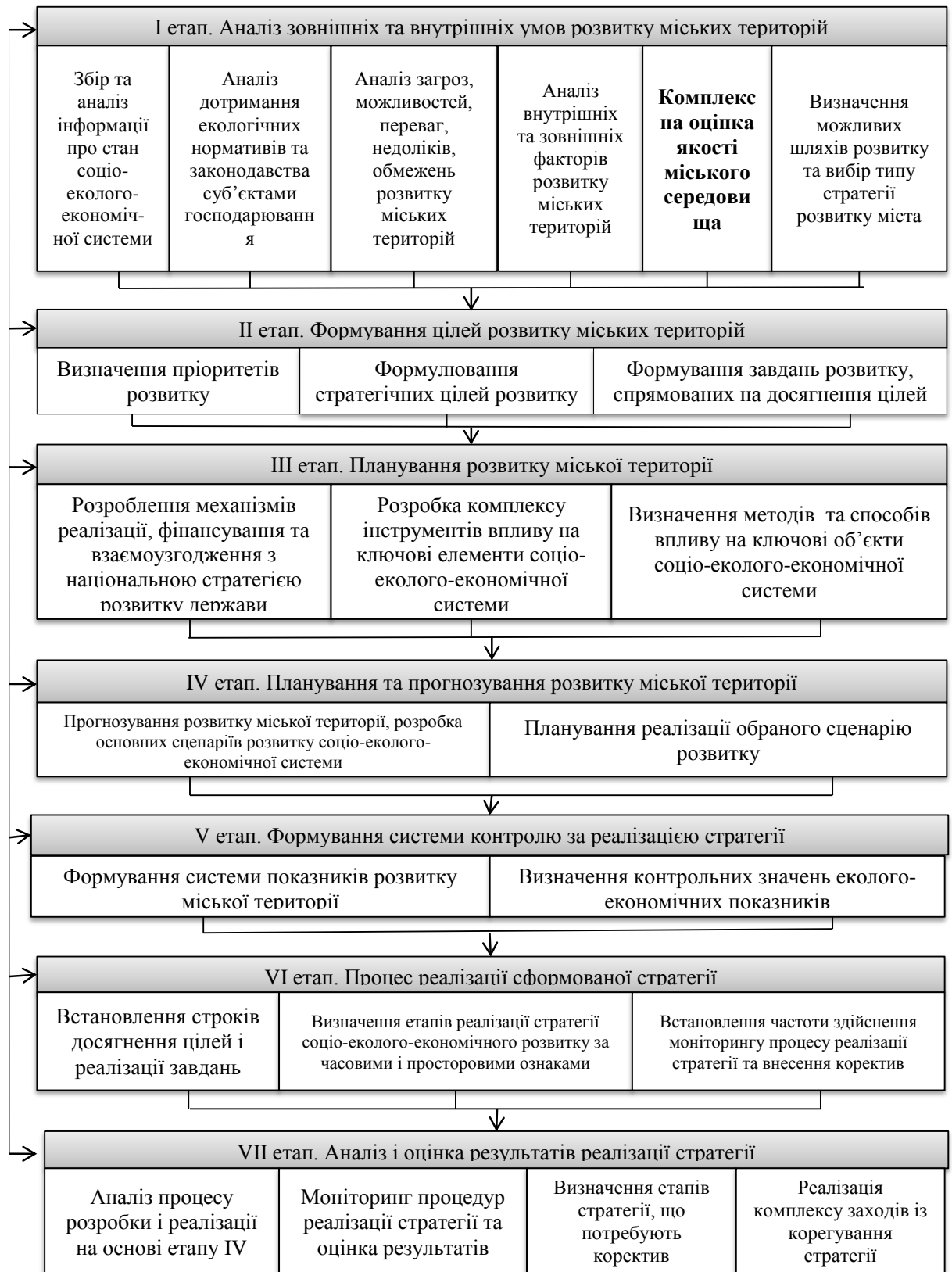


Рис. 2.2 – Схема формування стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міста

При цьому важливим у діалектиці є поняття цілісності, яка визначається як автономність і незалежність об'єкту від довкілля. Проте необхідно враховувати, що така цілісність завжди відносна, оскільки будь-який об'єкт, а тим більше міська територія, має безліч зв'язків із довкіллям та існує лише в єдності з нею. Оцінюючи можливі підходи до дослідження суті розвитку складних соціо-еколого-економічних систем, до яких належать міста, із позиції вибору найбільш конструктивного методологічного інструментарію особливу увагу необхідно звернути на методи історичного й структурно-функціонального аналізу.

Історичний підхід націлений на дослідження генезису міста, рушійних сил і джерел його організації та розвитку. Використання історичного методу аналізу в поєднанні зі структурно-функціональним дозволяє, з одного боку, пов'язати появу нового рівня розвитку міста в часі зі змінами в його структурній організації, з іншої – зрозуміти закономірності якісних змін у його соціо-еколого-економічному розвитку. Для цього необхідно використовувати індикатори інтересів соціо-еколого-економічного розвитку міської території, зображені на рисунку 2.3.

Таким чином, необхідною умовою наукового обґрунтування стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міської території є знання внутрішніх закономірностей розвитку. Поєднання цих знань із результатами аналізу стартових умов соціо-еколого-економічного розвитку і оцінкою зовнішніх умов створюють достатні умови для формування науково обґрунтованої стратегії екологізбалансованого розвитку міської території.

Початковим пунктом розгляду закономірностей функціонування міст слугує аналіз причин їх утворення й функцій, що виконуються ними. Територіальна форма громадського розподілу праці призводить до утворення в місті комплексу галузей спеціалізації, що виконують основну системоутворюючу роль. Такий комплекс галузей є функціональною домінантою міста, бо вони задовольняють важливу й вагому громадську потребу, яка не може бути повністю задоволена без його участі.



Рис. 2.3 – Індикатори інтересів соціо-еколого-економічного розвитку міської території

Найважливішим елементом стратегії розвитку міста, його ядра стратегічного вибору міста є обґрунтування його перспективної спеціалізації. Структура економіки міста – це носій певних якостей, що дають можливість виконувати ту чи іншу сукупність функцій.

Перед містом розгортаються два основні й принципово різні варіанти розвитку. Перший – інерційний, який припускає рух (можливо, зі змінами непринципового характеру) по траєкторії, яка визначилася раніше, і збереження тих тенденцій, що склалися в минулому. Інший варіант – перехід міста на принципово іншу траєкторію розвитку, в основі якої лежить новий стратегічний вибір. Передумовами реалізації варіанту можуть бути або неможливість продовження руху колишнім курсом (входження в зону еколого-економічної кризи, обумовленої новими умовами господарювання, зміною геополітичної обстановки, виснаженням традиційної ресурсної бази

й тому подібне), або пошук ефективнішого, у порівнянні з існуючим, варіанту розвитку.

Внутрішнім джерелом всякого розвитку є протиріччя. Отже, виявлення внутрішніх і зовнішніх протиріч у розвитку міста як складної соціо-еколого-економічної системи є початковим етапом формування його стратегічного вибору.

Як внутрішнє джерело розвитку міст прийнято розглядати структурно-функціональне протиріччя між спеціалізацією й комплексністю. Дійсно, рівень соціо-еколого-економічного розвитку міста багато в чому залежить від ефективності функціонування комплексу галузей спеціалізації, що виступає в ролі специфічного «локомотиву». Комплекс галузей спеціалізації істотно впливає на розвиток пов'язаного з ним комплексу інфраструктурних галузей; у сукупності вони повинні забезпечити умови для ефективного функціонування в місті галузей життєзабезпечення населення. У цьому й полягає роль спеціалізації міського розвитку.

Що стосується поняття «комплексності» міського розвитку, то воно означає досягнення такого складу, змісту складових економіки міста, пропорцій і зв'язків між ними, які покликані забезпечити збалансовану систему сфер діяльності людей, орієнтовану на поліпшення якості життя населення, збільшення вкладу міста в національну економіку.

Зміст протиріччя, протилежностями якого є галузі спеціалізації з одного боку, і інші галузі й сфери економіки міста – з іншого, полягає в тому, що галузі спеціалізації задовольняють потреби суспільства в цілому, в масштабах міста прагнуть до максимального використання всіх територіальних ресурсів, що негативно впливають на інші галузі й сфери міської економіки. У той же час, комплексність неоднозначно визначається зростанням галузей спеціалізації в місті, наслідком якого є формування й розвиток комплексу виробничих інфраструктурних галузей і галузей соціальної сфери, які також споживають частину територіальних ресурсів. Ця обставина слугує об'єктивним чинником, стримуючим можливості росту

галузей спеціалізації, обумовлює виникнення протиріччя в розвитку галузей спеціалізації й інших галузей економіки міста.

Вивчення питання цільової декомпозиції міста як великої системи відкриває перспективи для проблемно-орієнтованого підходу до міста як феномену, а також вирішення проблем стійкого екологічно збалансованого розвитку.

Останнім часом активно впроваджуються превентивні заходи з мінімізації негативних наслідків забруднення навколишнього середовища й виснаження природних ресурсів, екологічні питання враховуються в процесі прийняття практичних рішень щодо досягнення ефективного еколого-економічного розвитку суспільства. Першочерговим завданням постає питання впровадження таких шляхів рішень, що сприяють запобіганню можливого несприятливого впливу, наслідками якого є негативні зміни в навколишньому середовищі. Відомо, що попередження негативних наслідків та ризиків у процесі прийняття рішень ще на стадії планування й проектування виявляється набагато дешевшим, ніж вжиття заходів із нейтралізації, компенсації, відшкодування заподіяного економічного збитку.

На жаль, на сьогодні діючі методи управління у сфері екологічної політики нашої країни наразі не забезпечують раціонального використання й відтворення природних ресурсів та зупинення зростання рівня забруднення й погіршення якості навколишнього природного середовища.

Для вирішення існуючих проблем необхідно застосувати ефективні та інноваційні інструменти екологічної політики. До таких інструментів можна віднести стратегічну екологічну оцінку.

Стратегічна екологічна оцінка (CEO) – це систематичний процес виявлення екологічних факторів і можливих екологічних наслідків пропонованих стратегій, планів і програм та їх врахування під час прийняття рішень [175].

Метою СЕО є забезпечення високого рівня охорони довкілля та сприяння інтеграції екологічних факторів у підготовку планів і програм з метою сприяння збалансованому розвитку.

21-13 травня 2003 р. у м. Києві під час роботи Конференції «Навколишнє середовище для Європи» міністри країн-учасниць підписали Протокол щодо Стратегічної екологічної оцінки [153] як додаток до Конференції з оцінки впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті (ратифікована Законом України від 19 березня 1999 року № 534–XIV). Протокол заохочує, а не зобов'язує сторони забезпечувати інтеграцію екологічних факторів у розробку політики або законодавчих актів, а також рекомендує враховувати принципи й елементи Протоколу під час здійснення цього процесу.

Процес СЕО дає можливість органам влади, які розробляють стратегії, а також особам, що беруть участь у прийнятті рішень, враховувати:

основні екологічні тенденції, потенціал та обмеження, які можуть впливати на довкілля внаслідок реалізації стратегії;

екологічні цілі та показники, що стосуються стратегії;

можливі значні екологічні наслідки пропонованих варіантів від здійснення стратегії;

заходи, спрямовані на уникнення, зменшення або усунення негативних впливів на довкілля та на посилення позитивних наслідків стратегії;

позицію або інформацію, надану компетентними органами влади, громадськістю, а у випадку транскордонного впливу – й іншими країнами.

Коли особи, які приймають рішення, можуть оцінити наслідки різних варіантів розвитку та знають позицію зацікавлених сторін щодо цих варіантів, вони мають більше можливостей досягти збалансованості розвитку. Тому СЕО має застосовуватися на стадії, коли особи, відповідальні

за прийняття рішень, здатні вплинути та врахувати можливий вплив певної стратегії на довкілля.

Проведення СЕО допомагає уникнути недосконалого планування (відомо, що погане планування призводить до поганого виконання) та реалізувати процес компетентного стратегічного планування, спрямованого на збалансований розвиток. Цьому процесу мають сприяти такі цілі та завдання СЕО [175]:

1. Врахувати екологічні пріоритети та пріоритети збалансованого розвитку в процесі розроблення стратегії. Пріоритети розвитку не можуть суперечити екологічним пріоритетам. Вони мають визначатися шляхом аналізу внутрішніх (якість довкілля, тенденції зміни його стану, умови й ресурси тощо) і зовнішніх (нормативно-правова база, інституційна організація, якість людських ресурсів, визначені цілі розвитку на місцевому, регіональному та національному рівнях тощо) чинників. На практиці це означає, що будь-яка планована діяльність, яка даватиме початкову економічну вигоду, але зрештою призводитиме до погіршення якості довкілля, виснаження природних ресурсів, порушення балансу демографічних процесів, погіршення соціальних показників тощо, буде суперечити принципам збалансованого розвитку і не буде відповідати екологічним пріоритетам, а тому й не може бути компонентом стратегічних документів.

2. Зібрати та проаналізувати інформацію, необхідну для прийняття виважених рішень, з урахуванням думок зацікавлених сторін. Прийняття рішень має бути обґрунтованим, а обґрунтованість потребує аналізу максимально можливої кількості достовірних даних та інформації. Саме така інформація – демографічні показники й тенденції зміни стану населення, оцінка трудових, природних, інтелектуальних та інших ресурсів, природні умови, бачення зацікавлених сторін тощо – повинна бути зібрана, впорядкована та проаналізована. Запорукою успіху має бути максимальне залучення громадськості, починаючи з перших етапів проведення СЕО,

оскільки це забезпечить збалансованість рішень та ефективність їх впровадження.

3. Оцінити ймовірний вплив на стан довкілля та здоров'я людей стратегічних варіантів і запропонованих заходів. Аналіз зібраної об'єктивної й повної інформації дає можливість оцінити можливий вплив планованої діяльності на стан довкілля та здоров'я людей, а отже, обрати той варіант, який дасть можливість нейтралізувати такий вплив та мінімізувати його до прийняттого рівня.

4. Визначити умови для екологічно виваженої реалізації стратегічних рішень. Досягнення цілі, зазначеної в попередньому пункті, фактично означає ухвалення рішення, оптимального з огляду на економічні, соціальні та екологічні пріоритети й принципи, та його виконання з дотриманням цих пріоритетів і принципів.

СЕО є інструментом збалансованого розвитку. Розроблення територіальних стратегій, які враховують екологічну складову розвитку, та покращення якості стратегічних рішень є основною вигодою, яку дає СЕО для територіального планування.

На практиці це означає:

органічне включення цілей збалансованого розвитку (у тому числі екологічних цілей) у систему цілей територіальної стратегії;

оптимальне використання природних ресурсів території для досягнення визначених цілей;

зниження екологічних ризиків, збереження та покращення довкілля в довгостроковій перспективі, попередження можливих екологічних і соціальних наслідків, неприйнятних для суспільства;

зниження соціальних ризиків, організація співпраці з усіма зацікавленими сторонами для досягнення цілей стратегії, залучення додаткових людських, організаційних, інформаційних та інших ресурсів до формування та реалізації стратегії;

покращення системи управління, підвищення довіри до органів влади та процесу прийняття рішень, розширення соціальної бази реалізації стратегії.

Процес СЕО демонструє найкращі результати тоді, коли він здійснюється паралельно з процесом формування стратегії і в тісній взаємодії з цим процесом. Якщо предметом СЕО є вже підготований проект стратегії, змістом оцінки може бути лише перевірка цього проекту на відповідність природоохоронним вимогам і, якщо це можливо, його коригування. Однак на цьому етапі практично неможливо вплинути на загальний характер стратегії, і більша частина потенціалу СЕО як інструмента збалансованого розвитку залишається невикористаною. Тому в ідеальному випадку оцінка СЕО має починатися одночасно з розробленням стратегії. Етапи СЕО мають бути тісно пов'язані з етапами процесу розробки стратегій (таблиця 2.1).

Розробка стратегії як функція управління має бути вписана у формат стійкого, керованого й погодженого соціо-еколого-економічного розвитку міської території. Стійкого – тобто припускає, що управлінський режим нормального функціонування міста вже досягнутий або може бути досягнутий в найближчий час. Керованого – тобто що зберігає й нарощує рівень керованості по основних напрямках розвитку. Погодженого – за допомогою соціального партнерства, залучення активних співтовариств у роботу по вибору реалістичних стратегій розвитку.

Таблиця 2.1

Відповідність етапів розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку та проведення стратегічної екологічної оцінки

Етапи розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міської території	Етапи проведення стратегічної екологічної оцінки
1	2
Етап 1. Аналіз зовнішніх та внутрішніх умов розвитку міських територій	<p>Етап 1. Підготовчий</p> <p>Оцінка необхідності проведення СЕО</p> <p>Ухвалення рішення про проведення СЕО</p> <p>Створення робочої групи з СЕО</p> <p>Визначення кола органів влади, які братимуть участь у консультаціях</p> <p>Визначення кола зацікавлених сторін і необхідного ступеня залучення громадськості до участі в консультаціях</p> <p>Розроблення технічного завдання на проведення СЕО</p>
Етап 2. Формування цілей розвитку міських територій	<p>Етап 2. Визначення сфери охоплення СЕО</p> <p>2.1 Визначення основних екологічних проблем міста</p> <p>2.2 Визначення складових довкілля та їх основних індикаторів</p> <p>2.3 Визначення просторових і часових меж оцінювання</p> <p>2.4 Визначення порядку проведення СЕО та структури звіту з СЕО</p> <p>2.5 Проведення консультацій</p>
Етап 3. Планування розвитку міської території	<p>Етап 3. Оцінка екологічної ситуації міської території</p> <p>3.1 Проведення SWOT-аналізу з точки зору екологічної ситуації</p> <p>3.2. Визначення можливих чинників змін антропогенного характеру.</p> <p>3.3. Визначення можливих чинників змін природного характеру</p> <p>3.4 Аналіз вихідного рівня та трендів стану довкілля.</p>
Етап 4. Планування та прогнозування розвитку міської території	<p>Етап 4. Цільовий аналіз (відповідність національним і регіональним екологічним цілям)</p> <p>4.1 Оцінка ступеня врахування національних і регіональних екологічних цілей у стратегічних цілях територіальної стратегії</p> <p>Етап 5. Оцінка впливу стратегічної ініціативи на довкілля</p> <p>5.1 Визначення стратегічних альтернатив</p> <p>5.2. Розроблення альтернативних сценаріїв майбутнього розвитку</p> <p>5.3. Проведення оцінки впливу альтернативних сценаріїв на складові довкілля</p> <p>5.4. Вибір оптимального варіанту</p>

Продовження таблиці 2.1

1	2
Етап 5. Формування системи контролю за реалізацією стратегії	<p>Етап 6. Підготовка та затвердження звіту з СЕО</p> <p>6.1. Підготовка рекомендацій щодо запобігання, зменшення або послаблення потенційних негативних впливів на довкілля та здоров'я населення, які можуть бути результатом реалізації стратегії</p> <p>6.2. Збір і врахування пропозицій зацікавлених органів влади та громадськості</p> <p>6.3. Підготовка звіту з СЕО</p> <p>6.4. Обговорення документації.</p> <p>6.5. Розроблення остаточного проекту документації з СЕО та його передача регіональним органам влади для розгляду та ухвалення.</p> <p>6.6. Забезпечення доступу громадськості до розробленої документації</p>
Етап 6. Процес реалізації сформованої стратегії Етап 7. Аналіз і оцінка результатів реалізації стратегії	<p>Етап 7. Моніторинг фактичного впливу стратегічної ініціативи на довкілля</p> <p>7.1. Створення системи моніторингу та оцінки впливу СПП на довкілля</p> <p>7.2. Створення робочого органу з моніторингу впливу СПП на довкілля</p>

Таким чином, стратегію соціо-еколого-економічного розвитку міських територій необхідно розглядати як найважливіший елемент діяльності представницьких і виконавчих органів влади міста по реалізації централізованого початку управління, що забезпечує баланс галузевих і міських інтересів у рішенні усього комплексу проблем розвитку міста.

2.2. Розробка методичних положень стратегічного планування міських територій

Стратегічне планування соціо-еколого-економічного розвитку міської території – це процес, який допомагає міському співтовариству здійснювати управління своїм майбутнім і не дозволяти подіям бути єдиним фактором визначення долі міста. Важливим базисним елементом стратегічного планування міста є стратегічний аналіз. У процесі проведення стратегічного аналізу розвитку міста повинні комплексно аналізуватися й оцінюватися

чинники внутрішнього потенціалу й зовнішнього середовища для визначення «поточного» положення та виявлення умов подальшого функціонування і розвитку міста.

Головна мета стратегічного аналізу початкових умов і чинників розвитку міста полягає в інформаційному наповненні процедури стратегічного планування соціо-еколого-економічного розвитку міста. Аналіз припускає як збір і накопичення інформації, так і її цілеспрямовану оцінку, тобто оцінку й моніторинг соціо-еколого-економічного стану міської території. Базою для стратегічного аналізу є: традиційний статистичний аналіз, порівняльний аналіз, опитування експертів, соціологічні опитування [36]. Ці методи використовуються на попередній стадії для накопичення й систематизації первинної інформації.

Стратегічний аналіз стає основою для наступного вибору невеликого числа пріоритетних напрямів і проектів, тому він дуже важливий [180]. Суть стратегічного аналізу – аналіз конкурентоспроможності міста за окремими чинниками порівняно з аналогами, сусідами. Необхідними елементами аналізу є [35]:

- аналіз зовнішнього середовища, в якому проходить розвиток міста, включаючи екологічні, економічні й соціальні тенденції регіонального, державного й світового рівня;
- аналіз економіко-географічного положення й території міста в системі розселення;
- аналіз міжбюджетних відносин і можливостей впливу на їх зміну;
- аналіз ресурсів, у тому числі організаційних;
- аналіз соціального потенціалу, психологічної готовності до змін;
- аналіз інтересів основних дійових осіб – галузевих угруповань, окремих груп населення, кланів, еліт; треба розуміти, хто конкретно здатний підтримати стратегічний план, чиї інтереси можуть бути охоплені реалізацією окремих напрямів і проектів плану.

Проведення стратегічного аналізу початкових умов і чинників розвитку міста вимагає чіткого розуміння, на якій стадії розвитку знаходиться місто як об'єкт планування. Із цією метою формується інформаційна база для проведення планових розрахунків. Вона повинна забезпечити даними аналіз і оцінку минулих та нинішніх тенденцій у функціонуванні й розвитку міста [76].

Таким чином, на етапі стратегічного аналізу повинна формуватися необхідна й достатня інформаційна база, що дає можливість найбільш обґрунтовано і ефективно провести процес визначення цілей і вибору комплексу засобів і методів для реалізації цілей соціо-еколого-економічного розвитку міста. Комплексний стратегічний аналіз досягнутого рівня соціо-еколого-економічного розвитку міста необхідно проводити за основними напрямками, представленими на рисунку 2.4.

Аналіз внутрішніх закономірностей розвитку міста – це аналіз, у процесі якого з'ясовуються причини виникнення певного міського поселення, досліджуються традиційні функції, що виконуються містом, визначаються характеристики містоутворюючого ядра і т. д. Результатом робіт у рамках цього напрямку аналізу повинні стати виявлення й оцінка причинно-наслідкових зв'язків, що обумовлюють сучасні тенденції еколого-економічного розвитку міста.

Аналіз стартових умов розвитку міста, обумовлених чинниками місцевого характеру, доцільно проводити в розрізі наступних основних аспектів:

- якість життя населення міста;
- накопичений на території міста еколого-економічний потенціал, динаміка його величини й ефективності використання;
- зовнішні чинники, що впливають на перспективний розвиток міста.

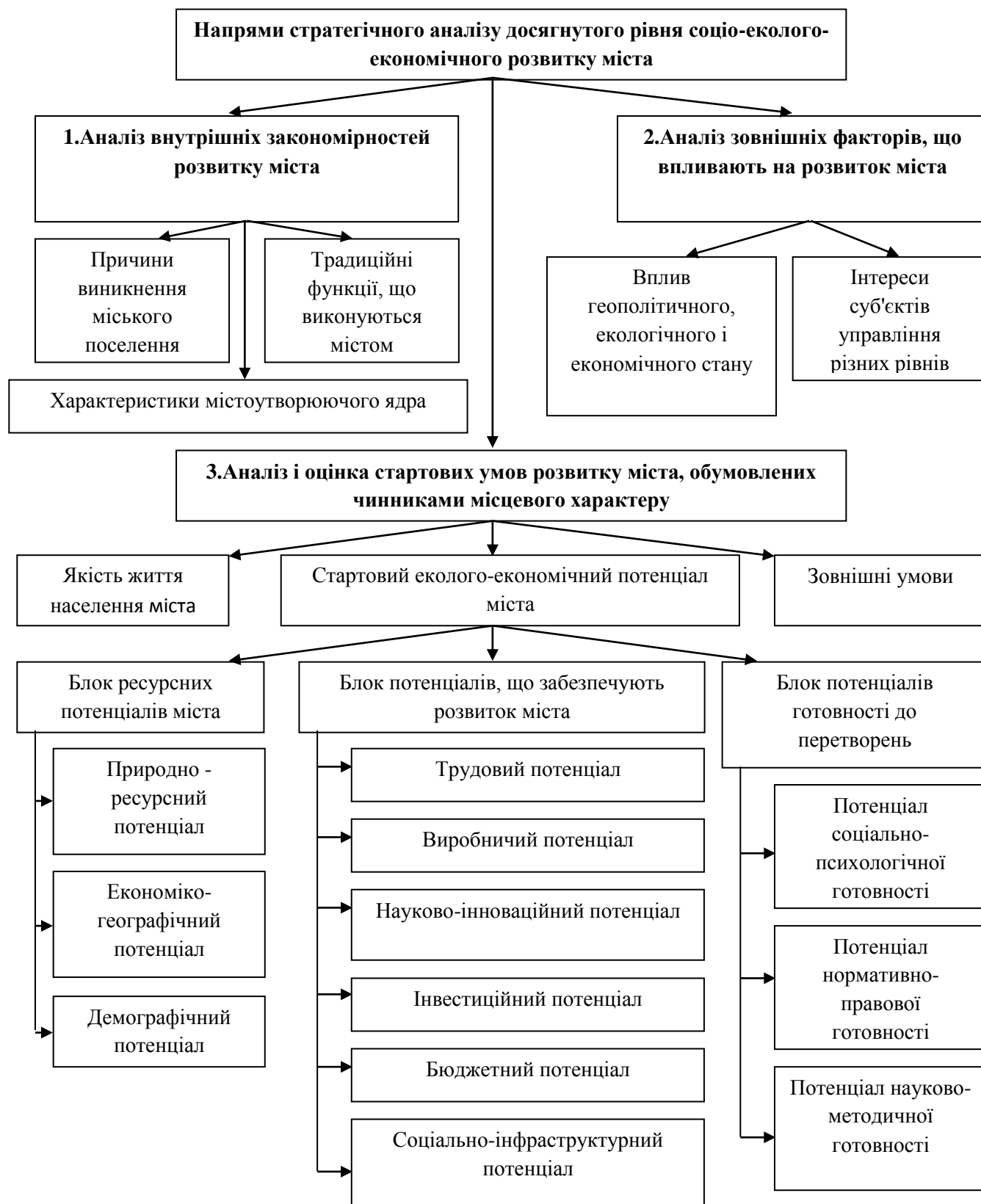


Рис. 2.4 – Схема проведення комплексного стратегічного аналізу рівня соціо-еколого-економічного розвитку міської території

Стартовий еколого-економічний потенціал міста (досягнутий до моменту проведення аналітичних досліджень) включає дві основні складові: блок ресурсних потенціалів міста і блок потенціалів, що забезпечують розвиток міста, які представлені на рисунку 2.4. У складі стартового еколого-економічного потенціалу міста можна також виділяти ще один елемент – блок потенціалів готовності до еколого-економічних перетворень у місті, що об'єднує потенціали соціально-психологічної готовності, нормативно-правової й науково-методичної готовності.

Аналіз стартових умов розвитку міста, обумовлених чинниками місцевого характеру, необхідно доповнювати аналізом соціально-економічної й екологічної ситуації, що склалася в місті, а також наявної системи управління містом.

Аналіз зовнішніх чинників, які впливають на розвиток міста, у перспективі повинен передбачати виявлення інтересів, які властиві суб'єктам управління різних рівнів, відносно до ролі міста в системі територіального розподілу праці, а також дослідження впливу геополітичного, екологічного й економічного стану на процес функціонування й соціо-еколого-економічного розвитку міста.

Таким чином, стратегічний аналіз має на меті виявлення й оцінку внутрішніх закономірностей розвитку міської території, а також вплив на неї зовнішніх чинників. Результати мають бути представлені у вигляді, що дозволять дати об'єктивну оцінку міської території, тобто стартової еколого-економічної ситуації, що вимагає створення відповідного наукового забезпечення.

Інструментом стратегічного аналізу є SWOT-аналіз, що є дослідженням сильних (Strengths) і слабких (Weaknesses) сторін, на які можуть впливати управлінські структури, а також виявлення й оцінка можливих зовнішніх позитивних впливів (Opportunities) і небезпек (Threats), вплинути на дію яких управлінські структури не можуть, але можуть їх враховувати й

використовувати. Комплексна схема проведення SWOT-аналізу досягнутого рівня соціо-еколого-економічного розвитку міста представлена в таблиці 2.2.

Такий розподіл дозволяє на наступному кроці провести класифікацію сильних і слабких сторін, вибравши ті, які можуть бути якнайкраще реалізовані з урахуванням наявних зовнішніх можливостей, і ті, які потребують зміцнення або перестають бути сильними з урахуванням зовнішніх загроз.

Таблиця 2.2

**Комплексна схема проведення SWOT-аналізу досягнутого рівня
соціо-еколого-економічного розвитку міста**

Фактор	Переваги (сильні сторони) міської території	Недоліки (слабкі сторони) міської території
1	2	3
1. Географічне положення	<ul style="list-style-type: none"> - приграничне положення; - різноманітність ландшафту - транспортний вузол - центр агломерації - регіональний центр - привабливе природне середовище 	<ul style="list-style-type: none"> - природна обмеженість території - периферійне положення в країні - віддаленість від магістральних доріг - одноманітне природне середовище
2. Населення	<ul style="list-style-type: none"> - активність і завзятість населення - велика кількість кваліфікованих людей (наука й технологія) - розвинені культура й мистецтво 	<ul style="list-style-type: none"> - безробіття - велика частка погано адаптованих етнічних меншин
3. Просторова організація	<ul style="list-style-type: none"> - наявність ділянок, доступних для інвестицій у центрі і в передмістях - чітко зонований міський простір - великі територіальні ресурси в муніципальній власності 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність чітко обкресленої центральної частини міста - відсутність діючої системи земельного реєстра
4. Екологія	<ul style="list-style-type: none"> - ландшафтний парк - природні резерви - території з ландшафтом, що охороняється 	<ul style="list-style-type: none"> - забруднене довкілля - промислові відходи, шум
5. Житлова сфера	<ul style="list-style-type: none"> - різноманітна житлова забудова 	<ul style="list-style-type: none"> - дефіцит житла - поганий технічний стан будівель, особливо муніципальних - низька продуктивність будівельної індустрії

Продовження таблиці 2.2

1	2	3
6. Інженерна інфраструктура	<ul style="list-style-type: none"> - висока забезпеченість електроенергією - модернізація й розширення телекомунікацій - будівництво нових очисних споруд 	<ul style="list-style-type: none"> - поганий стан вулиць, доріг і площ, включаючи під'їзні дороги до міста - застаріла система збору і переробки відходів - неефективна система опалювання - низький рівень розвитку телекомунікацій, - погане функціонування зв'язку - висока аварійність на муніципальних інженерних комунікаціях
7. Соціальна інфраструктура	<ul style="list-style-type: none"> - розвинені сектори науки, технології й вищої освіти - культурно-архітектурна спадщина (старе місто, реліквії, музеї) - багате культурне життя 	<ul style="list-style-type: none"> - поганий стан матеріальних ресурсів: охорони здоров'я, соціального забезпечення, дитячих садів, шкіл, мистецтва і культури, спорту і дозвілля - низький рівень громадської безпеки - відсутність засобів на соціальний розвиток (бюджетні обмеження)
8. Економіка	<ul style="list-style-type: none"> - центр економічного життя - ефективна банківська система - високий рівень готельного обслуговування 	<ul style="list-style-type: none"> - слабка система побутового обслуговування - недостатня матеріальна база рекреації
Фактор	Сприятливі можливості	Несприятливі можливості
1. Демографічні процеси	Збільшення народжуваності	Старіння суспільства і, як результат, збільшення фінансового навантаження на працюючого
2. Економіка	<ul style="list-style-type: none"> - економічний підйом в країні і у світі - стабілізація ринкових механізмів - трансформація власності - зміцнення капіталу фондового ринку 	- конкуренція з боку інших вітчизняних і іноземних економічних центрів
3. Комунікації і туризм	<ul style="list-style-type: none"> - будівництво автомобільних доріг - розвиток місцевого й міжнародного туризму 	<ul style="list-style-type: none"> - зростання транспортних потоків, загроза довкіллю - конкуренція з іншими містами, як усередині країни, так і за її межами
4. Регіональні і інтернаціональні контакти	<ul style="list-style-type: none"> - співпраця з іншими містами - розширення міжнародних контактів - регіональна співпраця 	<ul style="list-style-type: none"> - сепаратизм в агломерації й регіоні - конкуренція з боку сильніших партнерів

Продовження таблиці 2.2

1	2	3
5. Місцеве самоврядування – законодавчі рішення	- ріст самостійності муніципального рівня - децентралізація країни й розвиток місцевого самоврядування	- обмеження самоврядування

При цьому слід чітко фіксувати характеристики сильної й слабкої сторони об'єкту з точки зору зацікавленої сторони (інвестора, мешканця, туриста), який обирає місце для господарської діяльності, життя або відпочинку.

Завдання аналізу знайти ті сильні сторони, які забезпечують унікальність конкурентних переваг еколого-економічного розвитку міста з урахуванням сприятливих можливостей зовнішнього середовища.

У рамках етапу аналізу корисно використовувати сценарний підхід. Можливі сценарії двох типів:

1 Сценарії розвитку зовнішніх умов. Будуються на основі гіпотез про розвиток зовнішніх чинників, що знаходяться поза контролем міста. Такі сценарії дозволяють: а) більш продуктивно формувати уявлення про поле можливостей і загроз для розвитку міста; б) перевіряти надалі висунені проекти і пріоритети на стійкість і ризикованість при різних варіантах розвитку зовнішніх умов.

2 Сценарії розвитку міста у разі переваги тієї або іншої функції міста або галузі. Такі сценарії дозволяють краще зрозуміти соціально-економічні наслідки реалізації проектів, націлених на розвиток певних видів діяльності. Для кожного сценарію мають бути вказані: переваги, недоліки, ризики.

Кінцевим результатом етапу аналізу є [180]:

— формулювання гіпотез, відносно можливих напрямів соціо-еколого-економічного розвитку міста, що дозволяють максимально використовувати сильні сторони, визначення бажаного майбутнього міста;

— виявлення найбільш гострих проблем, стримуючих соціо-еколого-економічний розвиток;

— висунення декількох формулювань стратегічної мети розвитку на найближчий період.

Вибір цілей (пріоритетів) розвитку проходить на основі результатів аналізу з урахуванням максимального впливу на досягнення сформульованої головної мети при мінімальних витратах [180].

Разом зі «SWOT-аналізом» використовуються підходи до проектування стратегічних рішень за допомогою прогнозно-аналітичних технологій. Сценарний підхід, пов'язаний із системним уявленням рушійних сил соціо-еколого-економічного розвитку міста, прогнозуванням ключових подій для міста у відповідному періоді, виражає попередження, їх впливи на ситуацію й визначення проблем.

У процесі комплексного прогнозно-аналітичного опрацювання перспективних напрямів соціо-еколого-економічного розвитку, що виконується послідовно відповідно до структурної схеми концепції й результатів системної декомпозиції бажаного майбутнього, формується ряд ідей, що належать до можливих напрямів стратегічного плану. Такий підхід до генерування стратегічних напрямів розвитку міста дає більш обґрунтований перелік. Справа в сценарному представленні змісту кожного з них.

За результатами проведеного SWOT-аналізу складається матриця результатів, яка представлена в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Узагальнення результатів SWOT-аналізу

Сильні сторони	<ul style="list-style-type: none"> - вигідне географічне положення - ландшафт - земля, придатна для інвестицій - значні матеріальні ресурси - високий рівень завзятості громадян - культурна спадщина, музеї й тому подібне - економічний, науковий та інтелектуальний потенціал
Слабкі сторони	<ul style="list-style-type: none"> - поганий стан технічної інфраструктури, транспорту, телекомунікацій і муніципальних служб
Сприятливі можливості	<ul style="list-style-type: none"> - економічний підйом у країні й у світі (включаючи галузі, що є профільними для міста) - будівництво автомобільних доріг - привабливість для інвесторів
Несприятливі можливості	<ul style="list-style-type: none"> - сепаратизм у плануванні розвитку агломерації й регіону - скорочення самостійності муніципального рівня - конкуренція з боку інших центрів - нестабільність законодавства

На основі досліджень проектується стратегія соціо-еколого-економічного розвитку міста. Для переходу до сталого розвитку міста необхідне визначення стратегічних напрямів, що враховують, по-перше, характер світових і державних тенденцій та очікуваних змін у громадському житті, технологічних устроях, економіці й політиці, по-друге, природно-кліматичні умови на території, по-третє, життєві стандарти, технологічний, інтелектуальний і громадський потенціал міського населення, ресурсні можливості поселення, по-четверте, стан міського середовища. Це досягається в процесі стратегічного планування сталого розвитку міста й організації виконання стратегічного плану.

Реалізація стратегічного плану розвитку міста – процес довгостроковий і вимагає внесення певних змін у процесі його здійснення. У таблиці 2.4 представлені стратегічні напрями в SWOT-аналізі, які виконуються за певною схемою.

Таблиця 2.4

Матриця формування стратегічних напрямів соціо-еколого-економічного розвитку на основі SWOT-аналізу

	S - переваги (сильні сторони) : 1. 2. ... n _s .	W - недоліки (слабкі сторони) : 1. 2. ... n _w
O - можливості вирішення проблем : 1. 2. ... n _o	SO - стратегії розширення внутрішніх можливостей на основі використання переваг (сильних сторін) : 1. 2. ... n _{so}	WO - стратегії подолання недоліків (слабких сторін) шляхом використання внутрішніх можливостей: 1. 2. ... n _{wo}
T - загрози погіршення ситуації під впливом зовнішніх чинників: 1. 2. ... n _t	ST - стратегії уникнення загроз шляхом використання переваг: 1. 2. ... n _{st} .	WT - стратегії усунення (послаблення) недоліків для уникнення загроз: 1. 2. ... N _{wt}

Таким чином, стратегічний аналіз є обов'язковим етапом стратегічного планування сталого соціо-еколого-економічного розвитку міських територій. Стратегічний аналіз має на меті в якості обов'язкового елемента виявлення й оцінку внутрішніх закономірностей соціо-еколого-економічного розвитку міста, а також вплив на нього зовнішніх чинників, що й надає стратегічного характеру документам, що розробляються. На цій основі розробляються стратегічні напрями соціо-еколого-економічного розвитку міської території.

2.3. Методичні рекомендації щодо розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міських територій

Для більшості міських територій України характерна несприятлива екологічна ситуація, обумовлена підвищеними антропогенними навантаженнями, які створюються в результаті функціонування промислових підприємств і містообслуговуючих систем. Якість природної складової міських територій є фактором, що характеризує умови проживання населення й екологічні аспекти функціонування урбоєкосистем. Тому в сучасних умовах реалізації стратегії соціо-еколого-економічного розвитку суспільства на глобальному, регіональному й місцевому рівнях важлива комплексна оцінка якості міського середовища, що дозволяє представити екологічну ситуацію в рамках певної території й визначити основні екологічні, соціальні та економічні проблеми. Удосконалення процесу управління якістю міського середовища дозволить уникнути багатьох екологічних проблем. На сьогодні в більшості міських територій розвиток регулюється недостатньо, що призводить до цілого ряду екологічних і санітарно-гігієнічних проблем.

Розглядаючи механізми реалізації екологічної політики, виділяють три підходи [68]:

- пряме регулювання шляхом застосування нормативно-правових, адміністративно-контрольних та інших заходів;
- економічне стимулювання, пов'язане з розвитком ринкових механізмів;
- змішані механізми, що поєднують два перших підходи.

Ми вважаємо, що досягти соціо-еколого-економічного розвитку міської території не можна тільки за рахунок ринкових механізмів. Належна якість розвитку полягає в ефективності управління використання різних ресурсів.

Розглянемо методи управління якістю міського середовища, представлені на рисунку 2.5.



Рис. 2.5 – Методи управління якістю міського середовища

Джерело: розробка автора

Існують різні соціальні, економічні, технічні, контрольні, адміністративні та організаційні методи управління міським середовищем. Їх уміле поєднання, комплексність, економічна обґрунтованість дозволять створити найбільш сприятливі умови для життя міського населення. Охорона навколишнього середовища на міській території – не окрема, ізольована область діяльності, а складова, інтегрована в усі сфери розвитку міста (виробництво, будівництво, комерцію, освіту і т. ін.). У процесі прийняття рішень передбачається впровадження економічної мотивації, еколого-економічних оцінок витрат і результатів праці.

Адміністративно-правові методи управління міським середовищем полягають у розробці та виданні правових та адміністративних актів, що регулюють організацію й управління в сфері природокористування, права та обов'язки керівних працівників, посадових осіб і населення країни щодо економічного використання й відтворення природних ресурсів та забезпечення рівноваги в природному середовищі. Адміністративні акти мають обов'язкову силу й безпосередньо впливають на колективи підприємств, організацій, окремих працівників і населення даного району.

Адміністративно-правові засади регулювання стратегічного розвитку міста можна умовно розділити на кілька рівнів: перший – конституційний, другий – центральний, третій – регіональний місцевий.

Конституція України визначає загальні засади діяльності органів місцевого самоврядування, у тому числі з питань розвитку міста.

Другий рівень – центральний, який регулює діяльність із розвитку міст за допомогою таких інструментів, як Закони України, постанови Кабінету Міністрів України, Державні стратегії, програми тощо. Ці документи приймаються центральними органами влади і впливають на всі місцеві органи влади. Серед законів України, перш за все, потрібно виділити Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [65], що визначає місцеве самоврядування як «гарантоване державою право та реальну здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України». До власних повноважень органів місцевого самоврядування, відповідно до закону, належить затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування, подання їх на затвердження ради, організація їх виконання, надання звітів про хід виконання цих програм.

Крім цього, глава 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» наділяє місцеве самоврядування повноваженнями в області бюджету, фінансів і цін, управління комунальною власністю, житлово-комунального господарства, побуту, торгового, громадського харчування, транспорту і зв'язку. Також цей Закон наділяє місцеве самоврядування повноваженнями в таких областях, як регулювання земельних відносин та охорона навколишнього середовища.

Ще одним важливим Законом України, який регламентує правові, економічні, соціальні та організаційні основи містобудівної діяльності в Україні є Закон України «Про основи містобудування» [64]. Цей документ

спрямований на формування повноцінного життєвого середовища, забезпечення при цьому охорони навколишнього природного середовища, раціонального природокористування та збереження культурної спадщини.

Особливе місце в системі раціонального природокористування займають організаційні методи, що охоплюють процеси підготовки, прийняття та реалізації рішень, спрямованих на запобігання й ліквідацію порушень забруднення навколишнього середовища, організацію введення маловідходних і безвідходних технологій, особливо при прямому використанні природних ресурсів. Організаційні методи забезпечують розподіл функцій у сфері управління, підтримання технологічної дисципліни, контролю, узагальнення досвіду, раціоналізації управління на основі досягнень науки і техніки.

Природоохоронні функції повинні виконувати всі користувачі природних благ. Але охорона природи є для них другорядним завданням (на першому місці знаходиться безпосередній випуск продукції). Більш того, виробники не зацікавлені в об'єктивному висвітленні результатів своєї діяльності з урахуванням забруднення навколишнього середовища.

Державне управління в галузі охорони навколишнього середовища здійснює Кабінет Міністрів України, державна адміністрація, виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів, а також спеціально уповноважені державні органи. До таких належить Міністерство екології та природних ресурсів України. До спеціально уповноважених державних органів також належать:

- органи з охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів (обласні управління екологічної безпеки, міські та районні екологічні інспекції, що входять до систем управління Міністерства екології та природних ресурсів України);

- міські й районні санітарно-епідеміологічні станції Міністерства охорони здоров'я України;

- органи по використанню й охороні водних ресурсів Державного агентства водних ресурсів України;
- органи геологічного контролю Державної служби геології та надр України;
- органи гірського нагляду Державного комітету України з нагляду за охороною праці;
- лісова охорона Державного агентства лісових ресурсів України.

Як бачимо, національна екологічна політика реалізується через зазначені вище відповідні Міністерства та державні комітети й служби. Координацію діяльності всіх органів у сфері природокористування здійснюють органи екологічної безпеки Мінприроди України. Останнє також здійснює комплексне надвідомче управління в галузі охорони навколишнього середовища, державний контроль за використанням природних ресурсів та дотриманням норм екологічної безпеки. Контроль за дотриманням санітарних норм навколишнього середовища виконує Міністерство охорони здоров'я.

До адміністративних методів управління належить екологічне нормування. Нормування якості навколишнього середовища проводиться з метою встановлення гранично допустимих норм впливу, які гарантують екологічну безпеку населення та збереження генетичного фонду, що забезпечують раціональне використання й відтворення природних ресурсів в умовах сталого розвитку господарської діяльності. Розроблені й затверджені в установленому порядку нормативи виступають в якості стандартів.

Закон «Про охорону навколишнього середовища» [66] покладає відповідальність за розробку та затвердження нормативів якості навколишнього середовища на органи державного управління з природних ресурсів і охорони навколишнього середовища, а також систему охорони здоров'я.

Гранично допустима концентрація забруднюючих речовин (ГДК) – це максимально допустима маса шкідливої речовини в одиниці об'єму повітря (в

міліграмах на кубічний метр), води (на 1 л) або ґрунту, ґрунтів, інших порід (на 1 кг речовини). ГДК встановлюється на такому рівні, при якому шкідливі речовини навіть при щоденному впливі протягом тривалого часу не викликають патологічних змін в організмі або захворювання людини, тварин і рослин [69].

До теперішнього часу створені стандарти якості повітряного середовища по 1080 забруднювачам, питної води – по 1373 з'єднанням, води для ведення рибного господарства – по 972 сполученням і рекреаційних водних джерел – по 14 сполук. Кількість же одночасно присутніх речовин та їхніх сполук тільки в атмосфері досягає величини 1 – 10 м, що реально не може бути охоплено традиційною системою контролю. Крім того, розробка екологічних стандартів – тривалий і дорогий процес.

Для контролю виконання екологічних і санітарних норм у містах широко застосовується екологічний моніторинг. Основними об'єктами екомоніторингу є: атмосферне повітря (повітря житлових, рекреаційних і промислових зон міста), якість водних джерел і поверхневих вод природних водойм, ґрунту, зелені насадження. Завдання екомоніторингу: збір і поширення достовірної та оперативної інформації про стан міського середовища, аналіз і складання прогнозів її зміни, пропозиції для розробки програм, проектів, прийняття рішень з оцінкою їх наслідків для району, міста, регіону. Створення систем моніторингу природних середовищ дозволяє надавати інформацію про стан навколишнього середовища.

Екологічна експертиза проводиться з метою встановлення відповідності господарської чи іншої діяльності екологічній безпеці суспільства. Державній екологічній експертизі підлягають усі планові, передпроектні й проектні матеріали за об'єктами та заходами, що планується реалізувати на території України, незалежно від їх кошторисної вартості та приналежності, а також ряд інших документів. Підсумком експертизи є висновок, в якому дається оцінка даної діяльності з точки зору екологічної безпеки і робиться обґрунтований висновок про можливість її реалізації.

Українське законодавство визначає поняття «екологічний аудит» [63], основним завданням якого є отримання достовірної інформації про діяльність суб'єктів господарювання в області природокористування й охорони навколишнього середовища. Він може виступати як самостійний напрям природоохоронної діяльності, але може входити і складовою частиною в сертифікаційних заходах підприємств. Як об'єкти екологічного аудиту виступають: підприємства і споруди, що впливають на навколишнє середовище, проекти планів або програм будівництва, реконструкції, розширення, консервації та ліквідації господарських об'єктів, а також проекти освоєння територій або перепрофілювання їх використання.

Міжнародний досвід свідчить про ефективність застосування екологічного менеджменту. Системи екологічного менеджменту регламентуються міжнародними стандартами ISO серії 14000. Офіційно всі стандарти ISO є добровільними [142]. Вони можуть затверджуватися як обов'язкові на національному рівні або в межах окремих підприємств, організацій. На організаційному – через поліпшення екологічної «поведінки» корпорацій, на національному – через створення істотного доповнення до національної нормативної бази та компоненти державної екологічної політики; на міжнародному – через поліпшення умов міжнародної торгівлі. Ця система стандартів не оперує такими поняттями, як концентрація речовин, обсяг викидів, технологія очищення, а безпосередньо займається питаннями розробки та впровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві, включає в себе такі аспекти, як підготовка документів, призначення відповідальних за певні галузі екологічної діяльності осіб, екологічна політика підприємства.

Поліпшення стану якості міського середовища досягається за допомогою технічних заходів, серед яких слід виділити:

- перехід на маловідходні та безвідходні технології,
- удосконалення пристроїв очищення джерел забруднення міського середовища: скидів у водойми і викидів в атмосферу, переведення

автомобільного транспорту на інші джерела палива, установка глушників, допалювачів, нейтралізаторів на вихлопні гази двигунів і так далі,

- введення замкнених циклів по воді для зниження споживання природних ресурсів, багаторазове використання технічних вод для виробничих потреб і так далі,

- закриття і виведення за межі міста найбільш токсичних виробництв-забруднювачів міського середовища та розвиток екологічно доречних виробництв,

- створення технологічних комплексів із переробки ТПВ, відходів будівництва та знесення, заводів із переробки токсичних відходів виробництва і т. д.

У США, країнах Західної Європи відбувається перехід від адміністративних методів управління якості міського середовища до економічних. Відмінною рисою таких перетворень є широке застосування економічних регуляторів для заохочення екологічного підприємництва при збереженні державного контролю та нормування в цій сфері. Світовий досвід показує, що ринковий механізм забезпечує більш сприятливий економічний «клімат» для природозбереження, впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій, ніж жорстке адміністративне. Розробка принципів відповідальності за користування навколишнім середовищем дає ще одну можливість віднесення вартості забруднення на рахунок того, хто є «заподіювачем» шкоди (принцип «забруднювач – платить»), а вартості природних ресурсів для покриття витрат на їх охорону і відтворення за рахунок споживачів (принцип «споживач платить»).

Економічні методи управління якістю міського середовища полягають у широкому використанні системи цін, тарифів, платежів, штрафів, фондів економічного стимулювання, кредитів і т.п.

Таким чином, основне завдання управління якістю міського середовища – забезпечення стійкого функціонування і розвитку всіх компонентів міської екосистеми. Застосування комплексно даних методів

управління якістю міського середовища дасть можливість ефективно реалізувати стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міських територій.

У даний час різні фінансові, містобудівні та архітектурні організації складають рейтинги міст, в яких дають комплексну оцінку сукупності економічних, соціальних та екологічних параметрів розвитку і функціонування міст: доходи і витрати населення, обсяг інвестицій у житлове будівництво та основні фонди, стан охорони здоров'я, освіти та соціальної сфери, купівельна спроможність населення, рівень злочинності тощо. Однак, на наш погляд, ці підходи більшою мірою оцінюють рівень і якість життя населення міста в цілому або окремих її складових (наприклад, екологічного благополуччя), ніж якість саме міського середовища та комфортності перебування населення на певній території.

У зв'язку з викладеними аргументами виникає необхідність розробки методичного підходу до оцінки якості міського середовища та побудови на цій основі інтегрального показника, який відображав би складність міського середовища як простору існування та взаємодії спільнот.

Для оцінки якості міського середовища доречно використовувати комплексний показник, який враховує такі напрями й показники локальної сталості (рис. 2.6).



Рис. 2.6 – Склад комплексного показника оцінки якості міського середовища (авторська розробка)

Оскільки міське середовище інтегрує безліч міжрівневих взаємозв'язків як економічного, так і соціокультурного характеру, це вимагає дослідження її як багаторівневої структури з використанням ієрархічного підходу. В рамках ієрархічного підходу предметом аналізу виступає взаємозв'язок економічних, соціальних, культурних процесів, що відбуваються в міському середовищі та вплив рішень населення, бізнесу, влади, що визначають її розвиток.

Визначення значущості різних аспектів якості міського середовища здійснюється через анкетування серед різних груп стейкхолдерів. Кожному стану міського середовища респондентами присвоюється вага в інтервалі

[0,1], що в сумі становлять 1. Отримані від експертів оцінки ваги об'єднані в узгоджену оцінку:

$$\sigma_p = \frac{\sum_{d=1}^Y \sigma_{dp}}{Y} \quad (2.1),$$

де Y - число експертів, що приймають участь в експертизі;

σ_{dp} - оцінка d -го експерта значущості p - го компонента;

d_p - вага p -го компонента (субіндексу) міського середовища.

Принцип багаторівневості оцінки передбачає розрахунок субіндексів у складі, які, в свою чергу, інтегруються з локальних похідних показників більш низького рівня і визначаються за формулою 2.2:

$$K = \sum_{p=1}^3 \sigma_p \cdot M_p \quad (2.2).$$

Локальні похідні показники формуються на основі даних, що надаються Державною службою статистики. Для порівняння показників необхідно провести їх нормування. Значущість структурних елементів міського середовища (субіндексів) визначається на основі вагових коефіцієнтів, розрахунок яких здійснюється відповідно до нижченаведеної послідовності.

Соціально-економічний стан міського середовища (M_1) визначається за формулою 2.3:

$$M_1 = \sum_{i=1}^{10} a_{1i} \cdot \gamma_i, \quad (2.3),$$

де a_{1i} – індекси соціально-економічного стану міського середовища;

γ_i – вага i -го показника

Еколого-економічний стан міського середовища (M_2) визначається за формулою 2.4:

$$M_2 = \sum_{j=1}^5 b_{1j} \cdot \beta_j, \quad (2.4),$$

Де b_{1j} – індекси еколого-економічного стану міського середовища;

β_j – вага j -го показника

Соціально-екологічний стан міського середовища визначається за формулою 2.5:

$$M_3 = \sum_{l=1}^8 c_{1l} \cdot \delta_l, \quad (2.5),$$

де c_{1l} – індекси соціально-екологічний стану міського середовища

δ_l – вага l -го показника

У таблиці 2.5 детально представлено облікову картку показників оцінки якості міського середовища.

Таблиця 2.5

Облікова картка показників оцінки якості міського середовища

Соціально-економічний стан міського середовища (M_1)			Вага, σ
Показник	Позначення	Вага, γ	
1	2	3	4
1.1. Загальна площа житлових приміщень, що припадає на одного мешканця, кв.м.	a_{11}		
1.2. Частка населення, що мешкає в багатоквартирних будинках, які визнані аварійними	a_{12}		
1.3. Оновлення житлового фонду	a_{13}		
1.4. Освітлення міста	a_{14}		
1.5. Щільність розміщення організацій культурно-духовного типу	a_{15}		
1.6. Кількість стадіонів із трибунами на одиницю забудованої території	a_{16}		
1.7. Обсяг реалізації продукції на 1 мешканця	a_{17}		
1.8. Доходи бюджету на 1 мешканця	a_{18}		
1.9. Витрати бюджету на 1 мешканця	a_{19}		
1.10. Інвестиції в основний капітал на 1 особу	a_{110}		
Еколого-економічний стан міського середовища (M_2)			
Показник	Позначення	Вага, β	
2.1. Щільність викидів в атмосферу забруднюючих речовин зі стаціонарних джерел	b_{11}		
2.2. Щільність викидів в атмосферу забруднюючих речовин від автомобільного транспорту	b_{12}		

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4
2.3. Поводження з відходами	b_{13}		
2.4. Поточні витрати на охорону навколишнього середовища в розрахунку на одиницю викидів забруднюючих речовин	b_{14}		
2.5. Ефективність заходів з енергозбереження й раціонального використання водних ресурсів	b_{15}		
Соціально-екологічний стан міського середовища (M_3)			
<i>Показник</i>	<i>Позначення</i>	<i>Вага, δ</i>	
3.1. Якість інженерно-комунальної інфраструктури	c_{11}		
3.1.1. Показник стану парових і теплових мереж	c_{111}		
3.1.2. Показник стану водопровідних мереж	c_{112}		
3.1.3. Показник стану каналізаційних мереж	c_{113}		
3.2 Модернізація інженерно-комунальної інфраструктури	c_{12}		
3.2.1 Показник модернізації парових і теплових мереж	c_{121}		
3.2.2 Показник модернізації водопровідних мереж	c_{122}		
3.2.3 Показник модернізації каналізаційних мереж	c_{123}		
3.3. Зношеність та аварійність житлового фонду	c_{13}		
3.4. Щільність зелених насаджень	c_{14}		
3.5. Кількість парків культури і відпочинку на одиницю забудованої території	c_{15}		
3.6. Щільність розміщення АЗС на території	c_{16}		
3.7. Завантаженість автомобільних доріг	c_{17}		
3.8. Захворюваність населення, кількість уперше в житті зареєстрованих випадків захворювань	c_{18}		

Для розрахунку *показника оновлення житлового фонду* використовуються два показника (формула 2.6):

- загальна площа житлових приміщень, що припадає в середньому на одного мешканця і введена в дію за рік, (a_{131});

- частка населення, що отримала житлові приміщення й поліпшила житлові умови в звітному році, у загальній чисельності населення, що перебуває на обліку, які потребують житлових приміщень (a_{132}):

$$a_{13} = \eta_1 a_{131} + \eta_2 b a_{132} \quad (2.6),$$

де η_1, η_2 - «вага» часткових показників.

Показник освітленості міських вулиць і громадських просторів розраховується за формулою 2.7:

$$a_{14} = \frac{W_L}{W} \quad (2.7),$$

де W_L - загальна протяжність освітлених частин вулиць, проїздів, набережних;

W - загальна протяжність вулиць, проїздів, набережних.

Показник щільності викидів в атмосферу забруднюючих речовин на одиницю забудованої території, розраховуються за формулами 2.8 і 2.9:

$$b_{11} = \frac{G_I}{S_H} \quad (2.8),$$

$$b_{12} = \frac{G_M}{S_H} \quad (2.9),$$

де G_I, G_M , - обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферу, що виходять відповідно від стаціонарних та пересувних джерел;

S_H - площа забудованих земель.

На екологічне становище міста впливають не стільки обсяги забруднюючих викидів, скільки концентрація в них токсичних речовин і обсяги їх випадання на територію.

На стан навколишнього середовища впливають поведження з відходами, які визначаються за формулою 2.10.

$$b_{13} = \frac{L}{S_H} \quad (2.10),$$

де L - кількість накопичених відходів.

Показник ефективності заходів з енергозбереження розраховуємо за формулою 2.11:

$$b_{15} = \lambda_1 b_{151} + \lambda_2 b_{152} \quad (2.11),$$

де b_{151} - питома величина споживання теплової енергії;

b_{152} - питома величина споживання холодної води;

λ_i - вага i -го часткового показника.

Показник ефективності заходів з енергозбереження побічно можна оцінити за середнім споживанням населенням теплової енергії. Так, зниження споживання енергетичних ресурсів шляхом скорочення сумарних втрат теплової енергії в теплових мережах у процесі її виробництва й доставки споживачам свідчить про кращу якість теплових мереж міста. Більш раціональне використання водних ресурсів через скорочення витоків і неврахованих витрат води при транспортуванні споживачам у системах водопостачання відбивається в скороченні питомого споживання населенням гарячої та холодної води.

Якість інженерно-комунальної інфраструктури, яка обслуговує житлові об'єкти, - інтегральний показник, що визначається на основі локальних показників стану парових, теплових, водопровідних і каналізаційних мереж і розраховується за формулами 2.12 – 2.15:

$$c_{11} = \varepsilon_1 a c_{111} + \varepsilon_2 a c_{112} + \varepsilon_3 c_{113} \quad (2.12),$$

$$c_{111} = \frac{z_1}{q_1}; \quad (2.13),$$

$$c_{112} = \frac{z_2}{q_2}; \quad (2.14),$$

$$c_{113} = \frac{z_3}{q_3}; \quad (2.15),$$

де c_{111} , c_{112} , c_{113} - показник стану парових і теплових, водопровідних, каналізаційних мереж;

z_1 , z_2 , z_3 - протяжність парових і теплових, водопровідних, каналізаційних мереж, що потребують заміни;

q_1 , q_2 , q_3 - загальна протяжність парових і теплових, водопровідних, каналізаційних мереж;

ε_i - вага i -го локального показника.

Комплексний **показник процесів модернізації в інженерно-комунальній сфері** розраховується шляхом додавання локальних показників і визначається за формулами 2.16 - 2.19:

$$c_{12} = \mu_1 c_{121} + \mu_2 c_{122} + \mu_3 c_{123} \quad (2.16),$$

де c_{121} - показник модернізації парових та теплових мереж;

c_{122} - показник модернізації водопровідних мереж;

c_{123} - показник модернізації каналізаційних мереж.

$$c_{121} = \frac{m_1}{z_1} \quad (2.17),$$

$$c_{122} = \frac{m_2}{z_2} \quad (2.18),$$

$$c_{123} = \frac{m_3}{z_3} \quad (2.19),$$

де m_1 , m_2 , m_3 - протяжність заміненних відповідно парових і теплових, водопровідних, каналізаційних мереж.

Показник зношеності і аварійності житлового фонду розраховується за формулою 2.20:

$$c_{13} = \frac{V}{H} \quad (2.20),$$

де V - площа житлових приміщень у застарілих та аварійних будинках;
 H - загальна площа житлового фонду міста.

Показник «озеленення» міста визначаємо за формулою 2.21:

$$c_{14} = \frac{T}{S_H} \quad (2.21),$$

де T - площа зелених насаджень у межах міської території (сади, парки, сквери, бульвари, лісопарки, насадження всередині житлових кварталів, на території шкіл, лікарень, інших установ, міські ліси);

S_H - площа забудованих земель.

Щільність розміщення АЗС на території міста визначається за формулою 2.22:

$$c_{16} = \frac{F}{S} \quad (2.22),$$

де F - кількість автозаправних станцій в місті;

S - площа території міста.

Граничні значення комплексного показника оцінки якості міського середовища (КПОЯМС) встановлено на основі експертних оцінок і знаходяться в таких межах:

$0,7 \leq \text{КПОЯМС} \leq 1$ – сприятливе міське середовище;

$0,4 \leq \text{КПОЯМС} \leq 0,69$ – помірно сприятливе міське середовище;

$0 \leq \text{КПОЯМС} \leq 0,39$ – несприятливе міське середовище

Практична значущість комплексної оцінки стану міського середовища заключається в тому, що вона є інформаційною основою й дозволяє проводити нагляд за різними компонентами міського середовища, виявити локальні можливості розвитку, розробляти стратегії соціо-еколого-

економічного розвитку міст, використовувати результати оцінки міського середовища для проведення політики міст та територій. Також можна оцінити перспективи підвищення привабливості міста для проживання і ведення бізнесу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Необхідною умовою наукового обґрунтування стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міської території є знання внутрішніх закономірностей розвитку. Поєднання цих знань із результатами аналізу стартових умов соціо-еколого-економічного розвитку й оцінкою зовнішніх умов створюють умови для формування науково обґрунтованої стратегії екологізбалансованого розвитку міської території.

2. Розробка стратегії як функція управління має бути вписана у формат стійкого, керованого й погодженого соціо-еколого-економічного розвитку міської території. Стійкого – тобто припускає, що управлінський режим нормального функціонування міста вже досягнутий або може бути досягнутий у найближчий час. Керованого – тобто що зберігає й нарощує рівень керованості за основними напрямками розвитку. Погодженого – за допомогою соціального партнерства, залучення активних співтовариств до роботи з вибору реалістичних стратегій розвитку.

3. Узагальнення існуючих науково-методичних підходів до розробки стратегій розвитку переконує в необхідності залучення ефективних інструментів оцінки соціо-еколого-економічного стану міських територій. Тому для вирішення цієї проблеми розроблена додаткова система кількісних показників. Вони є основою аналітично-оціночного етапу вибору напрямків розвитку міських територій.

4. Для підвищення наукового рівня обґрунтування стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій розроблено методичний підхід до розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку, де

удосконалено структуру процесу формування стратегії, що включає поетапне узгодження й корегування проміжних результатів розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку та стратегічної екологічної оцінки.

5. Як індикатор для оцінювання стану міського середовища запропоновано комплексний показник оцінки якості міського середовища, що дозволяє оцінити соціально-економічний, еколого-економічний та соціально-екологічний стан, який відображається в обліковій картці показників оцінки якості міського середовища та дає можливість провести диференціацію міст. Граничні значення показника комплексної оцінки стану міського середовища встановлено в таких межах: $0,7 \leq \text{КПОЯМС} \leq 1$ – сприятливе міське середовище; $0,4 \leq \text{КПОЯМС} \leq 0,69$ – помірно сприятливе міське середовище; $0 \leq \text{КПОЯМС} \leq 0,39$ – несприятливе міське середовище.

6. Основне завдання управління якістю міського середовища – забезпечення стійкого функціонування й розвитку всіх компонентів міської екосистеми. Застосування комплексно даних методів управління якістю міського середовища дасть можливість ефективно реалізувати стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міських територій.

Результати досліджень автора за даним розділом опубліковані у працях [96-100, 102, 104, 99, 199, 205].

РОЗДІЛ 3
ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО СОЦІО-ЕКОЛОГО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ (на прикладі м. Конотоп)

3.1. Стратегічний аналіз соціо-еколого-економічного стану м. Конотоп

Географія, топографія, клімат, природні ресурси. Конотоп розташований у лівобережній частині Лісостепової зони України. Поверхня краю являє собою хвилюву рівнину, розчленовану широкими долинами річок і ярами. У північній частині краю виділяється придніснянське плато. На заході воно обмежене долиною Десни, на півдні – долиною Сейму.

Конотоп – це місто обласного підпорядкування, адміністративний і культурний центр Конотопського району, розташований у західній частині Сумської області, на перехресті залізничних магістралей, які ведуть на Москву, Київ, Мінськ, Воронеж, Харків.

Відстань від м. Конотоп автомобільними шляхами до столиці України м. Києва – 250 км, до обласного центру м. Суми – 125 км.

Розташовується Конотоп на березі р. Єзуч, що впадає в р. Сейм. У місті протікає р. Липка.

Територія міста складає 4,3 тис. га. – 0,17 % від загальної площі Сумської області. Рельєф – хвиляста рівнина.

Клімат м'який, помірно-континентальний. Зима прохолодна, літо помірно жарке. В останні роки на Сумщині клімат змінюється. Зміну клімату характеризують за допомогою річної температури повітря.

Згідно з проведеним Сумським обласним центром із гідрометеорології аналізом даних спостережень метеостанцій області, за останні 12 років (2003-2014 рр.) лише в 2003 р. середня річна температура повітря була в межах

норми. Результати аналізу даних спостережень метеостанцій за 2003-2014 рр. наведено на рисунку 3.1.

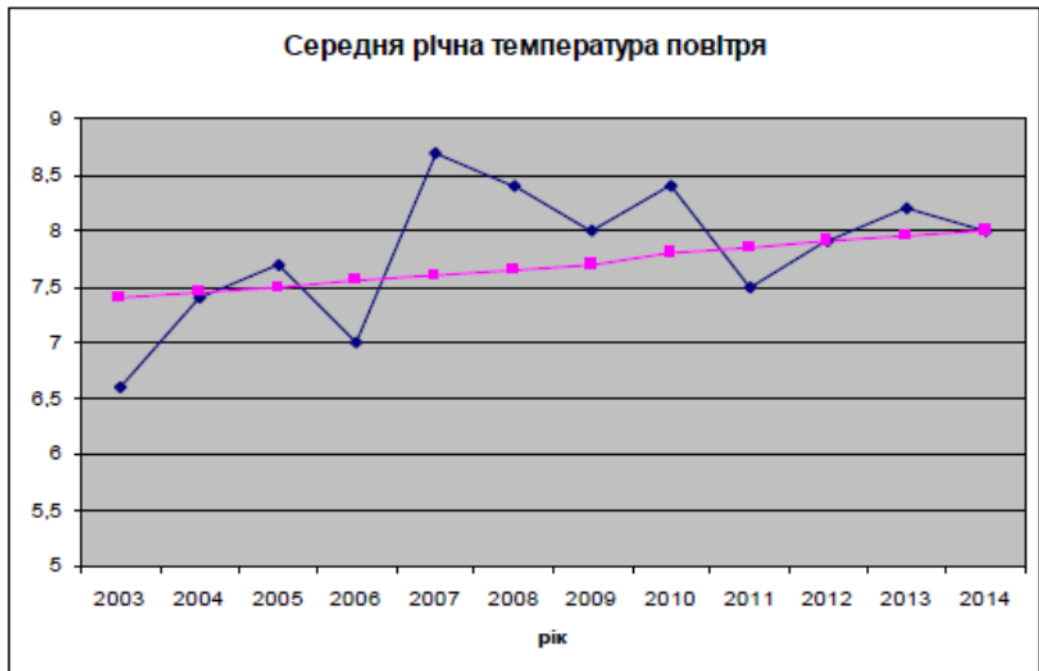


Рис. 3.1 – Середня річна температура повітря

В середньому за останнє десятиріччя майже в усі місяці середня місячна температура повітря виявилася на 1-2,50 вищою за норму, лише в лютому – близькою до кліматичної норми. У більшості років лютий став холодніший, ніж січень. Найбільший приріст температури повітря на 2-2,80 відбувся в січні та липні.

Період із температурою понад $+10^{\circ}\text{C}$ становить 150-160 днів. Абсолютний мінімум температури повітря -36°C , абсолютний максимум $+38^{\circ}\text{C}$. Річна кількість опадів 527–600 мм. Найбільша кількість опадів припадає на липень. Інколи випадає град. Узимку бувають заметілі. У цілому кліматичні умови можна охарактеризувати як помірно комфортні.

Середня річна температура повітря у 2015 році становила 7,5–8,50, що на 1,5-1,80 вище за річну норму. Найвища температура повітря – 34-37 градусів – зареєстрована в серпні, найнижча – 25-29 градусів морозу – в січні. Річна сума опадів склала 440–510 мм, або 70-85% річної норми.

Географічне положення міста (рис.3.2) створює сприятливі умови для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків із країнами близького та далекого зарубіжжя й вигідно відрізняє його від інших міст Сумської області, що додає відповідної інвестиційної привабливості.



Рис. 3.2 – Розташування м. Конотоп на карті України

Міській раді підпорядковані 3 села: Підлипне, Калинівка та Лобківка.

Населення та демографія, якість життя

Чисельність постійного населення станом на 1 січня 2016 року складає 87 881 особа, що становить 7,9% від загальної кількості населення області (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Динаміка зміни чисельності населення м.Конотоп 2009-2016 роки

	2009	2010	2011	2012	2014	2015	2016
Кількість міського населення	90 060	89 816	89 243	89 046	88477	88252	87881

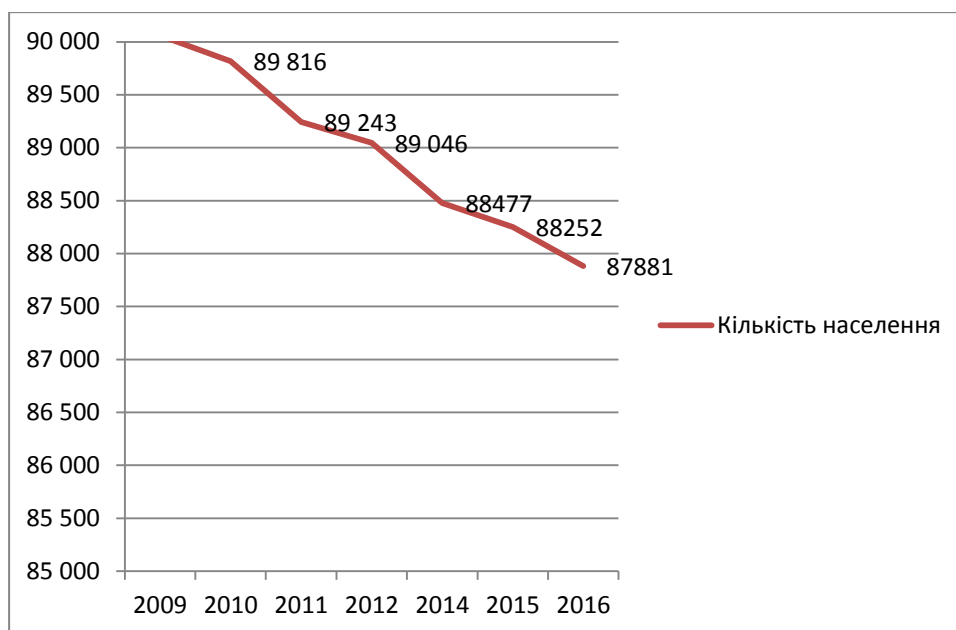


Рис. 3.3 – Динаміка зміни чисельності населення м. Конотоп за 2009–2016 рр.

Щільність населення – 853 осіб/км². З 2009 по 2016 рік населення м. Конотоп поступово, але постійно скорочувалося. Зменшення населення пояснюється, в першу чергу, природними чинниками. Протягом останніх років народжуваність була нижчою за смертність, що спричинило від’ємний приріст населення.

Природне скорочення населення може мати негативні наслідки для розвитку: зменшення кількості осіб працездатного віку, зростання демографічного навантаження на працюючого.

Розподіл постійного населення міста за статтю та окремими віковими групами представлено на рисунку 3.4.

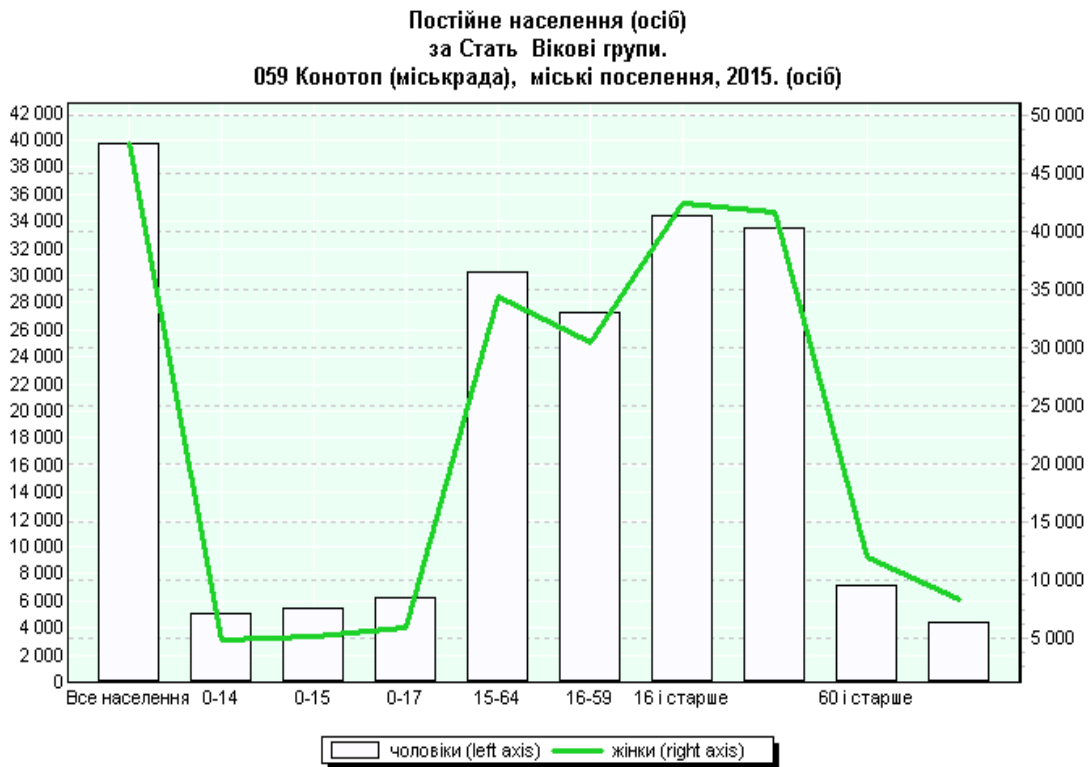


Рис. 3.4 – Розподіл постійного населення міста за статтю та окремими віковими групами.

Мережа закладів культури міста налічує 5 бібліотек централізованої бібліотечної системи (у середньому, 14,0 тис. відвідувачів за рік), 2 дитячі музичні школи (564 учні), міський будинок культури «Зоряний», 3 центри культури і дозвілля, краєзнавчий музей ім. О. Лазаревського та його відділення (у середньому, 13,5 тис. відвідувачів за рік).

Доходи населення. У першому кварталі 2015 р. на підприємствах, в установах та організаціях міста працювало 18,7 тис. осіб. Середній розмір оплати праці працівників становив 3899 грн, що у 2,8 рази перевищувало законодавчо встановлений рівень мінімальної заробітної плати (1378 грн). Порівняно з відповідним періодом минулого року середня заробітна плата зросла на 22,2%.

Економіка і підприємництво. Конотоп – один із сучасних промислових центрів України, який має високорозвинений економічний потенціал та великий залізничний вузол, що забезпечує вантажні та пасажирські перевезення за 7 напрямками: Московському, Київському, Харківському, Гомельському, Курському, Полтавському, Вітебському. Приміським транспортом місто зв'язане з Києвом і обласними центрами – Сумами, Черніговом та Полтавою.

Промисловий комплекс міста має значну питому вагу в реальному секторі економічної діяльності, суттєво впливає на рівень і якість життя населення міста. Провідними промисловими галузями є машинобудування та металообробка, харчова і легка, будівельна та інші галузі промисловості. Основні показники діяльності підприємств м. Конотоп представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Основні показники діяльності підприємств м. Конотопа в 2015 році

	Кількість підприємств, одиниць	Кількість зайнятих працівників, осіб	Кількість найманих працівників, осіб	Витрати на оплату праці, тис.грн	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), тис.грн
Сумська область	5842	111511	109444	4696068,9	60186500,1
м.Конотоп	306	7133	7005	298026,9	2705946,3

Одним із основних макроекономічних показників, що характеризує розвиток міста, є капітальні інвестиції. Завдяки комплексній роботі у цій сфері протягом останніх років вдалося активізувати інвестиційну діяльність (рис.3.5).

За 9 місяців 2015 року в економіку міста, за рахунок усіх джерел фінансування, було вкладено 200,48 млн. грн. капітальних інвестицій.

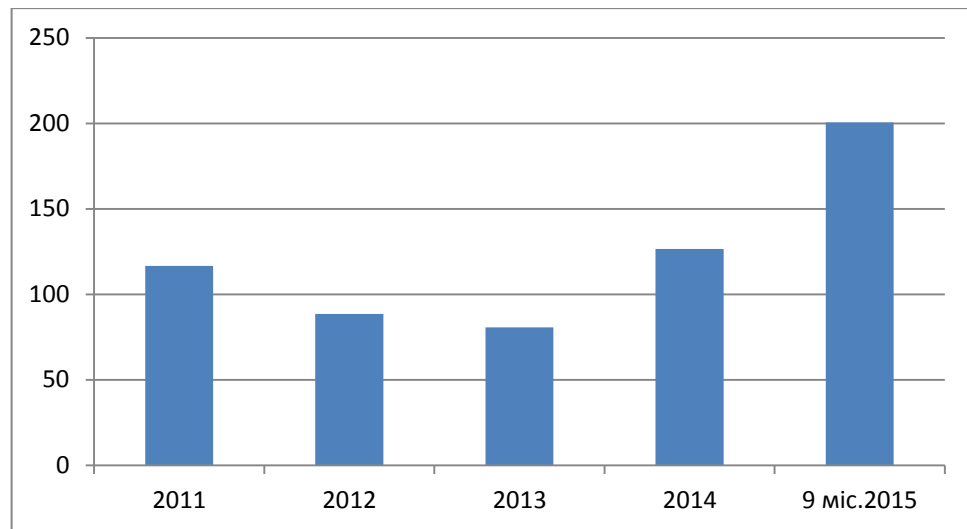


Рис. 3.5 – Обсяг капітальних інвестицій за 2011-2015 роки, млн.грн.

Основними джерелами фінансування інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій (70,7%). Частка запозичених коштів збільшилася на 6%, у порівнянні з минулорічним періодом, та становить 22%. Майже усі капітальні інвестиції (99% загального обсягу) спрямовано в оновлення матеріальних активів, з них: на придбання, модернізацію та вдосконалення машин, обладнання, інвентарю, транспортних засобів – 56% інвестицій (у 2014 році цей показник складав 53%, у 2013 році – 50%); 34% вкладено у житлові, нежитлові будівлі та інженерні споруди (у 2013-2014 роках цей показник коливався від 34 до 40%).

Житловий фонд міста налічує майже 12 тис. будинків, у тому числі 11,5 тис. будинків приватного сектору та 466 багатоквартирних будинків (434 будинки комунальної форми власності, 11 – житлово-будівельних кооперативів, 20 – об'єднань співвласників багатоквартирних будинків; 1 – відомче управління).

Переважна більшість житла в місті збудована в період з 1946 по 1980 роки, тому має низькі за сучасними вимірами теплозахисні властивості й потребує поточного або капітального ремонту. Майже для 30% комунального житла необхідно здійснити комплексну реновацію.

За 2014 рік забудовниками м. Конотоп введено в експлуатацію 10 житлових будинків загальною площею 2819 м², що у 2,5 рази менше, ніж за 2013 рік. Серед міст обласного підпорядкування за обсягом загальної площі введеного житла м. Конотоп займає п'яте місце, що складає 2,1% загального обсягу по Сумській області.

Громадський транспорт. Пасажирський транспорт виконує важливу роль у забезпеченні стійкості великої кількості соціально-економічних зв'язків. Скорочення часу, який витрачають громадяни на подолання простору між територіально роз'єднаними елементами виробництва та соціальної інфраструктури, з метою міжособистого спілкування, забезпечення їм комфортних умов під час руху – найважливіші з задач розвитку пасажирського транспорту.

Транспортний комплекс у місті включає в себе пасажирські перевезення міськими маршрутами автотранспорту, електротранспорту та перевезення на таксі, які щорічно забезпечують перевезення майже 7,6 млн. осіб (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Вантажні перевезення автомобільним транспортом по м. Конотоп у порівнянні з іншими містами Сумської області за 2014 рік [44]

	Перевезено вантажів, тис.т.	У % до 2013 р.	Вантажооборот, тис.ткм	У % до 2013 р.
Суми	804,5	106,5	292125,6	117,0
Глухів	31,7	108,9	6774,3	97,0
Конотоп	53,9	99,4	6481,3	70,5
Лебедин	18,1	56,4	1601,5	40,4
Охтирка	129,0	114,0	24066,9	102,2
Ромни	65,4	47,2	13860,6	46,1
Шостка	324,3	195,7	22162,8	71,3

Місто Конотоп – одне з небагатьох міст в Україні, з майже стотисячним населенням, де працює екологічно чистий та зручний вид громадського транспорту – трамвай.

Трамвайна маршрутна мережа, яка розпочала своє функціонування ще у 50-х роках двадцятого століття, займає вагоме місце в системі міського громадського транспорту. Три трамвайні маршрути загальною протяжністю 27,8 км з'єднують центральні вулиці з віддаленими районами міста, забезпечують під'їзд до основних об'єктів масового відвідування. Це єдиний вид громадського транспорту, в якому без обмеження здійснюється перевезення пільгової категорії населення.

На сьогодні міській трамвайний парк налічує 15 вагонів, із них тільки 10 здійснюють перевезення пасажирів (9 вагонів КТМ-5М, 1 вагон К-1). Середній вік вагонів КТМ-5М становить 25 років (1974-1989 роки випуску), фізичний знос 98%. Дані вагони досить енергоємні, споживання електроенергії є на 40% більшим, ніж у сучасних аналогів. Енергозабезпечення перевезень здійснюють 2 тягові підстанції, загальна потужність яких складає майже 20 тис. кВт.

Навколишнє середовище. Однією з основних проблем міста щодо охорони атмосферного повітря є питання морально та фізично застарілого технологічного обладнання промислових підприємств. За останні роки майже на всіх підприємствах міста установки очистки газу, технологічне обладнання не оновлювались (кількість обладнання з терміном експлуатації 40 років і більше складає більше 70 %). На промислових підприємствах протягом останніх років майже не впроваджувались найкращі доступні, екологічно чисті технології. Динаміку викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по м. Конотоп та окремих населених пунктах Сумської області представлено в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від
стаціонарних джерел забруднення за окремими населеними пунктами
Сумської області, тис. т [44]**

Назва населених пунктів	2010	2011	2012	2013	2014
Всього, тис.т	31,668	35,93	30,23	30,53	26,97
Суми	10,364	12,888	10,93	9,86	8,855
Охтирка	0,456	0,631	0,654	0,68	0,594
Глухів	0,097	0,099	0,133	0,16	0,125
Конотоп	0,289	0,281	0,243	0,26	0,224
Лебедин	0,042	0,033	0,031	0,04	0,040
Ромни	0,274	0,393	0,265	0,24	0,163
Шостка	0,390	0,444	0,504	0,57	0,549

Протягом 2014 року у порівнянні з 2013 роком по м. Конотоп відбулося зменшення викидів по оксиду вуглецю на 0,006 тис. тонн, діоксиду сірки та інших сполук сірки – на 0,0095 тис. тонн (рис. 3.6).

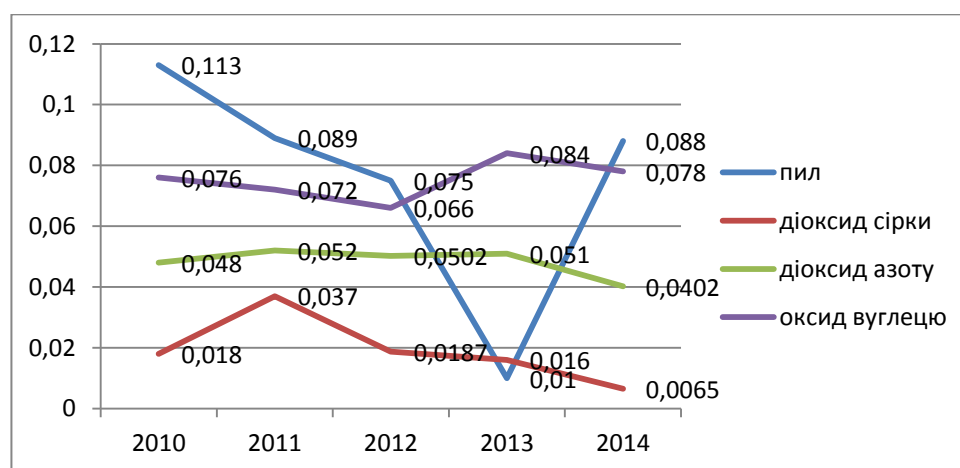


Рис. 3.6 – Динаміка викидів стаціонарними джерелами в атмосферне повітря найпоширеніших речовин (пил, діоксид сірки, діоксид азоту, оксид вуглецю), тис. тонн

Джерело: розробка автора на основі [44]

В останні роки проблему забруднення повітря в місті визначають, в більшій частині, викиди від пересувних джерел, які складають понад 60 % від загального обсягу викидів. Тому проблема загазованості викидами від автотранспорту є основною.

Таблиця 3.5

Обсяги викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами в атмосферне повітря по м. Конотоп в порівнянні з іншими містами Сумської області у 2013-2014 рр. [44]

	Обсяги викидів, тонн		Збільшення/зменшення викидів у 2014 р. проти 2013 р., тонн	Обсяги викидів у 2014 р. до 2013 р., %
	у 2014 р.	у 2013 р.		
Суми	9614,964	10548,036	-933,072	91,15
Глухів	991,878	1097,681	-105,803	90,36
Конотоп	3245,487	3571,280	-325,793	90,8
Лебедин	796,587	896,091	-99,504	88,8
Охтирка	2595,249	2769,092	-173,843	93,72
Ромни	1399,091	1525,909	-126,818	91,68
Шостка	2122,806	2315,645	-192,839	91,67

Отже, м. Конотоп накопичив та зберіг потенціал історичного, культурного та промислового міста, який визначає різноманітність ринку праці, розвиток соціальної інфраструктури, відносно високу кваліфікацію кадрів. Стартовий потенціал м. Конотоп зображено на рисунку 3.7.

Одним з етапів стратегічного аналізу досягнутого рівня соціо-еколого-економічного розвитку міста є оцінка якості життя населення міста. Поняття якості життя включає три основних складових: по-перше, рівень життя, який визначається співвідношенням грошових доходів населення і прожиткового мінімуму, питомою вагою бідних і багатих, купівельною спроможністю середніх шарів, забезпеченістю житлом, об'єктами господарчо-побутового

призначення й комунальними послугами, особистим майном громадян і так далі, по-друге, спосіб життя, у структуру якого включаються характеристики зайнятості населення і безробіття, освіти і культури, соціальної безпеки, системи охорони довкілля, правопорушень і злочинності, забезпечення населення об'єктами культури, мистецтва, освіти, спорту, а також доступності і ступінь їх використання, по-третє, здоров'я і тривалість життя, визначається показниками народжуваності, смертності, природного приросту населення і інших демографічних процесів, індикаторами стану здоров'я і захворюваності, розвитку сфери охорони здоров'я, забезпеченістю об'єктами охорони здоров'я, характеристиками екологічної безпеки.

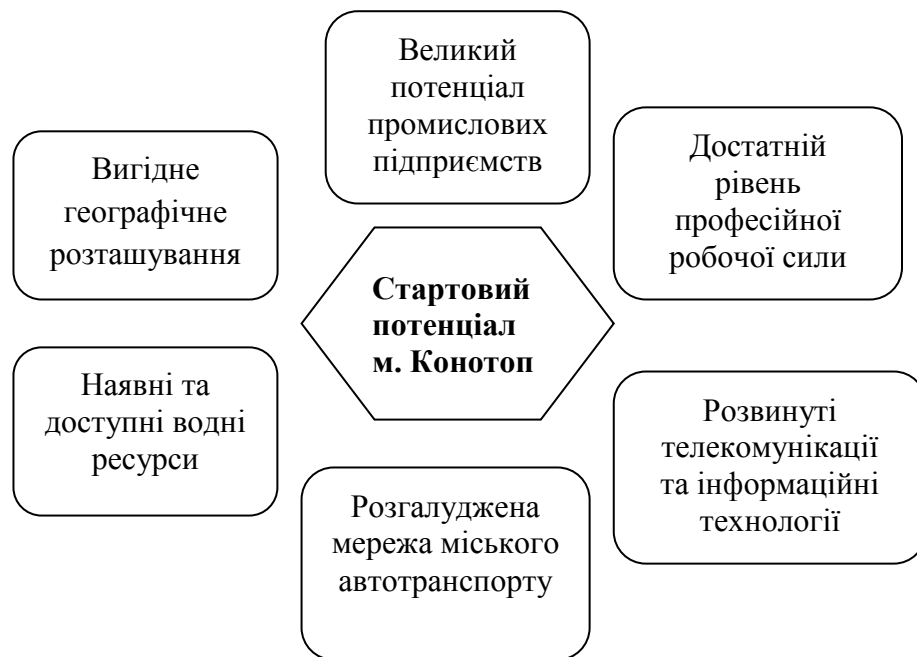


Рис. 3.7 – Стартовий потенціал м. Конотоп

Іншими словами, в основі якості життя населення лежать: наявність у людей роботи і гідної зарплати, можливість користуватися гарантованими якісними послугами охорони здоров'я і соціального забезпечення, існування нормальних умов для народження і виховання дітей, якісне житло, громадська безпека, політична стабільність, освітні, культурні можливості, якість довкілля і т. д.

3.2. Комплексне еколого-економічне оцінювання якості міської території м. Конотоп

Загальними джерелами стратегічних проблем усіх міст є загальносвітові процеси гео економічного й екологічного характеру, пов'язані з глобалізацією економіки, надмірним споживанням, загальним ростом народонаселення Землі і одночасно просторовою диференціацією демографічних процесів, прискоренням урбанізації і руйнуванням природного середовища, збільшенням забруднень, виснаженням ресурсів планети (рис. 3.8).



Рис. 3.8 – Джерела стратегічних проблем міста

Основними стратегічними проблемами соціо-еколого-економічного розвитку міста Конотопа, що гостро відчуються нині, є:

- відносно низький рівень якості життя населення і соціальне розшарування міського співтовариства, бідність великої кількості жителів міста, слабка соціальна адаптація;

- невелика частка «середнього класу» в структурі мешканців міста, низька сукупна купівельна спроможність населення;

- послаблення системи безпеки суспільства і особистості, злочинність, ріст травматизму і поширення соціальних захворювань;

- старіння виробничого апарату, зниження науково-технологічного потенціалу у виробництві, низька інвестиційна активність;

- нестача кваліфікованих кадрів, у т.ч. масових робочих спеціальностей, відтік учених і фахівців за кордон і в непродуктивну сферу економіки;

- велика залежність бюджету міста від політики вищих органів влади, обмеженість маневру в податковій політиці, недостатність фінансування бюджетних організацій і соціальної підтримки;

- складності забезпечення безперервного функціонування інженерної інфраструктури, ЖКГ, муніципального внутрішньоміського транспорту;

- небезпека техногенних катастроф внаслідок зносу основних фондів, наявність ряду несприятливих в екологічному відношенні зон на території міста.

Для вирішення вказаних стратегічних проблем потрібне проведення відповідної політики соціально-економічного розвитку міста з мобілізації стратегічного потенціалу й ресурсів.

Етапом стратегічного аналізу соціо-еколого-економічного стану міських територій є SWOT-аналіз, результати якого для м. Конотоп представлені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

SWOT-аналіз соціо-еколого-економічного стану міста Конотоп

Сильні сторони	Слабкі сторони
Помірно-континентальний клімат	Від'ємне сальдо природного приросту населення
Вигідне географічне розташування	Високий ступінь забрудненості атмосфери виробничими та автомобільними викидами
Залізничний вузол	Високий ступінь забрудненості води в річках Єзуч та Куколка
Значні земельні ресурси – переважно чорноземи	Недостатня забезпеченість населення житлом
Наявність земельних ресурсів для створення нових підприємств	Високий ступінь зносу інженерної інфраструктури Ресурсомісткі й застарілі технології отримання тепла і електроенергії, великі втрати тепла в мережі
Наявність екологічно чистого транспорту в місті (трамваї)	Поганий стан доріг і площ
Висока забезпеченість електроенергією	Застаріла система збору і переробки відходів
Успішно працююча система соціальної підтримки	Слабка матеріально-технічна база учбових установ та шкільних закладів
Розгалужена мережа медичних закладів загального профілю	Незадовільна якість і висока вартість медичних послуг та ліків Слабка матеріально-технічна база медичних установ
Розгалужена система учбових та шкільних закладів	Низький рівень середньої заробітної плати
Великий потенціал промислових підприємств	Некункурентоспроможність окремих галузей виробництва як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках
Наявність у комунальній власності вільних приміщень	
Достатній рівень професійності робочої сили	
Можливості	Загрози
Ефективне використання геополітичного й географічного положення міста	Зміна клімату та глобальне потепління
Покращення умов для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків з країнами близького і далекого зарубіжжя	Високий ступінь відкритості міста для ввозу наркотиків та контрабандних товарів
Ефективне використання територіальних ресурсів (землі, нерухомості)	Зниження народжуваності та старіння населення
Формування на території міста ефективної екологічної інфраструктури	Неврегульованість земельних відносин Зниження родючості ґрунтів
Створення і розвиток системи іпотечного кредитування будівництва житла, особливо соціального	Невідповідність використання земельних ресурсів вимогам раціонального природокористування
Запровадження ефективної системи адресної допомоги незахищеним верствам населення	Високий рівень захворюваності населення, у першу чергу – онкологічними та серцево-судинними хворобами
Державна фінансова підтримка освіти і науки	Небезпека техногенних катастроф у зв'язку зі зносом обладнання та інженерної інфраструктури
Підвищення якості медичної допомоги	Технічне та технологічне відставання від розвинених країн
Достатнє державне фінансування системи охорони здоров'я	Відтік із міста творчої молоді
Розширення ринку продукції місцевих виробників	Збільшення частки населення з низькими доходами

Таким чином, зосередивши досягнення розвитку України, місто Конотоп містить потенціал різних небезпек: соціальних, екологічних, техногенних та інших. На сьогодні більшість проблем продовжують загострюватися й набувають нових виражень.

У результаті проведеного SWOT-аналізу можна виділити деякі основні проблеми сталого розвитку, що характерні для м. Конотопа як складної соціо-еколого-економічної системи. По-перше, спостерігається від'ємне сальдо природного приросту населення та високий рівень захворюваності населення, у першу чергу – онкологічними та серцево-удинними хворобами. По-друге, значний знос основних фондів і висока енергоємність ЖКГ. По-третє, високий ступінь відкритості міста для ввозу наркотиків та контрабандних товарів. По-четверте, високий ступінь зносу інженерної інфраструктури міста, ресурсомісткі й застарілі технології отримання тепла й електроенергії, великі втрати тепла в мережі. По-п'яте, низький рівень середньої заробітної плати та розміру пенсій.

Місто є джерелом переважної більшості технічних, організаційних і соціальних інновацій. Досягнення науки, культури, техніки, інформаційні потоки народжуються саме в містах. Багато політичних рішень, життєві стандарти й стереотипи, мода – це також продукція міст. Природно, що і ціннісні орієнтації мешканців міст повинні відповідати базовим цінностям сучасної цивілізації. Тому стратегічний план повинен містити об'рунтування системи цінностей міського співтовариства.

Майбутній Конотоп в уявленні населення повинен виглядати містом, що забезпечує високу якість життя його мешканцям, містом, де люди живуть у комфортному й безпечному середовищі, зі сприятливим мікрокліматом, містом, що має в Україні й світі привабливий імідж, потужний транспортний товаропровідний вузол, торгівельний і адміністративний центр, що має багату культуру й високе мистецтво.

Структура стратегічних цілей розвитку Конотопа визначається, з одного боку, виходячи із зовнішніх геополітичних і соціально-економічних умов, що складаються, з іншого, – із закономірностей зміни соціально-економічного стану всередині міста. При цьому повинні враховуватися і конкурентні можливості Конотопа.

Головна стратегічна мета міського розвитку в майбутньому має бути тісно пов'язана із забезпеченням поліпшення якості життя в місті і зростанням життєвого потенціалу населення. Всі складові якості життя при переході до стійкого розвитку мають бути збалансовані, при цьому необхідно передбачити збереження міських ресурсів для майбутніх поколінь конотопчан.

Існує об'єктивна необхідність забезпечити в місті та в цілому по Україні єдиний підхід при вирішенні соціальних, економічних та екологічних проблем, розглядаючи їх єдиний об'єкт управління з загальною стратегією розвитку, загальною природно-ресурсною базою, біосферою, загальними джерелами водо- і енергозабезпечення.

Стратегія містить ідеї й принципи, які визначають орієнтири для бізнесу, потенційних інвесторів, влади і населення міста, допомагаючи приймати оперативні рішення з врахуванням бачення перспективи. Вона не відмінняє і не замінює інші види планів. Вона не є комплексним планом і визначає розвиток лише найбільш важливих, пріоритетних для міста галузях.

Система стратегічних цілей екологізбалансованого розвитку міста повинна доповнюватись основними макроекономічними індикаторами розвитку. На основі проведеного стратегічного аналізу стану міста можна запропонувати наступні стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку міста Конотопа (представлені в таблиці 3.7).

Таблиця 3.7

**Стратегічні напрямки соціо-еколого-економічного розвитку міста
Конотопа**

SO	ST
<p>Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків із країнами близького і далекого зарубіжжя</p> <p>Інтенсивний розвиток у місті оптової та роздрібної торгівлі</p> <p>Розвиток зв'язків із місцевими виробниками сільськогосподарської продукції</p> <p>Реалізація проектів розвитку Конотопського залізничного вузла</p> <p>Покращення існуючих та створення нових механізмів державного та муніципального регулювання економіки міста</p> <p>Формування та реалізація інноваційних стратегій розвитку міста Конотопа на основі потенціалу промислових підприємств, підприємництва та освітніх закладів.</p> <p>Підтримка підприємств, які виробляють унікальну продукцію</p> <p>Проведення в місті єдиної містобудівної політики й розвиток будівельної індустрії</p> <p>Створення і розвиток механізмів іпотечного кредитування соціального житла</p> <p>Подальший розвиток на території міста екологічної інфраструктури</p> <p>Подальший розвиток соціальної підтримки населення</p>	<p>Удосконалення й підвищення ефективності організації боротьби з контрабандою</p> <p>Створення умов для залучення до науково-педагогічної роботи творчої молоді</p> <p>Розробка заходів протидії пропаганді алкоголю та паління</p> <p>Підвищення ефективності роботи з виховання щодо дбайливого ставлення до природних та культурних об'єктів міста</p> <p>Підтримка розвитку в місті малого підприємництва</p> <p>Прийняття кардинальних заходів щодо комплексної реконструкції міста, розвитку інженерно-комунікаційного, енергетичного і дорожньо-транспортного комплексу Конотопа</p>

WO	WT
<p>Розробка програми формування в м. Конотоп сприятливих умов для інноваційної та інвестиційної діяльності</p> <p>Розробка програми використання наукового й промислового потенціалу для потреб міста</p> <p>Розробка програми підвищення конкурентоспроможності деяких галузей виробництва</p> <p>Розробка програми контролю за ввозом контрабандних товарів та наркотичних засобів</p> <p>Розробка програми покращення умов праці</p> <p>Розробка програми з оновлення житлового фонду</p> <p>Розробка програм житлового будівництва для талановитих молодих фахівців</p> <p>Розробка програми щодо впровадження сучасних ресурсозбегігаючих технологій</p> <p>Розробка програми розвитку інженерно-технічної і дорожньо-транспортної мережі міста</p>	<p>Розробка програми покращення якості міського середовища</p> <p>Розробка програми промислового розвитку Конотопа</p> <p>Розробка перспективних напрямів розвитку вищої та середньої професійної освіти</p> <p>Розробка перспективної екологічної програми</p> <p>Розробка програми щодо покращення демографічної ситуації і зміцнення здоров'я мешканців міста</p> <p>Розробка механізмів державного та муніципального регулювання економіки міста</p>

З метою визначення можливих шляхів розвитку та формування цілей розвитку міської території в роботі проведено апробацію запропонованих у розділі 2 науково-методичних підходів до оцінки стану міського середовища з використанням комплексного показника оцінки якості міського середовища. Для визначення значущості різних аспектів комфортності міста оцінки були задіяні експерти (представники різних груп стейкхолдерів). Кожному структурному елементу міського середовища респондентами присвоювалась вага в інтервалі $[0, 1]$, що дають у сумі 1.

Значущість структурних елементів міського середовища розподілилась так:

Таблиця 3.8

Значущість структурних елементів міського середовища

Субіндекс, M_p	Соціально- економічний показник (M_1)	Еколого- економічний показник (M_2)	Соціально- екологічний показник (M_3)
Вага	0,35	0,37	0,28

Значення комплексного показника оцінки якості міського середовища для м. Конотоп у порівнянні з показниками міст Сумської області становить (таблиця 3.9):

Таблиця 3.9

Розрахункові значення комплексного показника оцінки якості міського середовища

Міста	Соціально- економічний показник (M_1)	Еколого- економічний показник (M_2)	Соціально- екологічний показник (M_3)	Комплексний показник оцінки якості міського середовища
Суми	0.324	0.664	0.593	0.408
Шостка	0.227	0.458	0.639	0.450
Ромни	0.767	0.876	0.454	0.682
Конотоп	0.614	0.381	0.496	0.575
Охтирка	0.231	0.821	0.753	0.573

КПОЯМС приймає значення від 0,408 до 0,682, тобто дані міста Сумської області за критеріями оцінки відносять до міст із помірно сприятливим міським середовищем.

Для досягнення рівня сприятливого середовища в м. Конотоп необхідно створити умови для сталого соціо-еколого-економічного розвитку, які будуть відображені в стратегічних і оперативних цілях та напрямках розвитку міста.

Для досягнення стратегічних цілей розвитку Конотопа з урахуванням його специфіки визначено основні сценарії розвитку, комбінація яких буде визначати основні параметри соціо-еколого-економічного розвитку в місті.

3.3. Сценарії стратегічного соціо-еколого-економічного розвитку м. Конотоп

Сценарії розвитку – це один із методів прогнозування, розділ стратегічного управління, що займає проміжну позицію між експертними методами оцінки та методами математичного моделювання.

Сценарії розвитку м. Конотопа наведені в таблиці 3.9.

Таблиця 3.10

Сценарії соціо-еколого-економічного розвитку м. Конотопа

Сценарії розвитку	Зміст напрямку
1. Песимістичний	Передбачається, що більшість загроз і багато внутрішніх проблем «запрацюють», і ці ризики настануть із високою ймовірністю, що значно погіршить існуючу ситуацію, незважаючи на зусилля впровадження Стратегії
2. Розвиток міста за інерцією	Перебачається, що соціо-еколого-економічний розвиток міста буде проходити без виділення місцевою владою пріоритетних напрямків і без проведення управлінських заходів
3. Оптимістичний	Передбачається позитивна динаміка, яка буде можлива без значних зусиль «із середини системи» через вдалий збіг обставин і підтримку сильних сторін міста зовнішнім можливостям

Комплексна оцінка якості міського середовища показує, що за окремими показниками соціальної і екологічної сфери, які значно впливають на якість життя громадян, ситуація в м. Конотоп не є найкращою в порівнянні з деякими містами Сумської області. Відтак, оскільки головним об'єктом

спрямування стратегічних зусиль розвитку є людина і якість її життя, запропоновано сформулювати стратегічну місію, бачення і цілі для м. Конотоп (рис. 3.9).

<u>Стратегічна місія</u>		
<i>Створити комфортні та безпечні умови проживання мешканців та примножити економічне багатство</i>		
<u>Стратегічне бачення</u>		
<i>Конотоп у 2020 році – місто, де мешканцям комфортно та безпечно жити й працювати при економічному зростанні, не завдаючи шкоди навколишньому середовищу</i>		
<u>Стратегічна ціль 1</u>	<u>Стратегічна ціль 2</u>	<u>Стратегічна ціль 3</u>
<i>Збереження та розвиток населення</i>	<i>Зростання економіки міста</i>	<i>Екологічна безпека та ресурсозбереження</i>
Операційна ціль 1.1 <i>Якісна, доступна та ефективна система охорони здоров'я</i>	Операційна ціль 2.1 <i>Розвиток підприємницької діяльності</i>	Операційна ціль 3.1. <i>Забезпечення загальнонаціональних інтересів у сфері захисту довкілля на території</i>
	Операційна ціль 2.2 <i>Залучення інвестицій</i>	
Операційна ціль 1.2 <i>Якісна система забезпечення комунальними послугами</i>	Операційна ціль 2.3 <i>Доступна, надійна й зручна транспортна система</i>	Операційна ціль 3.2 <i>Збалансовані, екологічно безпечні водні ресурси</i>
		Операційна ціль 3.3 <i>Покращення управління відходами</i>
		Операційна ціль 3.4 <i>Енергетично безпечна територія</i>

Рис. 3.9 – Стратегічна місія, бачення та цілі розвитку м. Конотоп

Обрані стратегічні цілі будуть реалізовані через систему операційних цілей.

Стратегічна ціль 1: Розвиток людського капіталу

Операційна ціль 1.1: Якісна, доступна та ефективна система охорони здоров'я

Збереження та розвиток людського капіталу має стати основою соціальної політики, оскільки за умов відсутності цілеспрямованої політики стабілізації демографічних процесів, за оцінками експертів, до початку 20-х років XXI століття матимемо різке – на 30 – 32 % – скорочення працездатного населення найбільш активної вікової групи – до 25 років. Це є критичним для забезпечення процесів відтворення населення. Відбуватиметься подальше його старіння, і до 2035 року особи віком старше 50 років становитимуть більше 40 %. Скорочення населення відбувається постійно. Протягом останніх 15 років і на теперішній час населення міста скоротилося порівняно з 2001 роком на 4405 осіб, тобто на 4,7 %.

Конотопська центральна районна лікарня (17 будівель) обслуговує 87,8 тис. мешканців міста та 30,6 тис. мешканців району. У лікарні функціонують 17 стаціонарних відділень, у яких розгорнуто 600 ліжок. Амбулаторно-поліклінічне відділення нараховує 31 дільницю (сумарна кількість відвідувань за зміну –1377).

У структурі смертності конопчан переважають серцево-судинні захворювання. Друге місце в структурі причин смертності посідають новоутворення. Смертність населення від зовнішніх причин (нещасні випадки, травми та отруєння) на третьому місці.

Підвищення ефективності системи відбуватиметься за такими напрямками:

- пріоритетний розвиток первинної медичної допомоги, забезпечення вільного вибору лікаря первинної допомоги;
- реструктуризація ліжкового фонду стаціонарів, викремлення непрофільної діяльності;

- впровадження договірних механізмів фінансування й зміна статусу лікарняно-профілактичних закладів;
- мотивація лікарняного персоналу до підвищення ефективності та якості роботи.

Таблиця 3.11

Ключові індикатори розвитку

Індикатор	Одиниці виміру	Поточне значення	Сценарії розвитку		
			Песимістичний	По інерції	Оптимістичний
Очікувана тривалість життя при народженні	років	72,7	68	70	76
Первинна захворюваність	осіб	467	623	589	270
Смертність дітей віком до 1 року	Випадків/1000 народжених	6,3	8,9	6,8	4,2
Смертність у працездатному віці	Випадків/1000 мешканців	246	457	382	129
Частка видатків на первинну допомогу в загальних видатках на охорону здоров'я	%	6	5,3	7,6	12,5
Середня кількість днів роботи ліжка стаціонарів на рік	днів	298	247	310	338
Середні терміни лікування на ліжках стаціонарів	днів	11	15	12	6

Операційна ціль 1.2: Якісна система забезпечення комунальними послугами

Стан інфраструктури міста є дуже складним. Водопостачання міста здійснюється централізованим комунальним водопроводом та локальними системами господарсько-питного водопостачання окремих підприємств. Водопровідна мережа – кільцева, низького тиску.

На даний час у місті Конотоп експлуатуються 34 артезіанські свердловини потужністю 1390 м³/год. У системі водопостачання налічується 23 діючих водопровідних насосних станцій (5 – другого підйому, 18 – третього підйому), 305 водорозбірних колонок та 13 каналізаційних насосних станцій. Централізованим водопостачанням охоплено понад 34 тис. абонентів.

Таблиця 3.12

Обсяг споживання води за категоріями споживачів, тис. м³

Категорія споживачів	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Населення	2661,20	2731,70	2663,50	2580,30	2347,8	2331,0
Промислові підприємства	334,3	294,9	279,8	285,9	402,6	452,3
Бюджетна сфера	190,20	182,50	179,80	169,50	215,5	181,0
Всього	3185,70	3209,10	3123,10	3035,70	2965,9	2964,3

Протяжність водопровідних мереж – 189,3 км, каналізаційних – 99,4 км. Територія міста поділена на окремі басейни каналізування, що обслуговуються самополивними колекторами, насосними станціями та напірними трубопроводами, якими стічні води транспортуються на міські очисні споруди.

Існуючий комплекс очисних споруд м. Конотоп має загальну проектну потужність – 21,0 тис.м³/добу, усереднене фактичне надходження на очисні споруди складає 8,0 тис.м³/добу.

Водоканалізаційна інфраструктура практично повністю зношена й несе в собі екологічну небезпеку.

Загальна протяжність теплових мереж у місті складає 102,4 км. Значна частина мереж, через тривалий термін експлуатації, потребує ремонту або заміни. Більшість основних фондів теплоенергетичних підприємств морально застарілі та фізично зношені. Так, наприклад, котли типу «НІСТУ-5» експлуатуються з коефіцієнтом корисної дії 68-70%, а втрати в мережах на всіх етапах від генерування до споживання теплової енергії ледве відповідають допустимим нормативам (КП «Теплогарант» – 9,2%, ДП «Авіакон» – 13,0%, ТОВ «Тепловодпостач» – 8,1%).

Переважна частина проблем пов'язана з нестачею капіталовкладень. Систематичне недофінансування інфраструктурних мереж призводить до значних втрат ресурсів при транспортуванні та розподіленні. Недофінансування капітальних проектів має значний вплив і на житловий фонд, 1/8 всіх будинків зношена більш ніж на 40%. Ліфти перебувають в аварійному стані.

Стан забезпечення комунальними послугами вимагає негайних комплексних дій. Наразі реконструкція інфраструктури міста потребує значних сум, а строки реалізації складають до 10 років. Отже, місту необхідно негайно змінювати підхід до підтримки інфраструктурних потужностей.

Підвищення ефективності системи відбуватиметься за такими напрямками:

- реконструкція й модернізація наявних потужностей та мереж;
- поліпшення стану житлового фонду;
- розбудова потужностей та інфраструктури мережі.

Таблиця 3.13

Ключові індикатори розвитку

Індикатор	Одиниці виміру	Поточне значення	Сценарії розвитку		
			Песимістичний	За інерцією	Оптимістичний
Протяжність водогонів	м/1000 осіб	2,7	2,5	2,9	3,8
Щільність водогонів	км/км ²	1,5	1,5	2,0	3,7
Протяжність каналізаційних мереж	м/1000 осіб	0,9	0,8	1,7	2,9
Щільність каналізаційних мереж	км/км ²	3,2	3,2	4,0	10
Доля втрат води від загального споживання	%	19	21	16	5
Ступінь зношеності тепломереж	%	45	48	52	24
Частка зношеності житлового фонду більш ніж 40%	%	15	17	23	9

Стратегічна ціль 2: Зростання економіки містаОпераційна ціль 2.1: Розвиток підприємницької діяльності

Стан розвитку підприємництва за останні роки свідчить про зростання ролі цього сектора економіки в господарському комплексі міста. Підвищилася соціальна значущість підприємництва. Формування стимулюючих умов для ефективного розвитку підприємницької діяльності здійснювалося шляхом удосконалення регуляторних процесів та нормативно-правової бази, запровадження нових підходів до реєстрації підприємців, надання їм дозвільних документів, механізмів фінансової та ресурсної

підтримки, розбудови інфраструктурних компонентів, підвищення кадрового потенціалу малого підприємництва.

За даними державних реєстраторів, у м. Конотоп станом на 01.01.2012 р. в загальному реєстрі по місту налічувалося 753 юридичних та 3724 фізичних осіб-підприємців (особи, які не припинили діяльність). Щорічно в середньому по місту реєструється 30 юридичних осіб та 350 фізичних осіб-підприємців.

Станом на 01.01.2012 по Конотопській об'єднаній державній податковій інспекції зареєстровано 186 суб'єктів господарювання – юридичних осіб та 1896 фізичних осіб – платників єдиного податку. Відчутнішою стає участь малого та середнього бізнесу у формуванні доходів місцевого бюджету. У 2011 році сума надходжень від малого та середнього підприємництва склала 19,9 млн.грн. Темп росту до 2010 року – 120,3%, питома вага – 22,4%.

Незважаючи на всі позитивні зрушення, існують проблеми, що стримують розвиток малого та середнього підприємництва в місті. На зниження життєздатності суб'єктів малого та середнього бізнесу впливають обмеження фінансово-кредитних ресурсів, слабкість матеріальної та технічної складових діяльності малого підприємництва.

Підвищення ефективності системи відбуватиметься за такими напрямками:

- створення сприятливих умов для стійкого розвитку малого та середнього бізнесу;
- підвищення його внеску в забезпечення зайнятості населення району;
- наповнення бюджетів усіх рівнів;
- вирішення соціально-побутових проблем;
- насичення ринку товарами й послугами.

Таблиця 3.14

Ключові індикатори розвитку

Індикатор	Одиниці виміру	Поточне значення	Сценарії розвитку		
			Песимістичний	За інерцією	Оптимістичний
Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців	осіб	4598	2987	4890	8895
Кількість зареєстрованих юридичних осіб	осіб	1090	785	987	2110
Обсяг реалізованої малими та середніми підприємствами продукції (робіт, послуг)	млн. грн.	2705,9	1905	2178	4273
Частка малих та середніх підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції (робіт, послуг) по місту	%	100,0	93	100	100
Кількість найманих працівників малих та середніх підприємств	осіб	7005	5998	6883	10203
Частка надходження доходів до загального фонду місцевого бюджету від підприємств малого та середнього бізнесу й приватних підприємців у власних та закріплених доходах бюджету	%	43	36	42	80

Операційна ціль 2.2: Залучення інвестицій

Конотоп – це місто, яке інтенсивно розвивається та належить до групи інвестиційно-привабливих міст України. Привабливість інвестиційного клімату міста Конотоп зумовлена низкою факторів, а саме:

- потужний промисловий потенціал і перспективи його розвитку;

- наявність вільних земельних ділянок та приміщень для розміщення виробництва;
- розвинений науково-технічний потенціал;
- кваліфікована робоча сила та управлінський персонал;
- розвинута інфраструктура транспорту й зв'язку;
- розвинений агропромисловий комплекс, харчова та переробна промисловість;
- вдале географічне розташування – проходять транспортні шляхи, що пов'язують регіони України з країнами СНД та Європи;
- розвинена банківська мережа.

За 9 місяців 2015 року в економіку міста, за рахунок усіх джерел фінансування, було вкладено 200,48 млн. грн. капітальних інвестицій. За даним показником та обсягом освоєння капітальних інвестицій на 1 особу (2188 грн.) м. Конотоп займає II місце серед міст області (I місце обласний центр – м. Суми). Короткий опис потенційних можливостей не дозволяє відобразити всі фактори інвестиційної привабливості міста, але, враховуючи ринкові перетворення, ці можливості можуть виявитися сприятливими для інвесторів, які своєчасно відреагують на пропозиції міста Конотоп щодо розміщення інвестицій.

Одним із головних напрямків роботи міської ради є створення сприятливих умов для розвитку місцевої економіки, яка б відзначалась високою ефективністю, конкурентоздатною продукцією, високими доходами, відповідним рівнем і якістю життя населення, характерними для європейських країн.

Пріоритетними напрямками у сфері залучення інвестицій в економіку міста є:

- виробництво в галузі харчової, деревообробної, будівельної, легкої промисловості;
- впровадження інноваційних технологій у виробництві;
- впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій;

- модернізація житлово-комунального та дорожнього господарства;
- захист навколишнього середовища й здійснення природоохоронних заходів;
- відродження пам'ятників історії та культури;
- розвиток міського автомобільного та електротранспорту;
- розвиток соціальної сфери;
- розвиток сфери послуг та побутового обслуговування;
- розвиток індустрії розваг та відпочинку, туристичної сфери.

Підвищення ефективності системи відбуватиметься за такими напрямками:

1. Підвищення інвестиційної привабливості міста за рахунок створення стабільного та прогнозованого середовища, забезпечення розвитку високоефективної системи управління місцевою економікою.

2. Формування на професійній основі конкурентних переваг міста у сфері інвестиційної діяльності, підготовка відповідних якісних інформаційних матеріалів, їх поширення в друкованому й електронному вигляді, а також перед цільовою аудиторією на форумах, конференціях, ділових зустрічах.

3. Стимулювання суттєвого збільшення обсягів інвестицій та їх спрямування на вирішення пріоритетних завдань, визначених програмою соціального та економічного розвитку міста.

Таблиця 3.15

Ключові індикатори розвитку

Індикатор	Одиниці виміру	Поточне значення	Сценарії розвитку		
			Песимістичний	За інерцією	Оптимістичний
1	2	3	4	5	6
Середнє щорічне зростання реального ВВП	% рік	4,2	2,8	3,4	6,7

Продовження таблиці 3.15

1	2	3	4	5	6
Кумулятивні прямі іноземні інвестиції на 1 мешканця	дол.США/мешканця	27,9	22,8	27,6	38,9
Капітальні інвестиції на рік на одну особу	Тис.грн/мешканця	3,32	1,7	2,8	5,9

Операційна ціль 2.3: Доступна, надійна й зручна транспортна система

Особливості структури економіки Конотопа роблять визначальною необхідність розвитку транспортної інфраструктури. У нових геополітичних умовах особливого значення набуває диференціація транспортних потоків, зростання, крім автомобільного та залізничного транспорту. Важливо, щоб їх розвиток відбувався на основі збалансованості, з урахуванням природних особливостей та відповідав потребам економіки міста.

За 2014 рік підприємствами транспорту міста перевезено 2239,0 тис.т вантажів, що на 25,9% більше, ніж у 2013 році. Обсяг виконаного вантажообороту склав 7461,0 млн.ткм, або 89,6% обсягу 2013 року.

Відправлення вантажів залізничним транспортом, у порівнянні з 2013 роком, збільшилося на 26,8%.

Підприємствами автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями) за 2014 рік перевезено 53,9 тис.т вантажів, що становило 99,4% до 2013 року. Вантажооборот склав 6,5 млн.ткм, що становило 70,5% до 2013 року.

Послугами пасажирського транспорту за 2014 рік скористалося 21,5 млн. пасажирів, що на 1,8% більше порівняно з 2013 роком. Пасажирооборот виконаний в обсязі 1353,6 млн.пас.км, що склало 67,1% до 2013 року.

Перевезення пасажирів залізничним транспортом становили 98,1% обсягів 2013 року.

Підприємствами автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями) за 2014 рік

перевезено 7,8 млн. пасажирів, що становило 98,7% до 2013 року. Пасажирооборот виконаний в обсязі 57,5 млн.пас.км, що на 3,5% більше порівняно з 2013 роком.

Перевезення міським трамвайним електротранспортом зросли на 14,0% порівняно з 2013 роком. Три трамвайні маршрути загальною протяжністю 27,8 км з'єднують центральні вулиці з віддаленими районами міста, забезпечують під'їзд до основних об'єктів масового відвідування. Енергозабезпечення перевезень здійснюють 2 тягові підстанції, загальна потужність яких складає майже 20 тис.кВт.

Значною загрозою надійності та передбачуваності масового транспорту є ступінь зношеності інфраструктури й рухомого складу. Це погіршує його надійність і загрожує безпеці пасажирів. Зношеність дорожнього покриття також значно підвищує ризик виникнення автотранспортних пригод.

Підвищення ефективності системи відбуватиметься за такими напрямками:

- покращення стану дорожнього сполучення в місті;
- створення оптимальних умов для транспортного забезпечення;
- оновлення міського трамвайного електротранспорту.

Таблиця 3.16

Ключові індикатори розвитку

Індикатор	Одиниці виміру	Пото- чне зна- чення	Сценарії розвитку		
			Песимі- стичний	За інерцією	Оптимі- стичний
частка відремонтованих (реконструйованих) доріг у загальній протяжності доріг	%	39	27	33	52
темп зростання вантажоперевезень до попереднього періоду	%	3,5	2,7	3,1	5,9
темп зростання пасажироперевезень до попереднього періоду	%	1,8	0,9	1,3	3,2
Кількість введених трамвайних вагонів	шт	0	0	0	4

Стратегічна ціль 3: Екологічна безпека та ресурсозбереження

Оперативна ціль 3.1: Забезпечення загальнонаціональних інтересів у сфері захисту довкілля на території

Метою екологічної політики є стабілізація й поліпшення стану навколишнього природного середовища шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічного природного середовища для життя й здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем. Антропогенне й техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники в розвинутих країнах світу. Першопричинами екологічних проблем є: успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсно- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов; зношеність основних фондів промислової й транспортної інфраструктури; існуюча система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій; недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства; недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища; недотримання природоохоронного законодавства.

На сьогодні багато країн, окремих регіонів, міст стикаються з різного роду проблемами, пов'язаними з кліматичними змінами, яких зазнає навколишнє природне середовище. Тому, в умовах постійного зростання потреб сучасного «інфраструктурного» світу, досягнення сталого розвитку неможливе без своєрідної адаптаційно-збалансованої взаємодії суспільства та природи.

Підвищення ефективності системи відбуватиметься за такими напрямками:

- формування системи екологічного моніторингу;

- збільшення кількості об'єктів інфраструктури для підтримки екологічної поведінки мешканців та формування здорового способу життя;
- припинення втрати біо- та ландшафтного різноманіття;
- формування цілісної та репрезентативної екомережі;
- підвищення екологічної культури населення.

Таблиця 3.17

Ключові індикатори розвитку

Індикатор	Одиниці виміру	Поточне значення	Сценарії розвитку		
			Песимістичний	За інерцією	Оптимістичний
1	2	3	4	5	6
поінформовано про екологічне поводження громадян	%	35	29	42	63
кількість екологічних навчальних курсів у програмах шкільних та вищих навчальних закладів	шт	24	18	31	42
кількість студентів, які мають доступ до навчальних екологічних програм	осіб	456	231	375	634

Операційна ціль 3.2: Збалансовані, екологічно безпечні водні ресурси

Сучасний стан поверхневих водойм характеризується антропогенним тиском суб'єктів господарювання. Скидом недостатньо очищених стоків, що

щорічно надходить до них. Також причинами незадовільного стану річок є надходження без очищення зливових (талих) вод зі значної території міста. Основними причинами скиду забруднюючих вод є: неефективна робота існуючих каналізаційних очисних споруд, недостатня кількість очисних споруд каналізації. Також не сприяють поліпшенню екологічного стану водних об'єктів існуючі технологічні схеми водоочисних споруд, застаріла технологія очистки стічних вод, значна зношеність існуючих водопровідних і каналізаційних мереж.

Річка Сейм у межах Сумської області проходить територією Білопільського, Буринського, Путивльського, Кролевецького та Конотопського районів. Основні її притоки на території області: р. Вир, р. Єзуч, р. Чаша, р. Куколка.

Контроль якості води річки Сейм у звітному періоді проводився по 4 створам. У створі, розташованому на кордоні з Росією (с. Нові Вирки Білопільського району) перевищення ГДК для водойм рибогосподарського призначення відмічено по марганцю – 4,2 ГДК (2013 р. – 2,2 ГДК) та фосфатам – 1,1 ГДК. У створах вище та нижче м. Путивль перевищення ГДК для водойм рибогосподарського водокористування зафіксовано тільки по марганцю – 4,8 ГДК (2013 р. – 2,5 ГДК) та фосфатам – 1,1 ГДК.

У створі на кордоні з Чернігівською областю перевищення показників для водойм рибогосподарського водокористування зафіксовано тільки по марганцю – 4,8 ГДК.

На території Конотопського району річка Сейм зазнає впливу зворотних вод підприємств, що мають скиди в її притоку – річку Єзуч.

Контроль якості води в річці Єзуч – притоки р. Десни II порядку – проводився по 2 створам. У створі вище м. Конотоп якість води не відповідає нормативам ГДК для водойм рибогосподарського користування за такими показниками: фосфати – 4,2 ГДК (2013 р. – 1,5 ГДК), марганець – 4,9 ГДК (2013 р. – 3,6 ГДК), БСК5 – 1,8 ГДК. Якість води в річці Єзуч нижче міста Конотоп не відповідає нормативам ГДК для водойм рибогосподарського

користування за такими показниками: БСК5 – 3,1 ГДК (2013 р. – 5,8 ГДК); амоній сольовий – 7,4 ГДК (2013 р. – 4,2 ГДК); фосфати – 12,6 ГДК (2013 р. – 14,1 ГДК); марганець – 8,6 ГДК (2013 р. – 3,2 ГДК); залізо загальне – 3,5 ГДК (2013 р. – 3,2 ГДК).

Кисневий режим був задовільний на всіх водоймах і коливався в межах 4,8-9,6 мгО₂/дм³.

За даними досліджень Сумської філії ДУ «Держгрунтохорона», вміст нітратів, пестицидів і важких металів у пробах води, відібраних у річках, ставках і озерах Сумської області (всього відібрано 20 проб) не перевищував гранично-допустимих концентрацій.

Конотоп забезпечений поверхневими та підземними водними ресурсами в достатній мірі. На питні та санітарно-побутові потреби населення використовуються лише підземні води.

Таблиця 3.18

Використання підземних вод м. Конотоп у порівнянні з іншими адміністративними районами Сумської області [49]

Найменування адміністративних районів	Використання підземних вод станом на 01.01.2015 р.	
	млн. м ³ /рік	тис.м ³ /добу
Суми	16,89	46,274
Охтирка	1,667	4,567
Глухів	1,086	2,984
Конотоп	3,244	8,888
Ромни	1,301	3,564
Шостка	3,966	10,866

Водозабезпеченість підземними (артезіанськими) водами на одного жителя становить 0,177 тис.м³/рік.

Підвищення ефективності системи відбуватиметься за такими напрямками:

- розробка та впровадження системи захисту водних ресурсів від виснаження та забруднення;
- зменшення підтоплення території міста;
- відновлення гідрологічного режиму річок та водойм;
- встановлення водоохоронних зон та прибережних захисних смуг.

Таблиця 3.19

Ключові індикатори розвитку

Індикатор	Одиниці виміру	Поточне значення	Сценарії розвитку		
			Песимістичний	За інерцією	Оптимістичний
якість питної води	%	79	63	81	87
якість очищення стічних вод	%	56	43	62	84
зменшення обсягів використання та забору води	%	7	5	7,8	9
очищення площі водних об'єктів від замулення	% від загальної площі, яка потребує очищення	5	2,8	5,6	7,4
темп зменшення обсягів забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти шляхом будівництва й реконструкції очисних станцій	% до попереднього року	1,2	0,7	1,8	3,9

Операційна ціль 3.3: Покращення управління відходами

Однією з найгостріших екологічних проблем є поводження з відходами. Станом на 01.01.2015 рік у Сумській області накопичено 30879793,992 т відходів 1-4 класів небезпеки.

Основними джерелами утворення відходів є підприємства хімічної, машинобудівної, паливно-енергетичної, будівельної галузей,

агропромислового комплексу та сфери комунально-побутового обслуговування. Найбільша кількість відходів утворюється на підприємствах хімічної та машинобудівної галузей промисловості.

Найбільші обсяги утворення відходів спостерігаються в промислово розвинених районах області, зокрема, містах Суми, Шостка, Конотоп, Ромни.

Основні показники поводження з відходами 1-4 класів безпеки по м. Конотоп в порівнянні з іншими містами Сумської області наведено в таблиці 3.19.

Таблиця 3.20

Основні показники поводження з відходами 1-4 класів безпеки [49]

Місто	Фактично утворилося відходів, т	Утилізовано, оброблено відходів, т	Передано на сторону відходів, т	Накопичено відходів станом на 01.01.2015р, т
Суми	667585,56	99624,76	127691,09	29639999,59
Охтирка	15232,75	30,15	4594,51	39845,76
Глухів	7549,37	0,915	2284,161	17580,86
Конотоп	63225,26	49643,78	10202,94	69529,885
Лебедин	7068,034	224,485	5006,329	63565,306
Ромни	10336,925	582,445	2102,307	250977,112
Шостка	60956,006	52994,224	9087,149	80553,453

За показниками м. Конотоп знаходиться на IV місці серед міст області.

Із метою запобігання забруднення довкілля небезпечними відходами, відповідно до ст. 17 Закону України «Про відходи», суб'єктами господарювання повинні здійснюватися відповідні заходи щодо максимальної утилізації відходів чи передачі їх іншим споживачам та спеціалізованим підприємствам, установам і організаціям, які займаються збиранням, обробленням та утилізацією відходів. У загальній кількості відходів, що утворились протягом 2014 року, найбільшу питому вагу складають відходи, що містять неметали та їхні сполуки (385,2 тис. т або 41,1% до загального обсягу), інші відходи (258,1 тис. т або 27,5% до

загального обсягу), відходи, що містять метали та їхні сполуки (179,3 тис. т або 19,1% до загального обсягу) та відходи від очищення комунальних та стічних вод (87,9 тис. т або 9,4 % до загального обсягу).

Підвищення ефективності системи відбуватиметься за такими напрямками:

- організація управління ТПВ;
- побудова сміттєпереробних підприємств;
- організація системи збору та утилізації через упровадження пересувних сортувальних станцій;
- вивільнення земельних ділянок за рахунок ліквідації стихійних сміттєзвалищ;
- виділення земельних ділянок і побудова полігонів ТПВ;
- забезпечення переробки не менше як 40 % ТПВ;
- зменшення впливу шкідливих речовин.

Таблиця 3.21

Ключові індикатори розвитку

Індикатор	Одиниці виміру	Поточне значення	Сценарії розвитку		
			Песимістичний	За інерцією	Оптимістичний
ТПВ, що переробляється	%	4	3	5,6	12
загальний обсяг ТПВ, накопичений у спеціально відведених місцях	т	93185,0	103394,3	132330,4	156779
площа під полігонами ТПВ	га	9	12	10	8
кількість громадян, поінформованих про екологічне поводження з ТПВ	осіб	58900	47300	61845	78400

Операційна ціль 3.4: Енергетично безпечна територія

27 липня 2011 року місто Конотоп приєдналося до масштабної ініціативи Європейської Комісії зі сталого розвитку міст – Угоди Мерів (Covenant of Mayors). Місто задекларувало наміри скоротити власні викиди вуглекислого газу щонайменше на 20% до 2020 року шляхом впровадження енергоощадних заходів, оптимізації споживання енергетичних ресурсів та нарощування використання відновлюваних джерел енергії.

Електропостачання м. Конотоп здійснюється від енергосистемної підстанції напругою 330/110 кВ «Конотоп». Підстанція розташована за межами міста.

Розподіл електроенергії між споживачами здійснюється через підстанції з вищою напругою. У місті експлуатуються підстанції 110 кВ: ПС «Конотоп-місто» 110/10 кВ; ПС «Поршень» 110/10 кВ; ПС «Підлипне» 110/10 кВ.

Таблиця 3.22

Обсяги споживання електричної енергії за категоріями споживачів, тис.МВт-год

Категорії споживачів	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Населення	42,04	47,21	56,67	53,63	53,71	57,20
Промислові підприємства	81,21	64,22	75,24	91,02	109,56	109,57
Інші, у тому числі бюджетна сфера та житлово-комунальне господарство	28,84	26,82	27,39	28,08	19,89	19,45
Міський електротранспорт	1,64	1,82	1,91	2,00	1,92	1,74
Всього:	153,73	140,07	161,21	174,73	185,08	187,96

Газопостачання в м. Конотоп здійснюється на базі природного мережного газу. Джерелом газопостачання є Конотопська АГРС. Магістральний газопровід від АГРС до ГРП-1 – підземний, високого тиску (6 кгс/см²). Загальна довжина газових мереж по місту становить 420 км.

Таблиця 3.23

Обсяги споживання природного газу за категоріями споживачів, млн.м³

Категорії споживачів	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Підприємства теплокомун- енергетики	21,10	21,01	23,64	23,23	24,83	23,15
Бюджетна сфера	1,41	1,30	1,48	1,41	1,28	1,21
Населення	31,41	30,48	32,10	31,46	30,88	29,64
Всього:	53,92	52,79	57,22	56,10	56,99	54,00

Структура споживання природного газу в розрізі споживачів (середній показник за 6 років) показує, що найбільшими споживачами природного газу в місті є населення – (56,2% від загальних обсягів) та підприємства теплокомуненергетики (41,4%).

Загальна кількість споживачів природного газу, включаючи населення, бюджетні організації та підприємства теплокомуненергетики, на кінець 2013 року становила 32,0 тис. абонентів.

Енергозабезпечення міста здійснюється переважно за рахунок зовнішніх джерел енергії:

Таблиця 3.24

Обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів

Ресурс	Одиниці виміру	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Електроенергія	тис. МВт-год	153,7	140,0	161,2	174,7	185,1	187,9
Природний газ	млн.м3	53,9	52,8	57,2	56,1	56,9	54,0
Бензин моторний	тис.т	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0
Дизельне паливо (газойлі)	тис.т	10,2	8,0	8,0	6,3	6,4	6,5
Дрова	тис.м3	0,8	0,7	1,5	1,3	1,1	1,2
Вугілля	тис.т	1,9	0,5	0,3	0,4	0,2	0,2

Для порівняльного аналізу наведені показники приведено до однієї одиниці вимірювання – кВт-год. Тут і надалі використано такі співвідношення: природний газ – 1 м3 = 8350 ккал, вугілля – 1 кг = 5000 ккал, дрова – 1 кг = 3300 ккал, бензин – 1 кг = 11250 ккал, дизельне паливо – 1 кг = 10700 ккал; 1,163 МВт-год = 1Гкал.

У загальній структурі споживання енергоресурсів по місту основну долю займає природний газ, частка якого становить 66,1% (за показником середньорічного споживання). Також вагомою є частка споживання електричної енергії – 20,6% та дизельного пального – 11,6%. Доля споживання інших видів паливно-енергетичних ресурсів не перевищує 2%.

Таблиця 3.25

Приведені обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів, тис.МВт-год

Ресурс	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7
Електроенергія	153,700	140,000	161,200	174,700	185,100	187,900

Продовження таблиці 3.25

1	2	3	4	5	6	7
Природний газ	523,426	512,743	555,472	544,790	552,559	524,397
Бензин моторний	15,701	14,392	13,084	13,084	13,084	13,084
Дизельне паливо (газойлі)	126,930	99,553	99,553	78,398	79,642	80,887
Дрова	0,003	0,003	0,006	0,005	0,004	0,005
Вугілля	0,110	0,029	0,017	0,023	0,012	0,012
Всього:	819,869	766,720	829,332	811,000	830,40	806,283

Централізованим теплопостачанням забезпечується житлова забудова міста, громадські та промислово-виробничі об'єкти, малоповерхова житлова забудова, розташована в районах із централізованим теплопостачанням (65% усіх споживачів). Гарячим водопостачанням споживачі забезпечуються за рахунок централізованої системи та індивідуальних водонагрівачів.

На території міста функціонують 3 основні теплопостачальні підприємства, що обслуговують 41 котельню (використовують природний газ) загальною встановленою потужністю – 187,7 Гкал/год, підключеним тепловим навантаженням – 83,3 Гкал/год. Використання потужності складає 44,4%.

У Конотопі найбільшим споживачем енергетичних ресурсів є населення, причому втрати на використання енергоносіїв складають у 2,5 – 3 рази більше, ніж у розвинених країнах. Постійне зростання вартості енергоресурсів та зниження якості послуг ЖКГ висуває на перше місце пріоритетність заходів щодо впровадження енергоефективних технологій. З огляду на зростання вартості енергоносіїв, стають економічно вигідними типи проектів з енергомодернізації та пошуку нових джерел енергозабезпечення.

Таблиця 3.26

Обсяг виробленої теплової енергії теплопостачальними підприємствами

Підприємство	Встановлена потужність, Гкал/год	Теплове навантаження, Гкал/год	Кількість котелень, од	Обсяг виробленої теплової енергії, тис.Гкал					
				2008	2009	2010	2011	2012	2013
КП «Теплогарант»	124,66	63,78	39	36,03	44,13	83,62	117,84	127,16	117,50
ДП «Авіакон»	23,00	9,23	1	33,89	34,62	34,14	32,85	35,51	36,65
ТОВ «Тепловодпостач»	40,00	10,28	1	19,13	20,88	21,63	21,56	21,61	20,77
Всього:	187,66	83,29	41	89,05	99,63	139,39	172,25	184,28	174,92

Упровадження енергоефективних технологій, розширення спектру джерел енергії, у тому числі відновлюваних, сприятиме підвищенню енергонезалежності міста.

При цьому правильне використання енергії є ключем до успішного вирішення екологічних проблем.

Підвищення ефективності системи відбуватиметься за такими напрямками:

- зменшення енергоспоживання населенням;
- підвищення рівня обізнаності населення про економічну ефективність впровадження енергозберігаючих проектів у побуті;
- зменшення енергоспоживання установами комунальної власності;
- підвищення рівня екологічної культури працівників підприємств, що надають житлово-комунальні послуги;
- підвищення кваліфікації енергоменеджерів;
- підвищення надійності роботи інженерних мереж;
- зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу від виробництва енергії;
- зниження споживання невідновлюваних джерел енергії;

- забезпечення розвитку альтернативної енергетики.

Таблиця 3.27

Ключові індикатори розвитку

Індикатор	Одиниці виміру	Поточне значення	Сценарії розвитку		
			Песимістичний	За інерцією	Оптимістичний
обсяг спожитих енергоресурсів населенням на 1 тис. мешканців	МВт-год	876,3	1380	940	569
обсяг газу в загальному обсязі енергоспоживання	%	66,1	69	72	57,3
обсяг та частка електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел	%	8	6	9	15

Запропонована стратегія розвитку для м. Конотоп враховує принципи екологічної збалансованості й орієнтована на зменшення антропогенного навантаження на природне міське середовище. З огляду на складну соціально-економічну та екологічну ситуацію, з урахуванням наявних фінансових можливостей для реалізації стратегії, вважаємо, що найбільш реалістичним є інерційний сценарій розвитку міста.

Реалізація стратегії не повинна призвести до появи нових негативних впливів на довкілля. Моніторинг ключових індикаторів розвитку є важливою формою контролю того, який фактичний вплив на довкілля матиме стратегія.

Варто враховувати, що процес стратегічного планування не обмежується розробленням стратегії. У процесі стратегічного управління соціо-еколого-економічним розвитком міста доцільно використовувати в якості важливого інструменту реалізації комплексні цільові програми. Їх слід формувати для вирішення особливо важливих, найбільш пріоритетних проблем розвитку міста.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Проведений аналіз показав, що м. Конотоп накопичило та зберегло потенціал історичного, культурного та промислового міста, яке визначає різноманітність ринку праці, розвиток соціальної інфраструктури, відносно високу кваліфікацію кадрів.

2. У результаті проведеного SWOT-аналізу можна виділити деякі основні проблеми сталого розвитку, які характерні для м. Конотопа як складної соціо-еколого-економічної системи: спостерігається від'ємне сальдо природного приросту населення та високий рівень захворюваності населення, у першу чергу – онкологічними та серцево-удинними хворобами; значний знос основних фондів і висока енергоємність ЖКГ; високий ступінь зносу інженерної інфраструктури міста, ресурсомісткі й застарілі технології отримання тепла та електроенергії, великі втрати тепла в мережі; низький рівень середньої заробітної плати й розміру пенсій; значні викиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище.

3. Розроблені методичні підходи були реалізовані на прикладі м. Конотоп. Проведено оцінку якості міського середовища й визначено значення комплексного показника оцінки якості міського середовища, який становить 0,575, що за критеріями означає, що це місто з помірно сприятливим середовищем для проживання населення.

4. КПОЯМС є інформаційною основою й дозволяє проводити нагляд за різними компонентами міського середовища, виявляти локальні можливості розвитку, що враховується в наступних етапах розробки стратегії розвитку міст. Для м. Конотоп показник соціально-економічного стану (M1) приймає значення 0,614. Для досягнення вищого рівня запропоновано стратегічну ціль «Розвиток економіки міста», де оперативними цілями визначено «Розвиток підприємницької діяльності», «Залучення інвестицій», «Доступна, надійна і зручна транспортна система». За еколого-економічним показником (M2), який приймає значення 0,381, запропоновано стратегічну ціль «Екологічна

безпека та ресурсозбереження». Оперативними цілями виступають: «Забезпечення загальнонаціональних інтересів у сфері захисту довкілля на території», «Збалансовані, екологічно безпечні водні ресурси», «Покращення управління з відходами», «Енергетично безпечна територія». За соціально-екологічним показником (МЗ), який приймає значення 0,496, обрано стратегічну ціль «Збереження та розвиток населення». Оперативними цілями є «Якісна, доступна та ефективна система охорони здоров'я» та «Якісна система забезпечення комунальними послугами».

5. Запропонована стратегія розвитку для м. Конотоп враховує принципи екологічної збалансованості й орієнтована на зменшення антропогенного навантаження на природне міське середовище. З огляду на складну соціально-економічну та екологічну ситуацію, а також на наявні фінансові можливості для реалізації стратегії, вважаємо, що найбільш реалістичним є інерційний сценарій розвитку міста.

6. Реалізація стратегії не повинна призвести до появи нових негативних впливів на довкілля. Моніторинг ключових індикаторів розвитку є важливою формою контролю того, який фактичний вплив на довкілля матиме стратегія.

Результати досліджень автора за даним розділом опубліковані в працях [205, 207, 208, 211, 103].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в розвитку науково-методичних положень розробки й реалізації соціо-еколого-економічних стратегій розвитку міських територій, що базується на удосконаленні інструментарію оцінювання можливої траєкторії розвитку міського середовища для забезпечення достовірного інформаційного наповнення стратегій розвитку. За результатами дисертаційного дослідження зроблено такі висновки та пропозиції:

1. Аналіз результатів досліджень українських і зарубіжних вчених, а також статистичних даних дозволив акцентувати увагу на необхідності врахування соціально-економічних, еколого-економічних та соціально-екологічних взаємозв'язків, що повинно забезпечити збалансований соціо-еколого-економічний розвиток міських територій у майбутньому. Впровадити ці процеси покликані стратегії соціо-еколого-економічного розвитку.

2. Застосовані в роботі системний, процесний, ситуативний та еколого-економічний підходи дозволили розвинути структурно-логічну сутність поняття «якість міського середовища», та доповнити класифікаційною ознакою поняття «місто», яка поділяє міста за якістю міського середовища на міста з сприятливим середовищем, з помірно сприятливим та несприятливим середовищем.

3. Узагальнення існуючих науково-методичних підходів до розробки стратегій розвитку переконує в необхідності залучення ефективних інструментів оцінки соціо-еколого-економічного стану міських територій. Тому для вирішення цієї проблеми розроблена додаткова система кількісних показників. Вони є основою аналітично-оціночного етапу вибору напрямків розвитку міських територій.

4. Для підвищення наукового рівня обґрунтування стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій розроблено методичний підхід до розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку, де удосконалено структуру процесу формування стратегії, що включає поетапне узгодження і корегування проміжних результатів розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку та стратегічної екологічної оцінки.

5. Як індикатор для оцінювання стану міського середовища запропоновано комплексний показник оцінки якості міського середовища, що дозволяє оцінити соціально-економічний, еколого-економічний та соціально-екологічний стан, який відображається в обліковій картці показників оцінки якості міського середовища та дає можливість провести диференціацію міст. Граничні значення показника комплексної оцінки стану міського середовища встановлено в таких межах: $0,7 \leq \text{КПОЯМС} \leq 1$ – сприятливе міське середовище; $0,4 \leq \text{КПОЯМС} \leq 0,69$ – помірно сприятливе міське середовище; $0 \leq \text{КПОЯМС} \leq 0,39$ – несприятливе міське середовище.

6. Розроблені методичні підходи були реалізовані на прикладі м. Конотоп. Проведено оцінку якості міського середовища і визначено значення комплексного показника оцінки якості міського середовища, який становить 0,575, що за критеріями означає, що це місто з помірно сприятливим середовищем для проживання населення.

7. За розрахунками для м. Конотоп показник соціально-економічного стану (M1) приймає значення 0,614. Для досягнення вищого рівня запропоновано стратегічну ціль «Розвиток економіки міста», де оперативними цілями визначено «Розвиток підприємницької діяльності», «Залучення інвестицій», «Доступна, надійна і зручна транспортна система». За еколого-економічним показником (M2), який приймає значення 0,381, запропоновано стратегічну ціль «Екологічна безпека та ресурсозбереження». Оперативними цілями виступають: «Забезпечення загальнонаціональних інтересів у сфері захисту довкілля на території», «Збалансовані, екологічно безпечні водні ресурси», «Покращення управління з відходами»,

«Енергетично безпечна територія». За соціально-екологічним показником (МЗ), який приймає значення 0,496, обрано стратегічну ціль «Збереження та розвиток населення». Оперативними цілями є «Якісна, доступна та ефективна система охорони здоров'я» та «Якісна система забезпечення комунальними послугами».

8. Запропоновані ключові індикатори розвитку дають можливість проводити моніторинг та своєчасно попереджати кризові явища, уживати відповідні організаційні, економічні та ін. заходів.

9. Матеріали дисертаційного дослідження рекомендуються для впровадження органами місцевого самоврядування при розробленні та реалізації стратегій соціо-еколого-економічного розвитку, спрямованих на покращення екологічної ситуації території в умовах оптимального соціо-еколого-економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агошкова Е. Б. Эволюция понятия системы [Электронный ресурс] / Е. Б. Агошкова, Б. В. Ахлибинский // Вопросы философии. – 1998. – № 7. – С. 170–179. – Режим доступа : <http://www.metodolog.ru/00306/00306.html>.
2. Акимова Т. А. Основы экоразвития : учебное пособие / Т. А. Акимова, В. В. Хаскин. – М. : Изд-во Рос. экон. акад., 1994. – 312 с.
3. Акофф Р. Л. Системы, организации и междисциплинарные исследования / Р. Л. Акофф // Системные исследования. – М., 1969. – С. 143–164.
4. Алексеев С. И. Исследование систем управления : учебно-методический комплекс / С. И. Алексеев. – М. : Изд. центр ЕАОИ, 2008. – 195 с.
5. Анализ мирового и отечественного опыта решения проблемы организации устойчивого развития территорий / В. И. Торкатюк, Э. Ю. Шевченко, Н. И. Кузичкина и др. // Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство городов». Серия «Экономические науки». – 2010. – № 94. – С. 123.
6. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.
7. Балацький О. Ф. Опорний конспект лекцій з курсу «Основи менеджменту» / О. Ф. Балацький, С. В. Кузьменко, В. О. Лук'янихін. – Суми : «Ризоцентр» СумДУ, 2000. – 86 с.
8. Балджи М. Д. Метрологія соціо-еколого-економічних систем / М. Д. Балджи, С. К. Харічков // ППРЕЕД НАН УКРАЇНИ. – Одеса : ППРЕЕД, 2010 – 342 с.
9. Бартошук О. В. Концептуальні підходи до формування стратегії розвитку туристичної галузі / О. В. Бартошук // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 3-4. – С. 38-41.

10. Безлюбченко О. С. Планування і благоустрій міст: навчальний посібник / О. С. Безлюбченко, О. В. Завальний, Т. О. Черноносова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2013. – 204 с.
11. Білявський Г. О. Основи екології / Білявський Г. О., Фурдуй Р. С., Костіков І. Ю. – К. : Либідь, 2004. – 408 с.
12. Боже - Гарнье Ж. Очерки по географии городов / Ж. Боже-Гарнье, Ж. Шабо / Пер.с.фр. подред. К.Т. Топуридзе, С.Н.Тагера. – М. : Прогресс, 1967. – 424 с.
13. Бойко-Бойчук О. В. Місто // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – Т. 5: Територіальне управління / наук.-ред. колегія: О. Ю. Амосов (співгол.), О. С. Ігнатенко (співгол.) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. – 408 с.
14. Большая советская энциклопедия. 3-изд., Т. 2, М.: «Советская энциклопедия». – 1972. – 608 с.
15. Борушак М. Стратегия развития туристского региона: теория, методология, практика : монография / М. Борушак. – Минск : БГЭУ, 2002. – 166 с.
16. Буравльов Є. Сума технологій як передумова сталого розвитку [Електронний ресурс] / Є. Буравльов // Вісник НАН України. – 2001. – № 5 – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/all/herald/2001-05/5.htm>.
17. Буркинский Б. В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития / Б. В. Буркинский, В. Н. Степанов, С. К. Харичков, ИПРЭЭИ НАН Украины. – Одеса : Фенікс, 2005. – 575 с.
18. Буркинський Б. В. Екологічне чисте виробництво. Наукові засади впровадження та розвитку / Борис Володимирович Буркинський // Вісник НАН України. – 2006. – №5. – С. 11 – 17.
19. Вахович І. М. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня

канд. екон. наук: 08.10.01 / І. М. Вахович ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2001. — 19 с.

20. Вагин В. В. Городская социология. Учебное пособие для муниципальных управляющих/ В. В. Вагин – М. : Московский общественный научный фонд, 2000. – 90 с.

21. Валенкевич Л. П. Обґрунтування оцінки соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці / Л. П. Валенкевич, О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Механізм регулювання економіки : міжнародний науковий журнал. – 2012. – № 3. – С. 16–25.

22. Васильєва О. В. Менеджмент регіонального розвитку : монографія / за ред. О. В. Васильєва, К. А. Фісуна ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 375 с.

23. Вебер М. Город [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rels.obninsk.com/Cd/Sdc/free>.

24. Вебер М. История хозяйства. Город: пер с. нем. / М. Вебер. – М. : Канон-Пресс-Ц, 2001. – 575 с.

25. Веклич (Погорелова) О. А. Эколого-экономические противоречия / Оксана Афанасьевна Веклич: [АН УССР. Ин-т экономики]; Отв. ред. В. В. Куликов. – К. : Наук. думка, 1991. – 144 с.

26. Веклич О. О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / О. О Веклич. – К. : УІНСІР, 2003 – 89 с.

27. Верменич Я. В. Теоретико–методологічні проблеми історії урбаністики / Я. В.Верменич // Український історичний журнал. – 2004. – № 3. – С.21-37.

28. Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми / В. Г. Потапенко, А. Б. Качинський, Є. В. Хлобистов та ін. ; за ред. Ю. М. Скалецького, В. Г. Потапенка. – К. : НІСД, 2011. – 31 с.

29. Герасимчук З. В. Еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (питання методології та методики):

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.10.01 /
3. В. Герасимчук ; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2002. — 40 с.

30. Географія: короткий тлумачний словник / [редкол. О. О. Бейдик (відп. ред) та ін.]. — К. : Либідь, 2001. — 192с.

31. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук. — Луцьк : Надстир'я, 2008. — 528 с.

32. Гнатченко Є. Ю. Конспект лекцій з дисципліни «Міський моніторинг» (для студентів 6 курсу денної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст, магістр спеціальності 7.06010202, 8.06010202 «Містобудування») / Є. Ю. Гнатченко; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова – Х. : ХНУМГ, 2013. - 68 с.

33. Головне управління статистики в Сумській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=13>.

34. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії : монографія / Л. С. Гринів. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. — 240 с.

35. Гринчель Б. М., Костылева Н. Е. Методология и практика городского стратегического планирования [Текст]. СПб: ИРЭ РАН, 2000. - 88с.

36. Груздева Л.П. Мониторинг городской среды и природопользование в малых городах России / Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. - 2005. Ноябрь.-№ 11.-С. 98-99.

37. Данилишин Б. М. Эколого-экономические проблемы обеспечения устойчивого развития производительных сил Украины / Б. М. Данилишин. — К. : СОПС Украины, 1996. — 270 с.

38. Декларация конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды [Электронный ресурс] // Конференция Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 5–16 июня 1972 года. — Режим доступа : <http://www.un.org/russian/conferen/humanenv/declarathenv.html>.

39. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

40. Державні будівельні норми України ДБН 360-92** «Містобудування. Планування та забудова міських і сільських поселень» [Текст]: наказ Держбуду України від 19 лютого 2002 р. № 44 / Земельний кодекс України з постатейними матеріалами: [зб. норм.-прав. актів та матер. суд. практи.]. – [упоряд. А.М. Мірошніченко, наук. ред. В.В. Носік]. – Офіц. вид. К., 2006. – С. 187–206.

41. Дзядикевич Ю.В. Механізми менеджменту природокористування / Ю.В. Дзядикевич, І.М. Куликовська // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 125-127.

42. Добровольская О. П. Обоснование критериев экологической безопасности регионального развития / О. П. Добровольская // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика». – 2007. – Т. 20 (59), № 1. – С. 67–73.

43. Довкілля України у 2013 році: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org>.

44. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Сумській області у 2014 році / Суми 2015. – 215 с.

45. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Сумській області у 2013 році / Суми, 2014. – 215 с.

46. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Сумській області у 2012 році / Суми, 2013. – 215 с.

47. Дробноход М. Стійкий екологічно безпечний розвиток: український контекст [Електронний ресурс] / М. Дробноход // Дзеркало тижня. – 2001. – № 21. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ENVIRONMENT/stiykiy_ekologichno_bezpechniy_rozvitok_u_krayinskiy_kontekst.html.

48. Евдокимов А. В. Экологизация города – важнейший показатель во взаимоотношении человека и природы / А. В. Евдокимов // Экологическая экономика и управление : монография : в 2 т. Т. 2. Экономика для экологии / ред.: О. Ф. Балацкий, Л. Г. Мельник, Н. А. Соколов и др. – Сумы : ИПП "Мрия-1" ЛТД, 1997. – С. 16–168.

49. Екологічне управління : підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. – К. : Либідь, 2004. – 432 с.

50. Екологічний аудит: теорія та практика; за наук. ред. Т.П. Галушкіної. – Одеса : ТОВ «ІНВАЦ», 2008. – 47 с.

51. Екологічний менеджмент : навч. посіб. / В. Ф. Семенов, О. Л. Михайлик, Т. П. Галушкіна та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 516 с.

52. Екологія : підручник / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. – К. : КНЕУ, 2005. – 371 с.

53. Економіка енергетики: підручник / За ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника, д.е.н., проф. І.М. Сотник. – Суми: Університетська книга, 2015. – 378 с.

54. Економічна енциклопедія : у 3 т. / [голов. редкол. : Мочерний С. В. (відп. ред.) та ін.]. – К. : Академія, 2002. – Т. 3. – 2002. – 952 с.

55. Економічна енциклопедія у трьох томах / [редкол. С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Видавничий центр “Академія”. – Т.2, 2001. – 848с.

56. Економічне оновлення регіону: аналіз ситуацій та рішення : монографія / за заг. ред. Б. В. Буркинського та С. К. Харічкова. – Одеса : ІМПРЕЕД НАН України, 2008. – 494 с.

57. Економічний потенціал підприємства : навчальний посібник / за заг. ред. проф. О. Ф. Балацького, проф. О. М. Теліженка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2013. – 724 с.

58. Енергетичні ресурси та потоки За заг. ред. А.К. Шидловського. – К.: Українські енциклопедичні знання, 2003. – 468 с.

59. Мельник Л.Г. Екологічна економіка : підруч. / Л.Г. Мельник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 367с.

60. Єщенко П.С. Подолання ринкового романтизму і фундаменталізму — економічний імператив сучасності / П.С. Єщенко, А.Г. Арсеєнко // Економіка і прогнозування. — 2010. — № 2. — С. 7—25.

61. Жарова Л. В. Макроекономічне регулювання природоохоронної діяльності: монографія / Л. В. Жарова; за наук. ред. проф. Є.В. Хлобистова. — Суми: Університетська книга, 2012. — 296 с.

62. Жулавський А. Ю. Проблеми екологізації системи управління адміністративно-територіального рівня / А. Ю. Жулавський, Е. А. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Механізм регулювання економіки. — 2011. — № 4. — С. 34—39.

63. Закон України «Об экологическом аудите» [Электронный ресурс] / Верховная Рада Украины. - 2009. - Режим доступа к тексту закона: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.

64. Закон України « Про основи містобудування» від 16 березня 1992 № 2780-XII // ВВР України. - 1992. - N 52.

65. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24.

66. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41.

67. Залуцький І. Р. Основи сталого розвитку територіальної громади : [навчальний посібник] / І. Р. Залуцький, Р. Л. Брусак, Б. М. Шевчук та ін. — К. : НАДУ, 2008, 64с.

68. Заржицький О.С. Правові аспекти регіональної екологічної політики. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. — 160 с.

69. Збірник "Гранично допустимі концентрації /ГДК/ та орієнтовні безпечні рівні діяння /ОБРД/ забруднюючих речовин в атмосферному повітрі населених місць" [Текст] / Донецьк: Український науковий центр технічної екології ОАО "УкрНТЕК", 2006. — 133 с.

70. Згуровський М. З. Сталий розвиток регіонів України / М. З. Згуровський. — К. : НТУУ «КПІ», 2009. — 197 с.

71. Зеркалов Д. В. Проблемы экологии сталого розвитку : монографія / Д. В. Зеркалов. – К. : Основа, 2013. – 430 с.

72. Итоговый документ ООН по устойчивому развитию «Будущее, которого мы хотим» [Электронный ресурс]. – Рио-де-Жанейро, Бразилия. – 20–22.06.12. – Режим доступа : <http://www.ecoleague.net/5623003-169-2631.html>.

73. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию [Электронный ресурс] // Всемирная встреча на высшем уровне по устойчивому развитию, Йоханнесбург, 26 августа – 4 сентября 2002 года. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/document/declarat/environment.htm>.

74. Кайдашев І. П. Основи геронтології. Навчальний посібник / І. П. Кайдашев, О.А. Борзих. – Полтава, 2011.- 167с.

75. Карамушка В. І. Екологічна збалансованість стратегічних ініціатив і проектів (інтегрування довкільних аспектів у стратегічне планування та проектну діяльність) : практ. посіб. / В. І. Карамушка ; за ред. В. Кучинського. – К. : К.І.С., 2012. – 138 с.

76. Каркавин, М.В., Гарбуз, Е.С. Методические основы оценки эффективности стратегического планирования в городах [Текст]. Современные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук: Сборник тезисов докладов Межвузовской научной студенческой конференции. Секция «Менеджмент».-Новосибирск: НГУЭУ, 2006.-56с.

77. Карпинський Б. А. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель / Б. А. Карпинський, С. М. Божко. – Львів : Логос, 2005. – 256 с.

78. Кислый В. Н. Экологизация управления предприятием : монография / В. Н. Кислый, Е. В. Лапин, Н. А. Трофименко. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2002. – 232 с.

79. Кокіц О. П. Розробка моделі формування сценарію розвитку міста : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 «Місцеве самоврядування» / О. П. Кокіц. – Дніпропетр., 2007. – 20с.

80. Комов В. В. Стратегічний муніципальний менеджмент (інноваційний підхід до розвитку сучасного міста) / В. В. Комов, В. П. Корнійчук, К. Д. Хом'як. – К. : Денеб, 2005. – 40 с.

81. Кондіус І. С. Методичні підходи до оцінки стійкого розвитку регіону / І. С. Кондіус // Економічні науки. Серія Економіка та менеджмент : зб. наук. пр. / за ред. д-ра екон. наук, проф. З. В. Герасимчука. – Луцьк : ЛНТУ, 2007. – Вип. 4 (14). – С. 119–130.

82. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Феміда, 1996. – 64 с.

83. Концепция устойчивого развития [Электронный ресурс] // Электронный журнал «Биосфера». – Режим доступа до журн.: <http://www.ihst.ru/~biosphere/03-2/concept.htm>.

84. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 N 880-р.

85. Корецкий Л.М. Типология и классификация городов – научно-методическая основа конструктивных решений их перспективного развития / Л.М.Корецкий // Территориальная организация производства и расселения. – К.: КГПИ, 1982. – С.3-22.

86. Кузьменко С. В. Зарубіжний досвід оцінки соціо-еколого-економічного розвитку територій / С. В. Кузьменко, О. В. Циганенко, В. О. Лук'янихін // Збірник тез доповідей Дванадцятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції «Екологічний менеджмент у загальній системі управління», м. Суми, 18-19 квітня 2012 року – Суми: Сумський державний університет, 2012. – С. 95-100.

87. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М.: Прогресс, 1977. – 304 с.

88. Кучабський О. Г. Еволюція адміністративно-територіальних систем: теоретико-методологічний аспект [Електронний ресурс] / О. Г. Кучабський. –

Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/07.pdf>.

89. Лаппо Г. М. География городов с основами градостроительства / Г.М.Лаппо. – Москва: Изд-во МГУ, 1969. – С. 184.

90. Лисяк Н.М. Регулювання економічних відносин міста і приміської зони: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 “Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка” / Н.М. Лисяк; Ін-т регіон. досл. НАН України. – Львів, 2009. – 20с.

91. Лицур І. М. Критерії та індикатори сталого розвитку у формуванні системи управління лісами та лісовим господарством України / І. М. Лицур, А. А. Головка // Науковий вісник НЛТУ України. – Львів : НЛТУ, 2011. – Вип. 21.17. – С. 91–97.

92. Лицур І. М. Сталий розвиток чи екологічна безпека? / І. М. Лицур // Науковий вісник НЛТУ України. – Львів : НЛТУ, 2011. – Вип. 21.18. – С. 50–57.

93. Лицур І. М. Удосконалення організації та системи управління природоохоронними територіями / І. М. Лицур, О. П. Карбівничий // Управління економічним розвитком промислових підприємств : зб. наук. пр. – Д. : ДонДУУ, 2012. – Вип. 220, т. XIII. – С. 129–135.

94. Лісовський С. А. Основи сталого (збалансованого) економічного, соціального, екологічного розвитку / С. А. Лісовський ; наук. ред. Л. Г. Руденко ; Інститут географії НАН України. – Житомир : Полісся, 2007. – 108 с.

95. Лобан, Л. А. Экономика предприятия : учеб. комплекс / Л. А. Лобан. В. Т. Пыко. -Современная школа, 2011. - 432 с.

96. Лук'янихін В. О. Методичні підходи до розробки соціо-еколого-економічних стратегій розвитку міських територій / В. О. Лук'янихін, О. В. Циганенко // Збірник тез доповідей 9-ї щорічної Всеукраїнської наукової конференції «Екологічний менеджмент у загальній системі

управління», 21–22 квітня 2009 р. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – Ч. 1. – С. 172–175.

97. Лук'янихін В. О. Основні етапи формування соціо-еколого-економічних стратегій розвитку міських територій / В. О. Лук'янихін, О. В. Циганенко // Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції «Сталий розвиток міст. Управління проектами і програмами міського і регіонального розвитку», 19-21 травня 2010 р. – Харків: ХНАМГ, 2010. – С.120-122.

98. Лук'янихін В. О. Принципи розробки екологічної стратегії розвитку міських територій / В. О. Лук'янихін, О. В. Циганенко // Тези доповідей Науково-методична конференції викладачів, співробітників і студентів КІ СумДУ, 23 квітня 2009 р./ Відп. За вип.. Т. М. Гричановська. – Суми : СумДУ, 2009. – Ч. 1. – С. 129-132.

99. Лук'янихін В. О. Соціо-еколого-екномічне планування міських територій [Текст] В. О. Лук'янихін, В. О. Циганенко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О. Ф., м. Суми, 27 травня 2015 р. / за заг ред. О. В. Прокопенко, М. М. Петрушенка. – Суми: СумДУ, 2015. – С. 68-70.

100. Лук'янихін В. О. Формування державних соціо-еколого-економічних стратегій розвитку міських територій / В. О. Лук'янихін, О. В. Циганенко // Коммунальное хозяйство городов. Серия: Экономические науки – 2010. – Выпуск 94 – С. 171–175.

101. Лук'янихін В.О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком / Вадим Олександрович Лук'янихін: Монографія. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. – 314с.;

102. Лук'янихін В.О. Сучасний інструментарій забезпечення соціо-еколого-економічного розвитку міських територій / В. О. Лук'янихін, О. В. Циганенко // Вісник Сумського державного університету. – 2015. – № 4. – С. 43-51.

103. Лук'янихіна О. А. Науково-методичні підходи до оцінки екологічно збалансованого розвитку територій / О. А. Лук'янихіна, О. В. Циганенко // Збірник тез доповідей Тринадцятої щорічної всеукраїнської наукової конференції «Екологічний менеджмент в загальній системі управління», м. Суми, 17-18 квітня, 2013 року. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – С. 86-89.

104. Лукьянихин В. А. Анализ методов управления качеством городской среды / В. А. Лукьянихин, Е. В. Циганенко // Евразийский Союз Ученых (ЕСУ). Экономические науки. (Россия). Ежемесячный научный журнал. – 2015 – № 5. – Ч.1. – С. 137–140.

105. Лукьянихин В. А. Экологический менеджмент: принципы и методы : монография / В. А. Лукьянихин, Н. Н. Петрушенко ; под науч. ред. В. А. Лукьянихина. – Сумы : ИТД “Университетская книга”, 2004. – 408 с.

106. Мельник Ю.М. Стратегії забезпечення сталого розвитку як основа управління екологічно орієнтованим розвитком регіону / В.В. Божкова, Ю. М. Мельник // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 224: [в 5 т.]. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2008. – Т. III. – С. 774-780.

107. Мавко П. Стратегічне планування розвитку територій [Електронний ресурс] / Мавко П. Режим доступу: msdp.undp.org.ua/data/.../8%20strategic%20management_частина3.)

108. Мариненко В. О. Екологічна політика органів місцевої влади великих міст України : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд..наук з держ.упр.: спец. 25.00.02 – механізми державного управління / В. О. Мариненко. – Київ, 2009. – 20 с.

109. Мартиненко В. О. Регіональне управління охороною природного середовища: проблеми та перспективи / В. О. Мартиненко // Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2004. – № 2 (20) : у 2 ч. – Ч. 1. – С. 46–50.

110. Мартиненко В. О. Стратегія реформування системи охорони природного середовища в трансформаційному суспільстві: регіональний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. наук з державного управління спец.: 25.00.02 – механізми державного управління / В. О. Мартиненко; Національна академія держ. управл. при Президентіві Укр. Харківський регіональний ін.-т держ. управл. – Х., 2002. – 20с.

111. Матяш С. Человек в городе: Социол. очерки. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 223 с.

112. Медвідь В. Ю. Економічне регулювання регіонального розвитку: теорія, методологія, практика: монографія [Текст] / В.Ю. Медвідь. – НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. - Київ: Вид-во «Діса плюс» (16,3 д.а.), 2015. – 282 с.

113. Медвідь В. Ю. Програмування економічного регулювання регіонального розвитку [Текст] / В. Ю. Медвідь // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: економіка. – Ужгород, 2013. – Вип. 1(38). – С. 213-216.

114. Медвідь В. Ю. Система показників визначення тенденцій регіонального розвитку [Текст] / В.Ю. Медвідь // Економіка, управління, фінанси: стан, проблеми та перспективи розвитку: матеріали XIII Міжнар. наук. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів (Макіївка, 24-25 квітня 2014 р.). – Макіївка: ДонНАБА, 2014. – Ч. 1. – С. 202-205.

115. Медвідь В. Ю. Теоретичні підходи до формування стратегії економічного розвитку регіону [Текст] / В.Ю. Медвідь // Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 28-29 травня 2014 р.). – Одеса: ОНЕУ, 2015. – С. 66-68.

116. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя Пер. с англ. / Д. Медоуз, Й. Райнерс, Д. Медоуз. – М. : ИКЦ «Академкнига». – 2007. – 342 с.

117. Меліхова Т. Ландшафтна структура урбанізованих територій і потреби людини / Т.Меліхова // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2004. – Вип.31. – С.153-157.

118. Мельник Л. Г. Екологічна економіка: Підручник. — 2-ге вид., випр. і доп. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. — 348с.

119. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития / Л. Г. Мельник. — Сумы : Университетская книга, 2003. — 288 с.

120. Мельник Л.Г. Напрями та інструментарій розв'язання проблем стійкого розвитку / Леонід Григорович Мельник // Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук., проф. Л.Г. Мельника та канд. екон. наук, проф. М.К. Шапочки. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – С. 726 – 732.

121. Мельник Л.Г. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник для післядипломної освіти / Леонід Григорович Мельник. – Суми ВТД «Університетська книга», 2006. – 383 с.

122. Методы решения экологических проблем / под ред. Л. Г. Мельника, В. В. Сабадаша. – Сумы : Винниченко Н. Д., ОАО «СОТ» издательство «Козацкий вал», 2005. – 530 с.

123. Минцберг Г. Стратегический процесс: концепции, проблемы, решения / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал ; пер. с англ. / под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2001. – 684 с.

124. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. пос.[для студ. вищ. навч. закл.] / [Ю. Г. Козак, В. В.Ковалевський, І. В. Логвінова та ін.]; за редакцією Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, І. В. Ліганенко: – [2-ге вид.] – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.

125. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / [редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.] ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2014. – 128 с.

126. Моисеев Н. Н. Наука, глобальные модели и перспективы человечества / Н. Н. Моисеев // Горизонты экологического знания. – М. : Наука, 1986. – С. 179–200.

127. Моисеев Н. Современный антропогенезис и цивилизованные разломы. Эколого-политологический анализ / Н. Моисеев // Вопросы философии. – 1995. – № 1. – С. 20–32.

128. Мунін Г.Б. Підходи до розробки стратегії сталого розвитку міст України / Георгій Благоев Мунін, Георгій Зінов'єв // Екон. часоп. - XXI. — 2003. — № 6. — С. 38—42.

129. Навчальний економічний словник-довідник (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття, персоналії. Укладачі: В.С.Іфтемчук, В.А.Григорєв, М.І.Малінич, Г. Д.Шутак / За наук. ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемчука. – 2-ге видання, виправлене і доповнене. – Львів: "Магнолія 2006", 2007. – 688 с.

130. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України 29.07.2002 р. № 224 «Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart09/inx09341.htm>.

131. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі. Спеціальне видання до 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів навколишнього середовища «Довкілля для Європи». – Київ, 2003. – 128 с.

132. Національна екологічна політика України : загальні оцінки та ключові рекомендації. – Київ : ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2007. – 32 с.

133. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – К.: Державна установа "Інститут економіки

природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.

134. Наше общее будущее : доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). – М. : Прогресс, 1989. – С. 50.

135. Немцов В. Д. Стратегічний менеджмент / В. Д. Немцов, Л. Є. Довгань. – К. : Екс Об, 2002. – 560 с.

136. Олдак П. Г. Формирование современного экономического мышления / П. Г. Олдак. – Новосибирск : Наука, Сиб. отделение, 1989. – 160 с.

137. Осауленко О.Г. Сталий соціально-економічний розвиток: моделювання та управління: монографія / Олександр Григорович Осауленко. – К.: 2000.– 176 с.

138. Основи сталого розвитку територіальної громади : навч. посіб. / І. Р. Залуцький, Р. Л. Брусак, Б. М. Шевчук та ін. ; за заг. ред. І. Р. Залуцького. – К. : НАДУ, 2008. – 64 с.

139. Пахомова Н.В. Экологический менеджмент: Ученик для вузов / Н. Пахомова, К. Рихтер, А. Эндрес . – СПб: Питер, 2003. - 544 с.

140. Павленко О. О. Складові еколого-орієнтованого управління соціо-економічними системами / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Вісник Сумського державного університету. Серія економіка. – 2011. – № 2. – С. 13–22.

141. Паламарчук Л.Б, Географія : Підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. : профіл. рівень / Л.Б. Паламарчук, Т.Г. Гільберг, А.І. Довгань. - К. : Генеза, 2011.-304 с.

142. Пашков Е. В. Международные стандарты ISO 14000. Основы экологического управления [Текст] / Е. В. Пашков, Г. С. Фомин, Д. В. Красный. — М. : ИПК Издательство, 1997. — 254 с.

143. Петерсен У. Ф. Рыночный подход к проблемам окружающей среды и его недостатки / У. Ф. Петерсен // Environmental Low Reporter. – 1994. – № 4. – С. 170–176.

144. Пітюренко Ю. І. Розвиток міст і міське розселення в Українській РСР. (Особливості розвитку і розміщення, типологія, територіальні системи і перспективи) / Ю. І. Пітюренко. – К., 1972. – 287 с.

145. Плакса О.В. Методологічні аспекти управління екологічним ризиком / О.В. Плакса // Економіка природокористування і охорони довкілля: Щорічник наук. праць / НАН України; Рада по вивченні продуктивних сил України / відп. ред. Данилишин Б.М. – К., 2006. – С. 196 – 197.

146. Плющ Р. М. Формування структури місцевого самоврядування: організаційно-управлінський аспект : монографія / Р. М. Плющ. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 396 с.

147. Положення про Державне управління охорони навколишнього природного середовища в областях, містах Києві та Севастополі, затверджене Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 285 від 16.06.2006 року.

148. Портер М. Е. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / Майкл Портер ; пер. з англ. К. Олійника, Р. Скільського. – К. : Основи, 1997. – 390 с.

149. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій ; за ред.Б. Данилишина. – К. : ЗАТ “Нічлава”, 2006. – 709 с.

150. Про концепцію переходу України до сталого розвитку : Проект Постанови ВРУ від 24.12.1999 № 1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2004_07_02/DD4FP00A.html

151. Про концепцію сталого розвитку населених пунктів : Постанова ВРУ від 24.12.1999 № 1359- XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>

152. Програма дій “Порядок денний на ХХІ століття” / Переклад з англійської: ВГО “Україна. Порядок денний на ХХІ століття”. – К.: Інтелсфера, 2000. –360 с.

153. Протокол щодо Стратегічної екологічної оцінки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www. unesco.org/env/eia/sea_protokol_r.html](http://www.unesco.org/env/eia/sea_protokol_r.html).
154. Прыкин Б. В. Основы управления. Производственно-строительные системы / Б.В. Прыкин. — М.: Стройиздат, 1991. — 131 с.
155. Ратцель Ф. Земля и жизнь. Сравнительное землевладение. – Спб.: типолит. книгоиздат. т-ва «Просвещение», 1905. – Т.1 – 736 с. – Т.2 – 736 с.
156. Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила принципы и гипотезы) / Н. Ф. Реймерс. М. : Журнал «Россия Молодая», 1994. 367 с.
157. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию [Электронный ресурс] // Конференция ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 года. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/documen/declarat/riodecl.htm>.
158. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: практичний посібник / За ред. І.Санжаровського. – К.: Вид-во К.І.С., 2008. – 214 с.
159. Рюмина Е.В . Анализ эколого экономических взаимодействий.- М.: Наука.2000. - 158 с.
160. Садеков А.А. Механізми еколого-економічного управління підприємством: Автореф. дис... д- ра екон. наук: 08.06.01 / А.А. Садеков; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2002. — 28 с.
161. Салій І. Українські міста: питання власності і муніципального управління. - До., 2001. - 416 с.
162. Сайт Конотопської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.konotop.org>
163. Сайт Сумської обласної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sorada.gov.ua>
164. Самойленко Ю. І. Екологічна безпека – як пріоритет національної безпеки України / Ю. І. Самойленко // Зелений світ. – 2010. – №84 (247). – С.3.

165. Сахаєв В. Г. Сталий розвиток і економіка природовідтворення [Текст] / В. Г. Сахаєв, В. Я. Шевчук ; Центр досліджень сталого розвитку. - К. : Геопринт, 2004. - 214 с.

166. Социо-экономические системы (методы исследования и модели) [Электронный ресурс] / Материал из Науки свободной энциклопедии // Wikia science – Режим доступа : – [http://ru.science.wikia.com/wiki/Социо-экономические системы \(методы исследования и модели\)](http://ru.science.wikia.com/wiki/Социо-экономические_системы_(методы_исследования_и_модели)).

167. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект : [монографія] // за ред. Ю. О. Куца, В. В. Мамонової. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2008. – 335 с.

168. Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього / М. А. Хвесик, І. К. Бистряков, Л. В. Левковська [та ін.]; За ред. акад. НААН України М. А. Хвесика. – К. : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 465 с.

169. Станасюк Н.С. Аналіз стратегічного планування місцевого розвитку / Н.С. Станасюк // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. (Вісник Національний університет "Львівська політехніка" , 2009, № 647. С. 212-217.

170. Статистичний збірник Україна – 2014 / Відп. за вип.. О. А. Вишневська. К.: Держстат України, 2015.

171. Статистичний щорічник Сумської області за 2012 рік / за ред. Л. І. Олехнович ; Головне управління статистики у Сумській області ; Державний комітет статистики України. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2013. – 671 с.

172. Степанов А. С. В поисках качества жизни [Электронный ресурс] / А. С. Степанов. – Режим доступа : http://www.ng.ru/nauka/2013-04-24/12_quality.html.

173. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2000. – 223 с.

174. Стратегический анализ и разработка стратегии развития города: методическое пособие по семинарским занятиям для студентов. – Красноярск: РИО СФУ, 2007. 336 с.

175. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.

176. Стратегічна екологічна оцінка : методичний посібник / авт. Геннадій Марушевський ; ред.: Ірина Вернослова, Світлана Лутчин, Анна Музика. - К. : Проект РЕОП, 2015. - 95 с.

177. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу : монографія / [Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко, М. Г. Бойко та ін.] ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 596 с.

178. Сумська область. Екологічний паспорт регіону станом на 01.01.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/docs/protection1/sumska/Sumska_ecopasport_2013.pdf.

179. Теліженко, О. М. Система показників використання економічного потенціалу підприємства [Текст] / О. М. Теліженко, Є. В. Лапін, А. Ю. Жулавський // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2015. – № 1. – С. 43-53.

180. Территориальное стратегическое планирование на принципах широкого общественного участия [Текст]/ Составители: Б.С. Жихаревич, Е. Г. Белова, Ж.В. Подоляко. - СПб.: МЦСЭИ «Леонтьевский центр», 2000. – 32с.

181. Тильцер М. М. Экологический след как мера эксплуатации природы человека / М. М. Тильцер // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник [для студ.высш.уч.зав.] / Под ред. проф. Л. Г. Мельник (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы: «Университетская книга» – 2007. – С. 179 – 182.

182. Томсон А. А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа / А. А. Томсон, А. Дж. Стрикленд ; пер. с англ. – 12-е изд. – М. : Вильямс, 2006. – 928 с.

183. Тур О. М. Екологоорієнтований розвиток національної економіки: основні дефініції та принципи / О. М. Тур // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1 – С. 225–237.
184. Управління трудовим потенціалом. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. - Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 403 с.
185. Фатхутдинов . РА. Разработка управленческого решения / Р. А. Фатхутдинов. – 2-е изд., доп. – М. : ЗАО «Бизнес-Школа «Интел-Синтез», 1998. – 272 с.
186. Федорищева А. Техногенно-екологічна ситуація в Україні та управління рівнем її безпеки / А. Федорищева, О. Бутрим // Економіка України. – 1998. – № 5. – С. 74.
187. Форрестер Дж. Мирова динаміка : пер. с англ. – М. : ООО Изд-во АСТ ; СПб. : Terra Fantastika, 2003. – 384 с.
188. Фролова Н. А. Город; город федерального значения // Энциклопедия государственного управления в России : в 2 т. / под общ. ред. В. К. Егорова ; отв. ред. И. Н. Барциц. – М. : Изд-во РАГС, 2008. – Т. I. – 552 с. – С. 123-124.
189. Харичков С.К. Экологический бизнес и реинжиниринг окружающей среды / С.К. Харичков, Е.В. Садченко, Л.В. Иванченкова // Экономические инновации : сб. науч. трудов. – Одесса, 2009. – Вып. 35. – С. 447-459.
190. Хвесик М. А. Екологізація економіки як пріоритетний інструмент сталого розвитку / М. А. Хвесик // Екологічний вісник. – 2010. – № 6. – С. 26–27.
191. Хижнякова Н. О. Сутність екологоорієнтованих управлінських рішень та їх роль у вирішенні еколого-економічних проблем / Н. О. Хижнякова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11 (137). – С. 181–188.
192. Хлобистов Є.В. Стратегія екологічної безпеки: методологічні підвалини, механізми розробки та реалізації / Є.В. Хлобистов // Економіка природокористування і охорони довкілля : щорічник наукових праць / НАН

України ; Рада по вивченню продуктивних сил України ; відп. ред. Данилишин Б.М. – К., 2006. С. 21-29.

193. Хорев Б.С. Проблемы городов / Б.С.Хорев. – М.: Изд-во Мысль, 1975. — 312с.

194. Царик Т. Є. Основи екології [Електронний ресурс] : консп. лекцій / Т. Є. Царик, В. В. Файфура. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – 131 с. – Режим доступу : http://library.tneu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv/Факультет%20ЕУ/КафУП%20і%20РЕ/файфура%20в.в/book/основи%20екології.pdf.

195. Циганенко Е. В. Анализ методов оценки социо-эколого-экономического развития территории / Е. В. Циганенко, В. А. Лукьянихин, Ли Мин // Сборник научных статей по материалам III Международной научно-практической конференции «Теория и практика трансформационных процессов в экономике регионов и предприятий». Часть 2. – Курск : «Деловая полиграфия», 2013. – С.250–256.

196. Царенко О. М. Основи екології та економіки природокористування / О. М. Царенко, О. О.Несветов, М. О.Кодацький. – Суми: Університетська книга 2004. – 400 с.

197. Циганенко О. В. Якість міського середовища як інструмент стратегічного планування міської території / О. В. Циганенко, В. О. Лук'янихін // Сборник тезисов научных работ Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы современной науки» (Москва-Будапешт-Вена, 27 марта 2015 года) – 2 том / Международный научный центр, 2015. – С.27-30.

198. Циганенко О. В. Вплив екологічного фактора на соціально-економічний розвиток міських територій / О.В. Циганенко, В. О. Лук'янихін // Тези доповідей Десятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції «Екологічний менеджмент в загальній системі управління», 20-21 квітня 2010 р. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – Ч. 2. – С. 145-147.

199. Циганенко О. В. Застосування комплексної соціально-економічної оцінки території для розробки соціо-еколого-економічних стратегій розвитку міста / О. В. Циганенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 7. – С. 116–120.

200. Циганенко О. В. Механізми фінансування соціо-еколого-економічного розвитку міських територій / О. В. Циганенко // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Економічний ріст в умовах державно-приватного партнерства», 15-16 березня 2013 р., – м. Дніпропетровськ / ред.кол.: В. М. Шаповал [та ін.]. – Дніпропетровськ: Видавничий дім «Гельветика», 2013 – С.101-103.

201. Циганенко О. В. Національні особливості переходу міських територій на принципи збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку / О. В. Циганенко, В. О. Лук'янихін // Тези доповідей Одинадцятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції «Екологічний менеджмент в загальній системі управління», м. Суми, 19-20 квітня 2011 р. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – Ч. 2. – С.165-167.

202. Циганенко О. В. Оцінка ефективності стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій / О. В. Циганенко // Кримський економічний вісник. – 2013. – № 1(02) лютий. – Частина III. – С. 122–126.

203. Циганенко О. В. Оцінювання соціо-еколого-економічного розвитку міських територій / О. В. Циганенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених «Актуальні проблеми розвитку соціально-економічних систем» (м. Бердянськ, 18-19 квітня 2011 р.): В 2-х т. –Т. 1. – Донецьк: Вид-во «Донбас», 2011. – С.154-156.

204. Циганенко О. В. Соціальна складова екологоорієнтованого управління економічним розвитком міських територій / О. В. Циганенко, В. О. Лук'янихін // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 3. – С. 100–105.
Циганенко О. В. Методологічні підходи до розробки соціо-еколого-економічних стратегій розвитку міських територій / О. В. Циганенко // Економіка та держава. – 2012. – № 5. – С. 116 –119.

205. Циганенко О. В. Формулювання методики планування соціо-еколого-економічного розвитку міської території на основі стратегічного аналізу [Електронний ресурс] / О. В. Циганенко // Ефективна економіка. – 2013. – № 4. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

206. Циганенко О.В. Прогнозування еколого-економічного розвитку міських територій / О. В. Циганенко, В. О. Лук'янихін // Матеріали доповідей VII Міжнародної XVIII Традиційної науково-практичної конференції «Екологічний інтелект- 2012», 24-25 квітня 2012р. За техн. ред. Яришкіної Л. О., Арламової Н. Т., Сороки М. Л. – Дніпропетровськ: Дніпроп. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2012. – С.44-46.

207. Циганенко О. В. Формування екологічної політики держави в сучасних умовах / О. В. Циганенко, В. О. Лук'янихін // Збірник наукових праць учасників XII Міжнародної наукової конференції молодих учених та студентів «Соціально-економічний розвиток України: європейський вибір» (Мелітополь, 11-12 травня 2012 р.) / За заг. ред. А. А. Ткача. – Мелітополь: МІДМУ «КПУ», 2012. – С.39–40.

208. Чемерис А. Дієвість органів державного управління та органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / А. Чемерис // Вісник державної служби України. – 2011. – № 1. – Режим доступу : http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=528475E8C83DA3DFDE80B0E44AB49371?art_id=37686&cat_id=37402.

209. Шевчук В.Я. Основні засади і пріоритети екологічної стратегії України на перші 10 років XXI століття / В.Я. Шевчук // Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі. – К., 2003. – 6 с. – (Спеціальне видання до 5-ої Всеєвропейської конференції міністрів навколишнього середовища «Довкілля для Європи»).

210. Шапар А. Г. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку / А. Г. Шапар // Екологія і природокористування / Зб. наук. праць Інституту

проблем природокористування і екології НАН України. – Дніпропетровськ, 2006. – Вип.8. – С.37-61.

211. Шаров Ю. П. Методологічні засади стратегічного планування в муніципальному менеджменті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 «Місцеве самоврядування» / Ю. П. Шаров. – К., 2002. – 36 с.

212. Шелегеда Б. Г. Ринковий механізм регіонального управління / Б. Г. Шелегеда, Р. О. Баєвська // Економіка та право. – 2009. – № 1. – С. 16–20.

213. Шершньова О. В. Методичні засади побудови Стратегії розвитку туризму в малих містах Рівненщини / О. В. Шершньова // Університетські наукові записки. – Хмельницький : ХУУП, 2008. – № 3 (II). – С. 271–272.

214. Шимова О.В. Теоретические и прикладные аспекты оценки экоразвития / Ольга Сергеевна Шимова, Светлана Валерьевна Крейдич // Механізм регулювання економіки. – 2007. – № 1. – С.11 – 21.

215. Шкабаро В.М. Конституційно-правовий статус міста в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 “Конституційне право” / В.М.Шкабаро. – К, 2004. - 21с.

216. Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / под общей ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2006. – 973 с.

217. Andrews K. The Concept of the Corporate Strategy / K. Andrews. – 3 rd ed. – Homewood, Ill: Richard D. Irwin, 1987. – 132 p.

218. Arrow K. J. The economic implications of learning by doing / K. J. Arrow // Review of Economic Studies. – 1962. – Vol. 29, № 1. – P. 155–173.

219. Bauer D. C. Future Direction: Interested Resource Planning / D. C. Bauer // Hroceeding of ACEEE 1992 Summer Study on Energy Efficiency in Buildings, Asi Lomar, Pacifik Grove, Ca. Panel 8. – P. 8.1–8.16.

220. Bergland O. Externalities in economy theory and literature / O. Bergland // External Effects in Utilization of Renewable Energy. Report of Seminar at the

Techniecal University in Denmarz, Lyngdy // Rasoe National Leboratory, 1993. – 16 September. – P. 11–28.

221. Bush EPA budget booste spending, reduces funds for serge grants // Air. Water Pollut. Rep. – 1990. – № 5. – 34 p.

222. Delene J. G. Cast Estimate Guidelines for Advanced Power Technologies / J. G. Delene, C. R. Hadson // Report of the Oak Ridge National Laboratory. ORNL. TM – 8z. R3. – 159 p.

223. Elena, Tsihanenko E. Social, ecological and economic development strategies of urban areas: problems and approaches to elaboration // European Journal of Economics and Management Sciences, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. №2, 2015, - pp. 81-84.

224. Jonsson M., Wardle D. A. Structural equation modelling reveals plant-community drivers of carbon storage in boreal forest ecosystems // Biology Letters 6 (1). – 2009. – P. 1-4.

225. Moses L. M. Location and the Theory of Production (Spatial Economic Theory). – New York; London, 1970. – 526 p.

226. Pearec D. Economics of natural requires and the environment / D. Pearec, R. Turner. – N. Y. : Harvester Wheafsheaf, 1990.

227. Tsukui J. Turnpike optimalityin input-output system-theory and application for planning / J. Tsukui, Y. Murakami. – Amsterdam : North-Holland, 1979.

228. Umweltabgaben: Grundsatzfragen und abfalwirtschfftlliche Anwendung / Zimmermann H. (Hrsg.). Bonn, 1993. S. 1.

229. World Bank. Expanding the Measure of Wealth: Indicators of Environmentally Sustainable development. – Washington D. C. : World Bank, 1997. – 109 p.

230. Zhoua X., Al-Kaisib M., Helmers M. J. Cost effectiveness of conservation practices in controlling water erosion in Iowa//Soil and Tillage Research 106(1). - 2009. - P. 71-80.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А



ДЕРЖСТАТ

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАТИСТИКИ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Супруна, 16, м.Суми, 40481 тел./факс (0542) 25-21-18,

E-mail: admin@sumy.ukrstat.gov.ua Web: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua> Код ЄДРПОУ 02362227

01.12.2015 № 06-01-10-31 ПІ На № 2\2062 ПІ від 26.11.2015

Конотопський інститут
Сумського державного
університету
Циганенко О.В.

elena-ciganenko@ukr.net

На Ваш запит Головне управління статистики відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» надає наявну статистичну інформацію по місту Конотоп.

Разом з тим повідомляємо, що органи державної статистики здійснюють розробку статистичної інформації згідно з переліком робіт, періодичністю, у розрізі та в терміни, що передбачені Планом державних статистичних спостережень на відповідний рік або окремим рішенням Кабінету Міністрів України. Статистична інформація за іншими показниками Вашого запиту Головним управлінням статистики у Сумській області не розробляється.

Додаток: на 1 аркуші.

Начальник

Л.І. Олехнович

Надіслано електронною поштою

Котельнікова
Арбузова
252127

Продовження додатку А

2

Додаток

Показники	Значення			Примітки
	2012	2013	2014	
Забезпеченість населення житлом (у середньому на одну особу), м ²	16,8	16,8	19,1	
Обладнання житлового фонду (станом на 1 січня), %				
- водопроводом	71,6	71,7	64,1	
- каналізацією	71,5	71,6	64,1	
- опаленням	80,5	80,7	72,1	
- ваннами (душовими)	67,6	67,5	... ¹	
- газом	97,3	97,1	86,4	
- гарячим водопостачанням	53,0	53,0	48,6	
- підлоговими електроплитами	1,5	1,5	... ¹	
Загальна протяжність теплових мереж у двотрубному обчисленні, км	88,8	91,1	14,0	
у тому числі ветхих та аварійних, %	15,8	15,4	15,8	
Загальна одиночна протяжність водопровідних мереж, км	182,3	195,3	189,7	
у тому числі ветхих та аварійних, км	76,4	87,8	77,3	
Загальна одиночна протяжність каналізаційних мереж, км	99,4	99,1	99,1	
у тому числі ветхих та аварійних, км	48,4	48,9	48,9	
Відпущено води всім споживачам протягом року, тис.м ³	3143	3317	3000	
з неї відпущено населенню, тис.м ³	2428	2539	2431	
Відпуск теплової енергії всім споживачам, тис.Гкал	196,4	185,3	167,2	
Прийняття в експлуатацію житла, тис.м ²	4,5	6,9	2,8	
Житловий фонд міста, тис.м ²	1744	1743	1743	
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, т	243,8	260,6	224,5	
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення, т	3590,8	3571,3	3245,5	
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, т	3836,6	3831,9	3470,0	
Бібліотеки, од.	7	7	7	
Демонстратори фільмів, од.	1	1	1	
Клубні заклади, од.	1	1	1	
Торгова площа магазинів підприємств, тис. м ²	9,5	8,5	9,3	
Кількість об'єктів ресторанного господарства підприємств, од.	24	24	... ¹	
Кількість місць в об'єктах ресторанного господарства підприємств, тис.	2,2	2,2	... ¹	

¹ Починаючи з 2014 року дані показники не передбачені статистичною звітністю.

ДОДАТОК Б



ДЕРЖСТАТ

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАТИСТИКИ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Супруна, 16, м. Суми, 40481 тел./факс (0542) 25-21-18,

E-mail: admin@sumy.ukrstat.gov.ua Web: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua> Код ЄДРПОУ 02362227

12.01.2016 № 06-1-10- 2 ПІ

На № 2/4 ПІ

від 05.01.2016

Конотопський інститут
Сумського державного
університету
Циганенко О.В.

elena-ciganenko@ukr.net

На Ваш запит Головне управління статистики відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» надає наявну статистичну інформацію по містах Ромни, Шостка, Охтирка та Суми за 2014 рік.

Разом з тим повідомляємо, що органи державної статистики здійснюють розробку статистичної інформації згідно з переліком робіт, періодичністю, у розрізі та в терміни, що передбачені Планом державних статистичних спостережень на відповідний рік або окремим рішенням Кабінету Міністрів України. Розробка статистичної інформації за іншими показниками Вашого запиту вищезазначеним планом державних статспостережень не передбачена.

Додаток: на 1 аркуші.

Начальник

Л.І. Олехнович

Надіслано електронною поштою

Арбузова
Суровцова
252127

Продовження додатку Б

2

Додаток

Показники	Додаток			
	Ромни	Шостка	Охтирка	Суми
Забезпеченість населення житлом (у середньому на одну особу), м ²	28,0	22,4	21,8	22,9
Обладнання житлового фонду (станом на 1 січня), %				
- водопроводом	64,3	85,7	56,0	82,7
- каналізацією	56,6	84,8	55,8	82,0
- опаленням	76,3	90,7	92,7	97,9
- газом	89,4	94,1	92,2	92,1
- гарячим водопостачанням	38,4	66,8	55,5	78,1
Загальна протяжність теплових мереж у двотрубному обчисленні, км	35,9	101,0	64,5	362,8
у тому числі ветхих та аварійних, %	31,6	29,5	1,2	60,2
Загальна одиночна протяжність водопровідних мереж, км	111,3	178,1	72,9	579,9
у тому числі ветхих та аварійних, км	8,5	48,8	6,4	208,8
Загальна одиночна протяжність каналізаційних мереж, км	39,1	139,7	14,4	331,1
у тому числі ветхих та аварійних, км	-	41,5	3,3	169,4
Відпущено води всім споживачам протягом року, тис.м ³	1036	3287	1356	14520
з неї відпущено населенню, тис.м ³	748	2881	1068	12373
Відпуск теплової енергії всім споживачам, тис.Гкал	45,5	242,7	110,8	1029,4
Прийняття в експлуатацію житла, тис.м ²	5,5	6,0	4,7	81,4
Житловий фонд міста, тис.м ²	1142	1750	1055	6198
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, т	163,0	549,4	594,1	8855,4
Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення, т	1399,1	2122,8	2595,2	9615,0
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, тис. т	0,2	0,5	0,6	8,9
Бібліотеки, од.	9	10	6	31
Демонстратори фільмів, од.	-	2	-	8
Клубні заклади, од.	4	3	2	9
Торгова площа магазинів підприємств, тис. м ²	8,3	10,3	3,1	109,2
Кількість об'єктів роздрібною торгівлі підприємств, од.	68	87	55	429

ДОДАТОК В



ДЕРЖСТАТ

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАТИСТИКИ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Сушарова, 16, м. Суми, 40481 тел./факс (0542) 25-21-18,

E-mail: admin@sumy.ukrstat.gov.ua Web: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua> Код ЄДРПОУ 02362227

25.01.2016 № 06-1-10-66П

На № _____

від 18.01.2016

Конотопський інститут
Сумського державного
університету
Циганенко О.В.

olena-ciganyenko@ukr.net

На Ваш запит Головне управління статистики відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» надає наявну статистичну інформацію по м.Конотоп за 2010–2015 роки (Додаток).

Підготовка інформації щодо співвідношень учнів/учителів у школах, дітей ДНЗ/педагогів, студентів ППНЗ/педагогів, зарплати вчителя/середньої зарплати потребує додаткової обробки, а тому може бути надана лише на договірній основі.

Виконання та оплата робіт щодо підготовки і надання статистичної інформації здійснюються відповідно до Положення про проведення статистичних спостережень та надання органами державної статистики послуг на платній основі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.11.2000 № 1659.

У разі Вашої згоди на придбання інформації на платній основі просимо повідомити додатково.

Разом з тим повідомляємо, що органи державної статистики здійснюють розробку статистичної інформації згідно з переліком робіт, періодичністю, у розрізі та в терміни, що передбачені Планом державних статистичних спостережень на відповідний рік або окремим рішенням Кабінету Міністрів України. Статистична інформація за іншими показниками Вашого запиту Головним управлінням статистики у Сумській області не розробляється.

Додаток: на 1 арк.

Начальник

Л.І. Олехнович

Рицька, (0542) 25 21 27

Надіслано електронною поштою

Продовження додатка В

2

Додаток

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Смертність дітей віком до 1 року по м.Конотоп, випадків на 1000 народжених	8,8	4,2	6,8	5,5	11,4	6,3
Смертність дітей віком до 1 року по Конотопській міськраді, випадків на 1000 народжених	8,3	5,3	6,5	5,2	12,1	5,9
Кількість померлих у віці 16-59 років по м.Конотоп, осіб	248	229	222	237	250	239
Кількість померлих у віці 16-59 років по Конотопській міськраді, осіб	262	247	242	252	273	246
Кількість зареєстрованих юридичних осіб, осіб	1337	1347	1335	1343	1354	1090 ¹
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малих і середніх підприємств, млн.грн	828,8	697,2	1370,4	1445,3	1425,9	2705,9 ²
Частка малих та середніх підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції (робіт, послуг) по місту, %	65,7	50,8	100,0	100,0	65,7	100,0 ²
Частка обсягу реалізованої продукції малими та середніми підприємствами міста у загальному обсязі малих та середніх підприємств по Сумській області, %	6,3	4,4	6,2	6,6	5,1	5,6 ²
Кількість найманих працівників малих і середніх підприємств, осіб	6273	5325	8052	8124	6658	7005 ²
Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на 1 особу, дол. США	10,9	10,9	61,9	62,1	37,2	27,9 ¹

Продовження додатка В

3

Продовження Додатку

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Капітальні інвестиції у фактичних цінах, тис.грн	46309	114609	99822	124338	128391	302850
Капітальні інвестиції на одну особу, грн	498,7	1239,4	1082,3	1352,6	1401,3	3316,9
Загальний обсяг ТПВ, накопичений у спеціально відведених місцях, т	5762,1	11462,7	32233,2	44358,6	69529,9 ⁴	93185,0 ⁴

¹ По розділу включаються лише суб'єкти ЄДРПОУ та їх відокремлені підрозділи, відомості про які знаходяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (ЄДР). Також до підрахунку включаються відокремлені підрозділи іноземних юридичних осіб, які згідно з чинним законодавством не підлягають внесенню до ЄДР.

² Інформація наведена без урахування змін підприємствами основного виду економічної діяльності у 2015р.

³ Попередні дані (станом на 31.12.2015) можуть бути уточнені.

⁴ Наведено дані про загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах економічно активних підприємств і організацій (без урахування відходів, тимчасово розміщених у спеціально відведених місцях чи об'єктах).

Примітка. У зв'язку з тим, що ретроспективний розрахунок показників діяльності малих та середніх підприємств за КВЕД-2010 та за критеріями, визначеними Господарським кодексом України в редакції від 22.03.2012, забезпечено лише на рівні області в цілому, дані за 2010-2011рр. наведено за КВЕД-2005 з урахуванням положень Закону України «Про внесення деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 №523-VI в частині зміни до Господарського кодексу України стосовно критеріїв визначення великих, середніх та малих підприємств.

ДОДАТОК Г



ДЕРЖСТАТ

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАТИСТИКИ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ
УПРАВЛІННЯ СТАТИСТИКИ У КОНОТОПСЬКОМУ РАЙОНІ

вул. Братів Радченків, 43, м.Конотоп, Сумської обл., 41615

тел. (0247) 6-64-36 E-mail: konotop@sumy.ukrstat.gov.ua

19.11.2015 № 36-12-1196 ПІ

На № _____ б/в від 18.11.2015

Циганенко О.В.

пр. Миру, 24,
м.Конотоп,
Сумська обл., 41615

На Ваш запит повідомляємо, що органи державної статистики здійснюють розробку статистичної інформації згідно з переліком робіт, періодичністю, у розрізі та в терміни, що передбачені планом державних статистичних спостережень на відповідний рік або окремим рішенням Кабінету Міністрів України.

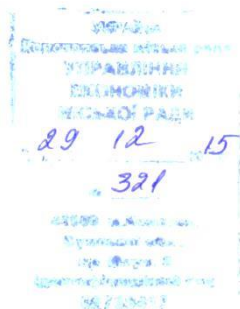
Таким чином Управління статистики у Конотопському районі надає наявну інформацію по Конотопській міській раді, а саме:

Показник	2012р.	2013р.	2014р.
Забезпеченість населення житлом у середньому на одну особу, м ² загальної площі	16,8	16,8 ¹	19,1 ¹
Кількість сімей та одиначків, які перебували на квартирному обліку у міських поселеннях:			
- державний житловий фонд	2950	2700	2630
- кооперативне житло	1185	1185	1185
Кількість сімей та одиначків, які одержали житло та поліпшили свої житлові умови у міських поселеннях	7	3	1
Житловий фонд, тис. м ² загальної площі	1744	1743 ¹	1743 ¹
Прийнято в експлуатацію житла, тис.м ²	4,5	6,9	2,8
Використання свіжої води, млн. м ³	7,1	7,3	6,7
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, тис.т	0,2	0,3	0,2
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення, т	3590,8	3571,3	3245,5
Кількість демонстраторів фільмів	1	1	1
Кількість об'єктів роздрівної торгівлі підприємств міста на кінець року, од.	75	69	71
Кількість об'єктів ресторанного господарства підприємств міста на кінець року, од.	24	24	x ²
Капітальні інвестиції на одну особу у фактичних цінах, грн.	1082,3	1352,6	1401,3
Площа території Конотопської міської ради на 1 січня 2014р. – 103 км ²			

¹ За оцінкою Державної служби статистики України.

² Показник не розроблявся.

ДОДАТОК Д



Довідка

**про впровадження в практичне використання
результатів дисертаційного дослідження
Циганенко Олени Василівни
за темою «Соціо-еколого-економічні стратегії розвитку міських
територій»**

Дослідження Циганенко Олени Василівни щодо розвитку теоретичних положень та науково-методичних підходів до розробки та реалізації стратегій забезпечення екологозбалансованого розвитку міської території мають практичну значимість в діяльності Конотопської міської ради.

Зазначені науково-практичні рекомендації використовуються як механізм удосконалення системи методичного супроводу процесу формування і реалізації стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій.

Довідка видана для подання в спеціалізовану вчену раду Д 55.051.01 при Сумському державному університеті із захисту докторських та кандидатських дисертацій за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Начальник управління економіки **Л.А. Гапєєва**



ДОДАТОК Е



**СУМСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ**

пл. Незалежності, 2, м.Суми, 40030 тел. (0542) 63-13-25; факс (0542) 62-03-35;
e-mail: gue@sm.gov.ua; код ЄДРПОУ 02742148

09.08.2016 № 02-01/985 на № _____ від _____

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Циганенко Олени Василівни
«Стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міських територій»**
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
по спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони
навколишнього середовища

Теоретичні, науково-методичні та практичні результати дисертаційного дослідження у частині:

- підходу до розробки оптимальної стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міської території, який базується на принципі Демінга (поетапного узгодження та коригування проміжних результатів розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку та стратегічної екологічної оцінки);

- комплексної оцінки якості міського середовища на основі агрегованих показників, що характеризують взаємодію між окремими соціальною, екологічною та економічною підсистемами міської території, були використані Департаментом економічного розвитку і торгівлі Сумської обласної державної адміністрації при формуванні концепції фінансової спроможності об'єднаних громад.

Директор Департаменту
економічного розвитку і торгівлі
Сумської обласної державної
адміністрації



[Handwritten signature]

О.М. Сітак

ДОДАТОК Ж

Сумська міська рада
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

40030, м. Суми, майдан Незалежності, 2, тел. (0542) 700-560

*11.08.16 на №2037/030ч.02-17***Довідка**

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Циганенко Олени Василівни
«Стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міських територій»**
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
по спеціальності 08.00.06 – економіка природокористування та охорони
навколишнього середовища

Теоретичні, науково-методичні та практичні результати дисертаційного дослідження в частині:

- підходу до розробки оптимальної стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міської території, який базується на принципі Демінга (поетапного узгодження та коригування проміжних результатів розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку та стратегічної екологічної оцінки);

- комплексної оцінки якості міського середовища на основі агрегованих показників, що характеризують взаємодію між окремими соціальною, екологічною та економічною підсистемами міської території, були використані Департаментом інфраструктури міста Сумської міської ради при розробці «Комплексної програми охорони навколишнього природного середовища м. Суми на 2016 – 2018 роки».

Перший заступник
міського голови



В.В. Войтенко